

AVENUE DE LA
**JOYEUSE ENTRÉE
BLIJDE INKOMST**
LAAS

17-21

TECHNISCH VERSLAG

CRB 2013 - 1560

CCE
Conseil Central de l'Economie
Centrale Raad voor het Bedrijfsleven
CRB

Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling

12 december 2013

Internet:

<http://www.ccecrb.fgov.be>

Verantwoordelijke Uitgever:

Luc Denayer, secretaris van de CRB
Blijde Inkomstlaan 17-21
1040 Brussel

Voorwoord

De laatste jaren is de redactie van het Technisch verslag van het secretariaat meer en meer het resultaat geworden van teamwork dat gedragen wordt door een aantal wetenschappelijke medewerkers van het secretariaat, in casu de heren Hendrik Nevejan en Stephen Renders (hoofdstuk 1), de dames Fanny Robette en H el ene Janssens en de heer Michael Rusinek (hoofdstuk 2), mw. Céline Mouffe (hoofdstuk 3 en algemene coördinatie), de dames H el ene Van Kerrebroeck en Siska Vandecandelaere (hoofdstuk 3) en mw. Florence Meessen (hoofdstuk 4).

De thema's die in het interprofessioneel overleg worden aangesneden zijn dan ook steeds talrijker geworden. Dit heeft het secretariaat ertoe gebracht te steunen op een steeds ruimer netwerk voor het verzamelen van data en analytisch werk. In dit kader wil de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven zijn dank betuigen aan de dames Boudry, Buydens, Brumagne, Druant, Heuse, Rigo, Rubbrecht, Swartenbroeckx, Zachary en Zimmer en de heren Cornille, Delhez, De Keyser, Dhyne, Duprez, Famer e, Modart, Stragier, Van Cauter en Van Meensel (Nationale Bank van België), mw. Laloy, de heren Bogaert, Bossier, Dobbelaere, Englert, Hendrickx, Masure, Van Horebeek en Stockman (Federaal Planbureau), mw. Verhoeve en de heren Kranendonk en den Ouden (Centraal Planbureau), de heren Deboeck en Yaniz (Europese Commissie), de heer Barrat (DARES), mw. Kotecka (Eurostat), mw. Wanger (IAB), de heer Daubaire (ministerie van Economie en Financiën, Frankrijk), de heren Sorbe en Boulhol (Oeso), mw. Piette en de heren Dmitrevsky en Vets (RSZ), de heren De Vos, Beca, Van Nuffel en Vermeeren (fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg), de heren Halleux, Jorgens en Valenduc (fod Financiën), en Simeon Vossen (RWI), mw. Buysse (permanente vertegenwoordiging bij de Oeso), de dames Depickere, Geenens en Termote en de heren Dawagne en Vermeulen (fod Economie, Kmo, Middenstand en Energie, ADSEI), voor hun bereidwillige medewerking aan het verslag.

Verder kon er bij het tot stand komen van dit verslag gerekend worden op de input van de professoren Bruno Vanderlinden (UCL) en Leo Sleuwaegen (Vlerick Leuven Gent Management School) in het kader van samenwerkingsakkoorden tussen hen en de CRB.

De verantwoordelijkheid van het verslag is volledig voor rekening van het secretariaat.

Onze dank gaat ten slotte ook uit naar alle medewerkers van het secretariaat die met hun werkzaamheden op het vlak van administratieve opvolging, dactylografie, vertaling, eindopmaak en drukwerk hebben bijgedragen tot de concrete verwezenlijking van het verslag.

Inhoudsopgave

Inleiding.....	9
1 Macro economische context	23
1.1 Conjunctuur	24
1.2 Vooruitzichten van de overheidsfinanciën.....	26
2 Loonvorming	29
2.1 Uurloonkostenontwikkeling in België en in de referentielanden	30
2.1.1 Methodologische preciseringen	30
2.1.2 Uurloonkostenontwikkeling van 1996 tot 2014	33
2.2 Recente loonontwikkeling en loononderhandelingscontext in de referentielanden	34
2.2.1 Duitsland	34
2.2.2 Nederland.....	38
2.2.3 Frankrijk.....	40
2.3 Recente loonontwikkeling en context van de loononderhandelingen in België.....	44
2.3.1 De verdeling van de rijkdom, element van de loononderhandelingscontext in België	44
2.3.2 Ontwikkeling van de cao-lonen en van de indexerings.....	66
3 Structureel concurrentievermogen.....	73
3.1 Economische groei en jobcreatie.....	78
3.2 Drie cruciale processen voor een duurzame toename van de productiviteit	79
3.2.1 Innovatie.....	79
3.2.2 Internationalisatie	81
3.2.3 Ondernemerschap.....	85
3.3 Een aantal belangrijke pijlers voor het beleid (tussentijdse beleidsdoelstellingen)	87
3.3.1 Goede marktwerking	88
3.3.2 Onderwijs en voortgezette opleiding.....	91
4 Werk en werkgelegenheid	103
4.1 Ontwikkeling van de werkgelegenheid in België en in de drie buurlanden.....	105
4.1.1 Sinds 1996	105
4.1.2 Sinds 2007	106
4.1.3 Ontwikkeling in hoge mate aangedreven door de tertiaire en quataire sectoren	107
4.2 Werkgelegenheid, werkloosheid en andere aggregaten van de arbeidsmarkt.....	110
4.3 Recente ontwikkelingen van de werkloosheid	112
4.4 Werkgelegenheidsgraad nog ver van de EU 2020-doelstelling verwijderd	116

5 Bijlagen	119
5.1 Bijlage bij het hoofdstuk "Loonvorming"	120
5.1.1 Loonkostenontwikkeling per persoon en per uur	120
5.1.2 Verdeling van de rijkdom	120
5.2 Bijlage bij het hoofdstuk "Structureel concurrentievermogen"	127
5.2.1 Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen in België.....	127
5.3 Bijlage bij het hoofdstuk " Werk en Werkgelegenheid"	131
5.3.1 Ontwikkeling van de economische activiteit (bbp) en van de werkgelegenheid sinds 1996	131
5.3.2 Ontwikkeling van de economische activiteit (bbp) sinds 2007	132
5.3.3 Gebruik van het "mini-jobstatuut" in Duitsland.....	132
5.3.4 Tijdelijke werkloosheid.....	134
5.3.5 Sectorale werkgelegenheidsontwikkeling sinds 2007	134
5.3.6 Sectorale werkgelegenheidsontwikkeling sinds 1996	136
5.3.7 De EU 2020-strategie	136
5.3.8 Werkgelegenheidsmaatregelen: overzicht van de wijzigingen in 2012 en begin 2013 .	137
5.4 Bedrijfstakkenomenclatuur Nace rev. 2	139
5.5 Wegingscoëfficiënten.....	141

Lijst met grafieken

Grafiek 1-1 :	Vertrouwen en bbp-groei in de eurozone.....	24
Grafiek 1-2 :	Vertrouwen en bbp-groei België en referentielanden.....	25
Grafiek 2-1 :	Relatieve ontwikkeling van de uurloonkosten België / gemiddelde van de 3 referentielanden.....	34
Grafiek 2-2 :	Uurloonontwikkeling in Duitsland.....	35
Grafiek 2-3 :	Uurloonontwikkeling in Nederland.....	39
Grafiek 2-4 :	Uurloonontwikkeling in Frankrijk.....	41
Grafiek 2-5 :	Totale belastingen (met inbegrip van de socialezekerheidsbijdragen) en totale inkomsten in percenten van het bbp, België, 1996-2013).....	46
Grafiek 2-6 :	Uitsplitsing van de impliciete aanslagvoet op arbeid in de personenbelasting, de werkgeversbijdragen en de werknemersbijdragen, 1996-2011, economie in haar geheel.....	48
Grafiek 2-7 :	Verlagingen van werkgeversbijdragen in % van de loonmassa in de privésector.....	50
Grafiek 2-8 :	Loonsubsidies in % van de loonmassa, privésector.....	52
Grafiek 2-9 :	Ontwikkeling van vier impliciete aanslagvoeten m.b.t. kapitaal in de periode 1996-2011, economie in haar geheel.....	54
Grafiek 2-10 :	Ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet van het verbruik tijdens de periode 1996-2011, economie in haar geheel.....	56
Grafiek 2-11 :	Rentabiliteit van het kapitaal in de industrietakken en in de niet-industriële takken, België, 1970-2012.....	57
Grafiek 2-12 :	Loonaandeel in de industrietakken en in de niet-industriële takken, België, 1970-2012.....	58
Grafiek 2-13 :	Investeringsgraad in de industrietakken en in de niet-industriële takken.....	60
Grafiek 2-14 :	Ontwikkeling van de koopkracht van de huishoudens, België, 1996-2012.....	63
Grafiek 2-15 :	Rendementen van de staatsobligaties op de secundaire markt, na aftrek van belastingen, met een residuele looptijd van 10 jaar.....	65
Grafiek 2-16 :	Aandeel van de niet-recurrente resultaatgebonden voordelen (in % van het RSZ-brutoloon).....	68
Grafiek 3-1 :	Internationale vergelijking O&O-intensiteit.....	80
Grafiek 3-2 :	Gemiddeld jaarlijks verlies van marktaandeel van België en de buurlanden, 1995-2011.....	83
Grafiek 3-3 :	Groei- en innovatie oriëntatie van TEA (Total Early-stage Entrepreneurial Activity), 2008-2011.....	87
Grafiek 4-1 :	Ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers (personen), economie in haar geheel (indexcijfer 1996 = 100).....	105
Grafiek 4-2 :	Ontwikkeling van het arbeidsvolume (uren) van de loontrekkers, economie in haar geheel (indexcijfer 1996=100).....	106
Grafiek 4-3 :	Ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers in de economie in haar geheel (indexcijfer 2007 = 100).....	107
Grafiek 5-1 :	Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen. GICP – Bruto-indexcijfers.....	128
Grafiek 5-2 :	Ontwikkeling van het bbp tegen constante prijzen (indexcijfer 1996 = 100).....	131
Grafiek 5-3 :	Werkgelegenheidsontwikkeling, economie in haar geheel (personen, loontrekkers + zelfstandigen, indexcijfer 1996 = 100).....	131
Grafiek 5-4 :	Ontwikkeling van het bbp tegen constante prijzen (indexcijfer 2007 = 100).....	132
Grafiek 5-5 :	Tijdelijke en economische werkloosheid (arbeiders + bedienden) , voortschrijdend gemiddelde.....	134
Grafiek 5-6 :	Ontwikkeling van de totale werkgelegenheid (loontrekkers + zelfstandigen) in de economie in haar geheel, uitsplitsing naar activiteitencategorie (indexcijfer 2007 = 100).....	135

Lijst met tabellen

Tabel 1-1 :	Economische kerncijfers België en referentielanden, 2010-2014	25
Tabel 1-2 :	Beknopt overzicht van de overheidsfinanciën van 2011 tot 2018, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp	26
Tabel 1-3 :	Vorderingssaldo per entiteit van 2011 tot 2018, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp.....	28
Tabel 2-1 :	Vergelijking van de uitsplitsing van de uurloonkostenontwikkeling volgens de gebruikte bron voor de arbeidsduur (EAK versus NR).....	31
Tabel 2-2 :	Ontwikkeling van de uurloonkosten, van het bruto-uurloon en van het effect van de werkgeversbijdragen in de privésector in 2011 en 2012, en vooruitzichten m.b.t. de uurloonkosten in 2013 en 2014 volgens het secretariaat (privésector, Duitsland uitgezonderd) en volgens de Oeso (economie in haar geheel).....	33
Tabel 2-3 :	Loondrift in Duitsland, 1996- 2013	37
Tabel 2-4 :	Impliciete aanslagvoeten op verbruik, kapitaal en bezoldigde arbeid: economie in haar geheel 2011, (%)	47
Tabel 2-5 :	Effectieve aanslagvoeten op arbeid in functie van verschillende profielen, België, 2012 (Oeso).....	49
Tabel 2-6 :	Effectieve aanslagvoeten in functie van verschillende profielen, gemiddelde van de 3, 2012.....	49
Tabel 2-7 :	Ontwikkeling van de loonsubsidies, verlagingen van werkgeversbijdragen en werknemersbijdragen, 1996-2012, privésector (in miljoenen euro's)	51
Tabel 2-8 :	Uitsplitsing van de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal in de industrietakken en in de niet-industriële takken, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages van de voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar	58
Tabel 2-9 :	Uitsplitsing van de ontwikkeling van het loonaandeel in de industrietakken en de niet-industriële takken, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages van de voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar	59
Tabel 2-10 :	Elementen van de inkomensverdelings- en bestedingsrekening van de niet-financiële vennootschappen in % van de toegevoegde waarde, verschillen in percentpunten op basis van voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar	61
Tabel 2-11:	Elementen van de kapitaalrekening van de niet-financiële vennootschappen in % van de toegevoegde waarde, verschillen in percentpunten op basis van voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar	61
Tabel 2-12 :	Ontwikkeling van de componenten van de koopkracht van de huishoudens, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages.....	63
Tabel 2-13 :	Uitsplitsing van de groei van de beloning van de werknemers en van het gemengd inkomen, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages	64
Tabel 2-14 :	Ontwikkeling van de componenten van de ontvangen minus betaalde inkomens uit vermogen van de huishoudens.....	65
Tabel 2-15 :	Financiële activa van de particulieren naar sector van bestemming en type van activa, in % van de totale financiële activa van de particulieren	66
Tabel 3-1 :	Belangrijkste indicatoren – initiële opleiding	92
Tabel 4-1 :	Verandering in duizenden banen en bijdragen aan de werkgelegenheidsontwikkeling, loontrekkers + zelfstandigen, 4de kwartaal van 2012 / 2007.....	108
Tabel 4-2 :	Ontwikkeling van diverse aggregaten op de arbeidsmarkt, bevolking van 20-64 jaar	111
Tabel 4-3 :	Jongeren, arbeidsmarkt en onderwijs: verschillende indicatoren.....	114

Tabel 5-1 :	Synthese van de werking van de belangrijkste verminderingen van de sociale werkgevers- en werknemersbijdragen.....	122
Tabel 5-2 :	Synthese van de werking van de verschillende loonsubsidies	123
Tabel 5-3 :	Verminderings van de werkgeversbijdragen en loonsubsidies in % van de loonmassa van de privésector .	124
Tabel 5-4 :	Toename van het nettoloon tegen vaste prijzen van 1996 tot 2012, in totaal en als gevolg van de (para)fiscale veranderingen	125
Tabel 5-5 :	Ontwikkeling van de effectieve aanslagvoet, in de veronderstelling dat de brutolonen van 1996 tot en met 2012 enkel de inflatie hebben gevolgd.....	126
Tabel 5-6 :	Totaal aantal mini-jobs, 31 december 2012.....	132
Tabel 5-7 :	Uitsplitsing van de "mini-jobs", 31 december 2012	133
Tabel 5-8 :	Bijdrage van de "mini-jobs" aan de groei van de werkgelegenheid (2002-2012).....	133
Tabel 5-9 :	Verandering in duizenden banen en bijdragen aan de werkgelegenheidsontwikkeling, loontrekkers + zelfstandigen, 4de kwartaal van 2012 / 1996.....	136
Tabel 5-10 :	Nationale "EU 2020-doelstellingen" en situatie in 2012	136
Tabel 5-11 :	Belgische "subdoelstellingen" in de EU 2020-strategie, situatie in 2012	137

Inleiding

I. Macro-economische context	2009	2010	2011	2012	97-12 ⁽⁵⁾	2013 ^P	2014 ^P	09-10	11-12	13 ^P -14 ^P
	<i>Jaarlijkse veranderingspercentages</i>							<i>Gecumuleerde veranderingspercentages⁽⁶⁾</i>		
Bruto binnenlands product, economie in haar geheel, volume ⁽¹⁾	-2,8%	2,3%	1,8%	-0,1%	1,8%	0,1%	1,1%	-0,5%	1,6%	1,2%
Uurproductiviteit, economie in haar geheel ⁽¹⁾	-1,5%	1,3%	-0,4%	-0,2%	0,8%	0,3%	0,6%	-0,1%	-0,6%	0,9%
Deflator van het bbp, economie in haar geheel ⁽¹⁾	1,2%	2,1%	2,0%	1,9%	1,8%	1,7%	1,5%	3,3%	4,0%	3,3%
Consumptieprijsindex ⁽¹⁾	-0,1%	2,2%	3,5%	2,8%	2,1%	1,2%	1,3%	2,1%	6,5%	2,5%
Gezondheidsindex ⁽¹⁾	0,6%	1,7%	3,1%	2,7%	1,9%	1,3%	1,4%	2,3%	5,8%	2,6%
Interne ruilvoet ⁽²⁾	-1,6%	1,5%	-0,5%	-1,0%	0,0%	-0,3%	0,3%	-0,2%	-1,4%	0,0%
Schuldgraad van de ondernemingen, niveau ⁽³⁾	49,6%	47,6%	47,5%	47,5%	44,2%	47,8%		48,6%	47,5%	
Kapitaal-arbeidratio (gefilterde reeks) ⁽⁴⁾	0,0%	-0,1%	-0,2%	-0,3%	0,4%			-0,2%	-0,5%	0,0%
Loonaandeel in de verwerkende industrie ⁽⁴⁾										
Niveau	71,6%	67,6%	69,3%	72,3%	66,5%	72,2%	70,9%	69,6%	70,8%	71,6%
Veranderingspercentage	6,7%	-5,6%	2,6%	4,3%	0,5%	-0,2%	-1,8%	0,7%	7,1%	-2,0%
Beroepsaandeel in de privésector excl. verwerkende industrie ⁽⁴⁾										
Niveau	67,5%	66,7%	66,1%	67,1%	67,6%	67,0%	66,5%	67,1%	66,6%	66,8%
Veranderingspercentage	2,6%	-1,2%	-0,9%	1,5%	-0,2%	-0,1%	-0,7%	1,4%	0,6%	-0,9%
⁽¹⁾ Bron: FPB										
⁽²⁾ Verhouding: deflator van het bbp/indexering: de ruilvoeten verbeteren wanneer de deflator van het bbp sneller stijgt dan de indexering; Bronnen: FPB en FOD WASO										
⁽³⁾ Schuldgraad van de Belgische niet-financiële ondernemingen met inbegrip van de geëffectiseerde bankkredieten, in % van het bbp; Bron: NBB										
⁽⁴⁾ Bronnen: INR, FPB, berekeningen CRB										
⁽⁵⁾ Gemiddeld jaarlijks veranderingspercentage over de periode 1997-2012, behalve voor de schuldgraad van de ondernemingen en het niveau van het gecorrigeerde loonaandeel (eenvoudig rekenkundig gemiddelde)										
⁽⁶⁾ Gecumuleerde veranderingspercentages, behalve voor de schuldgraad van de ondernemingen en het niveau van het gecorrigeerde loonaandeel (eenvoudig rekenkundig gemiddelde).										
P = vooruitzicht										

II. Jurloonkostenontwikkeling in de privésector	2011	2012	2013 ^p	2014 ^p	11-12	13-14 ^p	97-12
	<i>Gecumuleerde veranderingpercentages⁽⁶⁾</i>						
Index (1996=100) van de relatieve loonkostenontwikkeling : België / Gemid. 3 in de privésector ⁽¹⁾	103,7	104,8	104,8	103,8	104,8	103,8	
Gemiddelde 3							
Oeso (economie in haar geheel) ⁽²⁾			2,0%	2,2%		4,3%	
Secretariaat (privésector) ⁽¹⁾	2,5%	2,6%	2,1%	2,4%	5,1%	4,5%	44,6%
België							
Oeso (economie in haar geheel) ⁽²⁾			2,3%	1,5%		3,9%	
Secretariaat (privésector) ⁽¹⁾	2,3%	3,8%	2,1%	1,4%	6,1%	3,5%	51,6%
waarvan : -indexering ⁽³⁾	2,5%	2,9%	1,9%	1,3%	5,5%	3,2%	34,8%
- bruto-uurlonen buiten indexering	0,2%	0,9%	0,1%	0,4%	1,0%	0,5%	11,2%
- effect van de sociale werkgeversbijdragen ⁽⁴⁾	-0,3%	-0,1%	0,1%	-0,3%	-0,4%	-0,2%	1,1%
waarvan :							
- betaald aan overheid	0,0%	0,2%	-0,1%		0,1%		-0,3%
- betaald aan privésector	0,0%	-0,4%	0,1%		-0,2%		1,3%
- toegerekende bijdragen ⁽⁵⁾	0,0%	-0,2%	-0,1%		-0,2%		0,1%
⁽¹⁾ Historische reeks (1996-2012): bron nationale rekeningen. Vooruitzichten 2013-2014: bron secretariaat. Zie hoofdstuk Loonvorming voor meer preciseringen over de methode.							
⁽²⁾ Economische vooruitzichten van de Oeso, november 2013							
⁽³⁾ Historische reeks (1996-2012): fod Werkgelegenheid; Vooruitzichten 2013-2014: NBB							
⁽⁴⁾ Groeiverschil tussen de uurloonkosten en het bruto-uurloon							
⁽⁵⁾ Voornamelijk de gewaarborgde lonen (ziekte), onslagvergoedingen en andere sociale voordelen (pensioenen die door de werkgever rechtstreeks worden betaald aan de ex-werknemers, kinderbijslagen...)							
⁽⁶⁾ Behalve voor de index van de relatieve loonkostenontwikkeling België/gemiddelde van de 3: waarde van de index aan het einde van de periode							

III. Totale werkgelegenheid in de privésector (S1-S13)	2008	2009	2010	2011	2012	2011-2012	1997-2012
	<i>Jaarlijks veranderingspercentage</i>					<i>Gecumuleerd veranderingspercentage</i>	
Personen							
Gemid. 3 ⁽¹⁾	1,1%	-0,8%	0,3%	1,4%	0,7%	2,1%	14,6%
België	1,9%	-0,6%	0,7%	1,6%	0,3%	1,9%	17,3%
Gewerkte uren							
Gemid. 3			1,5%	1,7%	0,4%	2,1%	6,8%
België			0,9%	2,2%	0,2%	2,4%	15,4%
Bronnen: Eurostat, nationale boekhoudingen, extractie oktober 2013							
(1): Approximatie van het aantal banen in S13 in Nederland voor 2006, uitgaande van het aantal voltijdequivalenten, gecorrigeerd door de ratio personen/VTE in de takken OP							

IV. Onderzoek en ontwikkeling ⁽¹⁾	2006	2007	2008	2009	2010	2011
België	1,86%	1,89%	1,97%	2,03%	2,10%	2,21%
EU-15 ^e	1,92%	1,92%	2,01%	2,11%	2,09%	2,11%
Gemid. 3	2,30%	2,27%	2,36%	2,49%	2,47%p	2,52%p
⁽¹⁾ Totale binnenlandse O&O-uitgaven als % van het bbp						
e = raming; p = voorspelling						

V. Opleiding	1993	1999	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Investerings van werkgevers ten gunste van werknemers									
CVTS-ENQUETE									
België	1,4%	1,6%	1,6%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	2,4%	n.a.
Gemid.3	1,6%	2,0%	1,8%	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.
SOCIALE BALANSEN: ECONOMIE IN HAAR GEHEEL ⁽²⁾									
Cursussen en stages ⁽³⁾	n.a.	1,3%	1,06%	1,08%	1,13%	1,15%	1,06%	1,02%	1,05%
Participatiegraad									
SOCIALE BALANSEN: ECONOMIE IN HAAR GEHEEL	n.a.	30,4%	32,7%	32,5%	32,6%	31,8%	32,6%	32,7%	34,4%
ARBEIDSKRACHTENENQUÊTE									
Alle vormen van opleiding	n.a.	n.a.	24,1%	22,7%	23,1%	22,0%	22,9%	22,0%	22,6%
Financiële tegemoetkoming van de werkgever	n.a.	n.a.	16,9%	16,6%	17,3%	17,0%	17,7%	17,1%	17,6%
Structurele indicator Lissabon (25-64, 4 weken)		6,9%	8,3% ⁽¹⁾	7,5%	7,2%	6,8%	6,8%	7,2%	7,1%
Opleidingsuren in % van de gewerkte uren									
Cursussen en stages	n.a.	0,7%	0,69%	0,71%	0,77%	0,76%	0,71%	0,66%	0,67%
Opleidingsuren per deelnemer									
Cursussen en stages	n.a.	34	29	29,6	32,2	32,9	29	26,7	27,0
⁽¹⁾ Gegevens op jaarbasis vanaf 2005									
⁽²⁾ Bijkomende gegevens over informele vorming zijn beschikbaar in Deel B - Vormingsinspanningen van de ondernemingen, p. XXI t.e.m. XXVII van het verslag van de expertengroep "Concurrentievermogen en Werkgelegenheid" van juli 2013									
⁽³⁾ Deze gegevens zouden in principe eveneens de bijdragen van de ondernemingen ten gunste van het betaald educatief verlof moeten bevatten.									
n.a. = niet beschikbaar									
Gezien de sterk uiteenlopende cijfers inzake vormingsinspanningen, zijn de sociale gesprekspartners akkoord om een nieuwe methodologie uit te werken om de vormingsinspanningen van de ondernemingen te monitoren									

VI. Elementen van de looncontext						
	Loonniveau (in % van het gemiddelde loon)	Alleenstaande	Koppel, twee identieke inkomens	Koppel met kinderen, twee identieke inkomens		
Impact van de (para)fiscaliteit op de koopkrachtontwikkeling over de periode 1996-2012	50%	12,9%	12,0%	15,2%		
	100%	2,5%	2,9%	5,0%		
	250%	3,6%	3,5%	4,5%		
	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ontwikkeling van het reële bruto alternatief beschikbaar inkomen per Belgische inwoner ¹ (jaarlijkse veranderingspercentages)	1,3%	1,2%	1,4%	-1,9%	-1,5%	0,8%

¹ Het reële bruto alternatief beschikbaar inkomen per inwoner is het bruto beschikbaar inkomen van de particulieren, verhoogd met de sociale overdrachten in natura, gedeflateerd door het indexcijfer van de consumptieprijs en gedeeld door de totale bevolking (jaarlijkse veranderingspercentages)

De wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen schrijft voor dat de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven een technisch verslag moet publiceren over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling (Technisch verslag). Dezelfde wet schrijft een tweede verslag voor over de ontwikkeling van de werkgelegenheid en van de loonkosten, met als doel de aspecten van het structurele concurrentievermogen te analyseren. Dit Technisch verslag komt aan beide voorschriften tegemoet.

De wet van 26 juli 1996 steunt aldus op twee pijlers, waarmee één doel wordt nagestreefd: de werkgelegenheid aanzwengelen. De eerste pijler is bedoeld om de loonkosten op macro-economisch niveau in de pas te doen blijven met die van drie referentielanden: Duitsland, Nederland en Frankrijk. De tweede pijler van de wet betreft de structurele aspecten van het concurrentievermogen (innovatie...) en van de werkgelegenheid.

De structuur van dit verslag valt uiteen in vier hoofdstukken. Het eerste hoofdstuk beschrijft de conjunctuurtoestand die aan de vooruitzichten van het Technisch verslag ten grondslag ligt. Het tweede hoofdstuk beschrijft de elementen van de loonvormingscontext in de referentielanden en in België, en geeft de cijfers met betrekking tot de loonkostenontwikkeling weer. Het derde hoofdstuk analyseert de factoren van het structureel concurrentievermogen. De werkgelegenheid en het werkgelegenheidsbeleid vormen het onderwerp van het vierde hoofdstuk, als resultante van de eerste drie hoofdstukken.

Macro-economische vooruitzichten

In het tweede kwartaal van 2013 groeide het bbp van de eurozone met 0,3%, waarmee er een einde kwam aan de anderhalf jaar durende recessie. Het conjunctureel referentiekader onderliggend aan de in dit verslag gebruikte statistieken impliceert dat de binnenlandse vraag hier geleidelijk aan de belangrijkste groeimotor zou worden. Aldus zou de bbp-groei in de eurozone na een krimp met 0,4% in 2013 uitkomen op 1,1% in 2014. Het herstel zou dus zwak blijven en dan ook niet volstaan om de hoge werkloosheidsgraad in te perken.

Van de referentielanden presteert de Duitse economie het sterkst, met een verwachte economische groei van 1,7% in 2014. De binnenlandse vraag zou hier steeds meer de drijfveer worden van de groei. In Nederland is de situatie heel anders, aangezien de binnenlandse vraag hier uitermate zwak blijft in de nasleep van de financiële crisis. De werkloosheidsgraad zou hier bijgevolg stijgen met één procentpunt tot gemiddeld 8% in 2014. In Frankrijk en België is er wel een verbetering van de situatie in de loop van 2013. In beide landen zou een toename van de private consumptie de bbp-groei stuwen tot ongeveer 1% in 2014, doch onvoldoende om de werkloosheidsgraad in te perken gegeven de toename van de arbeidsbevolking.

Loonvorming

De historische reeks van de loonkloof tussen België en de drie referentielanden van 1996 tot 2012 steunt sinds dit jaar volledig op de gegevens van de nationale boekhouding, wat een perfecte samenhang garandeert tussen de loonmassagegegevens en de gegevens m.b.t. de gewerkte uren¹.

¹ De vorige jaren steunde de uurloonkostenontwikkeling in België en in de referentielanden op de ontwikkeling van de loonkosten per persoon, met als bron de nationale rekeningen (NR), die werd gecorrigeerd door de ontwikkeling van de gemiddelde arbeidsduur, met als bron de Enquête naar de arbeidskrachten (EAK). Voor een vergelijking van de ontwikkeling van de arbeidsduur tussen de bron NR en de bron EAK en voor de argumenten ten gunste van het gebruik van de arbeidsduur volgens de NR verwijzen we naar de nota "Choix de la méthode d'estimation de la durée du travail dans le cadre du calcul du coût salarial horaire", die door het secretariaat van de CRB en door de diensten Studiën en Statistiek van de Nationale Bank van België gezamenlijk werd opgesteld (nog te verschijnen).

Volgens die gegevens lag de stijging van de loonkosten van 1996 tot 2012 in België 4,8% hoger dan in de referentielanden.

Wat de vooruitzichten m.b.t. de uurloonkostenontwikkeling tijdens de periode 2013-2014 betreft, werd het secretariaat geconfronteerd met het feit dat in sommige landen de verwachte loonkostenontwikkeling in de overheidssector een significant verschil vertoont met die in de privésector, met name als gevolg van de beleidsmaatregelen voor de sanering van de begroting. Bijgevolg was het secretariaat van oordeel dat het de vooruitzichten inzake de uurloonkostenontwikkeling van de economie in haar geheel niet als een goede approximatie van die van de privésector kon gebruiken. Daarom heeft het secretariaat een methodologie² ontwikkeld om tot een voorspelling van de uurloonkostenontwikkeling in de privésector te komen die zorgt voor samenhang tussen de landen, teneinde de internationale vergelijkbaarheid te waarborgen. Op basis van die methodologie zou de loonkloof in 2014 3,8% bedragen.

In het hoofdstuk Loonvorming van het Technisch verslag wordt ook de ontwikkeling van de fiscaliteit en de parafiscaliteit, van de rentabiliteit van het kapitaal en van de gezinskoopkracht in België geanalyseerd, als elementen die vorm geven aan de context waarin de loononderhandelingen in ons land kaderen.

De verhouding tussen de totale belastingen en het bbp, die 44,1% bedroeg in 2011, is sinds 2010 weer aan het stijgen en zal ook in 2012 en 2013 verder omhooggaan. Meer bepaald in 2011 bedroeg de impliciete belastingvoet op de arbeidsinkomsten 42,8%, wat meer is dan het gemiddelde niveau van de referentielanden (37,7%). Achter dat percentage gaan echter de bestaande verschillen inzake (para)fiscale wig tussen de verschillende werknemersprofielen schuil. Om hiervan een idee te geven: in 2012 schommelde de belastingwig van 36,9% voor alleenstaanden met twee kinderen die 67% van het gemiddelde loon ontvangen tot 61% voor de alleenstaanden zonder kinderen die 167% van het gemiddelde loon ontvangen. Dat progressieve karakter van de belasting op arbeidsinkomsten is veel sterker in België dan in de referentielanden.

Onlangs zijn verschillende maatregelen in werking getreden (versterking van de structurele verlaging van de sociale werkgeversbijdragen, van de vrijstelling van bedrijfsvoorheffing voor de onderzoekers, van de werkbonus enz.). Ze zullen worden gevolgd door nieuwe veranderingen die in oktober jl. werden voorgesteld, t.w. een verandering van de algemene subsidie in een verlaging van de patronale bijdragen, een bijkomende versterking van de werkbonus, een aanvullende subsidie wat de continuïteit betreft enz.

Sedert het einde van jaren tachtig kent de rentabiliteit van het kapitaal een sterk verschillende ontwikkeling in de industrietakken en in de niet-industriële takken (overheid, onderwijs en financiële sector niet inbegrepen). In de niet-industriële takken volgt de rentabiliteit van het kapitaal een opwaartse tendens sinds het begin van de jaren tachtig (zij het in een lager stijgingstempo tijdens de jaren negentig) tot in het midden van de jaren 2000, wanneer ze zich lijkt te stabiliseren. In de verwerkende industrie wordt de stijgende tendens van het begin van de jaren tachtig tegen het einde van datzelfde decennium onderbroken en maakt ze sindsdien plaats voor een dalende tendens.

In de industrietakken gaat de daling van de rentabiliteit van het kapitaal gepaard met een daling van de productiviteit van het kapitaal en met een sterkere stijging van de kapitaalprijzen dan van de prijzen van de toegevoegde waarde. Een verklaring hiervoor is dat de ondernemingen uit de industrie, om

² Cf. de nota « Prévisions du Secrétariat concernant l'évolution des coûts salariaux horaires dans le Rapport technique 2013 : note méthodologique » (nog te verschijnen).

concurrerend te blijven, hun productiviteit moesten verhogen door arbeid te vervangen door kapitaal (vandaar een daling van de productiviteit van het kapitaal). Dit zou inderdaad leiden tot een verminderde rentabiliteit van het kapitaal, aangezien de winsten een steeds grotere kapitaalvoorraad moeten vergoeden, met alsmaar kleinere productiviteitswinsten als gevolg. Bovendien maakt de vervanging van arbeid door kapitaal het noodzakelijk steeds meer gesofisticeerd kapitaal te verwerven, waarvan de prijzen sneller stijgen dan de verkoopprijzen, wat de rentabiliteit aantast. Die verschijnselen zouden minder een rol spelen in de niet-industriële takken, want aangezien ze meer de mogelijkheid hebben de kostenstijgingen te verrekenen in hun prijzen, moeten ze in mindere mate arbeid vervangen door kapitaal om winstgevend te blijven.

In de verwerkende industrie wordt gedurende de ganse periode een sterke correlatie waargenomen tussen de rentabiliteit van het kapitaal en de investeringsgraad (aandeel van de investeringen in de toegevoegde waarde), met uitzondering van de jaren negentig, toen de investeringsgraad stabiel bleef ondanks een daling van de rentabiliteit. In de niet-industriële takken volgt de ontwikkeling van de investeringsgraad tot aan het einde van de jaren negentig in het algemeen ook de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal. Daarna neemt de investeringsgraad, ondanks een stijging van de rentabiliteit, niet langer toe.

Van 1996 tot 2012 zagen de gezinnen hun koopkracht (die wordt gemeten aan de hand van het gecorrigeerd reëel beschikbaar inkomen per inwoner) met 10,5%, d.i. gemiddeld 0,6% per jaar, toenemen. De inkomsten uit de secundaire verdeling van de inkomens (sociale uitkeringen, sociale overdrachten in natura en andere ontvangen lopende transferten) zijn sterker toegenomen dan de in dat kader betaalde uitgaven (belastingen, sociale bijdragen en andere betaalde lopende transferten). De secundaire verdeling van de inkomens heeft zo te zien dus een positieve bijdrage geleverd aan de stijging van de koopkracht van de gezinnen.

Tijdens diezelfde periode hebben de verschillende primaire inkomens niet op dezelfde manier bijgedragen aan de stijging van de koopkracht. De verloning van de werknemers is de rubriek die het sterkst is gestegen (nominale stijging van 3,9% gemiddeld per jaar), gevolgd door het gemengd inkomen van de zelfstandigen (nominale stijging van 2,3% gemiddeld per jaar) en door de ontvangen minus de betaalde inkomsten uit eigendom (nominale stijging van 0,8% gemiddeld per jaar).

De sterkere groei van de verloning van de werknemers dan die van het gemengd inkomen wordt voornamelijk verklaard door het feit dat de uurloonkosten tijdens die periode gemiddeld genomen meer dan dubbel zo snel stijgen als het gemengd inkomen per uur.

De relatief bescheiden toename van de ontvangen inkomens uit vermogen minus de betaalde inkomens wordt dan weer voornamelijk verklaard door de daling van de ontvangen interesten, waarvan het aandeel in de (ontvangen minus betaalde) inkomens uit vermogen terugloopt van iets minder dan 80% in 1996 tot iets meer dan 30% in 2012. Die daling wordt gecompenseerd door een stijging van de dividenden en van de inkomens uit vermogen toegerekend aan de polishouders. Die bewegingen kunnen worden verklaard door de daling van de interestvoeten tijdens die periode, maar ook door een wijziging in de samenstelling van het spaargeld van de gezinnen: het aandeel van de beleggingen die in interesten worden vergoed (deposito's, obligaties enz.) wordt kleiner en het aandeel van de beleggingen in de vorm van aandelen en bij levensverzekeringen en pensioenfondsen neemt toe.

Structureel concurrentievermogen

Door het wegvallen van de handelsbarrières, vooruitgang op het vlak van ICT en dalende transportkosten worden Belgische bedrijven geconfronteerd met een scherpe internationale concurrentie. Als gevolg hiervan zien we belangrijke transformaties van de economie, met implicaties

voor tewerkstelling. België doet het weliswaar relatief goed op het vlak van de totale tewerkstellingscreatie maar dit is in belangrijke mate het gevolg van de creatie van jobs in sectoren die gecreëerd of gesubsidieerd worden door de overheid. Deze evolutie moet kritisch opgevolgd worden. Indien we onze tewerkstelling op peil willen houden, zal het belangrijk zijn dat ook de tewerkstelling in de marktsectoren voldoende groeit.

Jobcreatie en economisch groei zijn nauw verbonden. En een cruciale determinant van economische groei is productiviteit; we zien echter dat de groei van de arbeidsproductiviteit in België al geruime tijd relatief laag is. Dit kan in belangrijke mate verklaard worden door onze economische structuur. Een sleuteluitdaging voor België bestaat er dan ook in om de transitie naar een meer kennisintensieve economie te versnellen. Drie processen zullen hiervoor cruciaal zijn: innovatie, internationalisatie en ondernemerschap.

Een eerste proces is innovatie. De resultaten op dit vlak zijn gemengd. Het is ook belangrijk om nieuwe producten en diensten te vervaardigen en verkopen waarvoor (internationale) klanten bereid zijn om een meerprijs te betalen. Dit kan bv. door het ontwikkelen van technologisch nieuwe producten, waarvoor O&O vaak een belangrijke input is. Naast technologische innovatie, worden niet-technologische aspecten meer en meer belangrijk. Dit geldt zeker voor dienstensectoren, maar ook voor de industriële sectoren kunnen activiteiten als marketing, design, organisatorische innovatie, business model innovatie... een middel zijn om zich te onderscheiden van hun concurrenten.

Een tweede belangrijk proces is internationalisatie. Voor een kleine, open economie als België wordt de economische groei voor een groot deel bepaald door de export. Zoals heel wat geïndustrialiseerde landen verliest België op wereldvlak marktaandeel; in vergelijking met de buurlanden is het verlies echter groter dan van Duitsland en Nederland. Export is natuurlijk maar een vorm van internationalisatie. Meer en meer bedrijven proberen hun concurrentievermogen te verhogen door zich in te schakelen in internationale waardeketens. We zien dat België in relatief hoge mate op intermediaire inputs uit het buitenland steunt. Omgekeerd heeft België ook een hoog aandeel aan producten en diensten die als intermediaire goederen verwerkt worden in het buitenland. Het is dan ook een belangrijke uitdaging voor Belgische bedrijven om hun aandeel in de globale waardeketen te behouden, en in nieuwe (minder prijselastische) segmenten uit te breiden.

Ten derde is ook de oprichting van nieuwe bedrijven een belangrijke drijfveer voor economische groei. Verschillende bronnen wijzen erop dat België vrij zwak scoort op dit vlak. Verontrustend is dat het beeld somber blijft wanneer we kijken naar het percentage van de ondernemers met groeiambities en het percentage starters met een innovatieve oriëntatie. In september 2011 formuleerden de sociale partners een aantal beleidsaanbevelingen ter stimulering van ondernemerschap. In dit advies onderstrepen ze het belang van voldoende financiering van ondernemerschap; een sterkere ondernemerscultuur; voldoende prikkels voor ondernemerschap; het bevorderen van internationaal ondernemerschap; meer samenwerking tussen buitenlandse MNO's en lokale ondernemingen; aandacht voor specifieke doelgroepen (vrouwen en personen afkomstig uit niet-Europese landen) en een vlotte overdracht voor stoppende ondernemingen.

Bovenbeschreven processen worden beïnvloed door verschillende elementen die kunnen worden vormgegeven door het beleid. In het hoofdstuk structureel concurrentievermogen werden 2 van deze elementen meer in detail geanalyseerd: 'goed werkende markten' en 'onderwijs en vorming'.

Goed werkende markten zijn belangrijk voor het concurrentievermogen. Concurrentie kan immers tot kostenverlagingen dwingen, producten tot stand brengen die dicht bij de wensen van consumenten aansluiten en het ontwerpen van nieuwe producten en productiewijzen stimuleren. Verschillende bronnen doen echter vermoeden dat op dit vlak nog verbetering mogelijk is in België, vooral in een

aantal diensten- en netwerksectoren. In een aantal sectoren werden recent een aantal maatregelen genomen om de concurrentie te verscherpen. Een aantal van deze maatregelen hebben reeds een zichtbaar effect. Dit toont duidelijk dat er, om de markt goed te laten functioneren, nood is aan goede en aangepaste regels en een intensief toezicht op de naleving van die regels. Het is echter zaak dat deze reglementering op een zo weinig mogelijk versturende manier gebeurt.

Het belang van onderwijs en opleiding

De strategie van Lissabon (2000) en de EU 2020-strategie voor een slimme, duurzame en inclusieve groei herbevestigden het strategische belang van onderwijs en opleiding in het kader van het proces van transformatie van de economie en van de aan de gang zijnde structurele veranderingen van de arbeidsmarkten.

Met de nieuwe technologieën, de demografische ontwikkeling, de mondialisering en de economische transformatie is duidelijk de noodzaak tot uiting gekomen om geleidelijk toe te groeien naar een creatieve en op innovatie gerichte kenniseconomie. In dat kader zijn kwaliteit en de afstemming van het stelsel van initieel onderwijs op het stelsel van voortgezette opleiding onontbeerlijk. Dat verschijnsel wordt overigens versterkt door de vergrijzing van de bevolking in Europa, die leidt tot een veranderende vraag naar competenties op de arbeidsmarkt.

De belangrijkste indicatoren van het initieel onderwijs wijzen op de noodzaak om de inspanningen op te drijven teneinde de twee door de EU 2020-strategie vastgelegde structurele doelstellingen te bereiken.

Wat voortgezette opleiding betreft, gaat de aandacht in dit hoofdstuk dit jaar uit naar het stelsel van alternerend leren in Duitsland en naar het stelsel van beroepsopleiding in Nederland.

De beschikbare cijfers inzake opleiding worden weergegeven in boordtabel V, die aan deze inleiding voorafgaat.

Gelet op de grote verschillen tussen de cijfers met betrekking tot de vormingsinspanningen zijn de sociale gesprekspartners overeengekomen om een nieuwe methodologie te ontwikkelen voor de monitoring van de vormingsinspanningen van de ondernemingen.

Werkgelegenheid

Sinds 1996 is de werkgelegenheid voor loontrekkers in België het sterkst toegenomen. In het eerste kwartaal van 2013 was het aantal loontrekkers met een baan, in vergelijking met het jaar 1996, immers toegenomen met 19% in België en in Nederland, tegenover een stijging van 14% in Frankrijk en van 10% in Duitsland. Maar de ontwikkelingen lopen vooral uiteen wat het arbeidsvolume (aantal door de loontrekkers gewerkte uren) betreft: in België lag het in het eerste kwartaal van 2013 18% hoger dan het niveau dat in 1996 was waargenomen. In Nederland was dat 14%, in Frankrijk 7% en in Duitsland 2%.

In de loop van het jaar 2012 daarentegen wordt in België, alsmede in Frankrijk en in Nederland, een verslechtering van de werkgelegenheid waargenomen. Aan het einde van het jaar (d.w.z. in het laatste kwartaal van 2012) was het aantal loontrekkers in België en in Frankrijk -0,4% teruggelopen in vergelijking met het jaar voordien. In Nederland was de inkrimping nog groter, want ze bedroeg -1,1%.

België en Duitsland hadden sinds de crisis (2009) weliswaar een relatief gelijkaardige ontwikkeling van hun aantal loontrekkers gekend, maar het jaar 2012 luidde de breuk in: Duitsland zag zijn aantal loontrekkers verder stijgen, terwijl in België de omgekeerde beweging optrad. Duitsland vormt in dat

opzicht een buitenbeetje, want het kent een ononderbroken groei van zijn werkgelegenheid sinds het hoogtepunt van de crisis, in het derde kwartaal van 2009. Een interessante vaststelling in dit verband is dat die groei niet langer kan worden toegeschreven aan de bijdrage van de maatregel m.b.t. de "mini-jobs".

Achter deze algehele ontwikkeling van de werkgelegenheid gaat de vernietiging van tal van banen, maar ook de creatie van heel wat jobs schuil. Aangezien de omvang hiervan schommelt binnen de verschillende economische activiteiten, weerspiegelt ze de structurele veranderingen van de economie. Uit de analyse met betrekking tot de periode van net voor de crisis (2007) tot 2012 blijkt dat de werkgelegenheid in België werd aangedreven door de tertiaire takken (marktdiensten) en de quataire takken (niet-verhandelbare diensten). Die vaststelling is ook van toepassing op de buurlanden, zij het in mindere of in meerdere mate. Een bijzonderheid van België is de aanwezigheid van de "dienstenchequesmaatregel", die voor 40,6 % bijdraagt in de marktdiensten en voor 30,2% aan de groei van de werkgelegenheid in de dienstensector (d.w.z. marktdiensten en niet-verhandelbare diensten samen).

De invloed van die ontwikkelingen op de werkgelegenheidsgraad en op de werkloosheidsgraad hangt af van de andere aggregaten op de arbeidsmarkt, t.w. de bevolking op arbeidsleeftijd en de beroepsbevolking. Tijdens de periode 1996-2012 blijkt dat België het land is dat, na Frankrijk, de sterkste groei kende van zijn bevolking op arbeidsleeftijd. In combinatie met een gematigde groei van de activiteitsgraad heeft dat geleid tot een forse groei van zijn beroepsbevolking. Die groei kwam ten volle tot uiting in de werkgelegenheid, want de groei van de werkgelegenheid lag zelfs hoger dan die van de beroepsbevolking. In tegenstelling met de recente ontwikkelingen (2012), waarin een stijging van de werkloosheidsgraad wordt waargenomen, heeft die groei van de werkgelegenheid over een lange periode het bijgevolg mogelijk gemaakt een deel van de werkloosheid weg te werken. De werkgelegenheidsgraad, daarentegen, geeft een relatief gematigde ontwikkeling te zien, aangezien de bevolking op arbeidsleeftijd sterk is gegroeid.

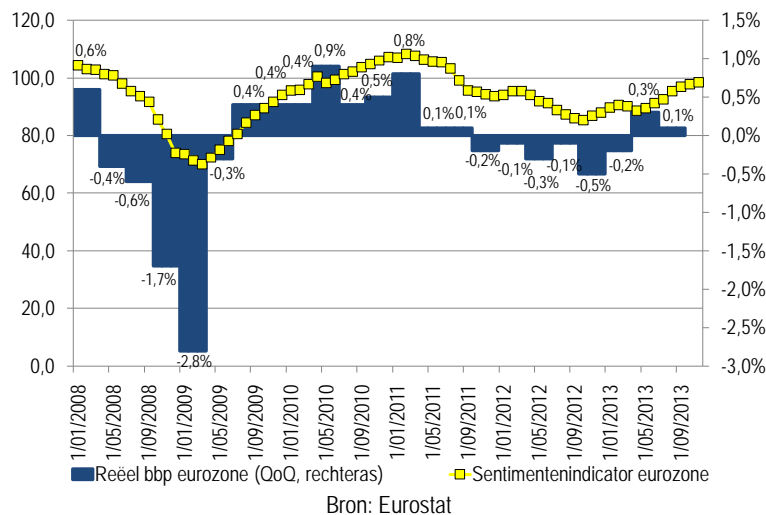
In 2012 komt die werkgelegenheidsgraad uit op 67,2%, wat nog ver verwijderd is van de in het kader van de Europese strategie beoogde doelstelling van 73,2% tegen het jaar 2020.

1 Macro economische context

1.1 Conjunctuur

Na zes kwartalen kwam er in het tweede kwartaal van 2013 een einde aan de recessie in de eurozone maar de moeilijkheden zijn zeker niet achter de rug. Het betreft immers een langzaam en kwetsbaar herstel, vertrekkend van een laag niveau. De kans op zeer negatieve ontwikkelingen in de eurozone zou zijn afgenomen - wat het recente vertrouwensherstel ondersteunt - maar de risico's blijven overwegend negatief. Ingeval deze zich niet manifesteren, zou de jaarlijkse bbp-groei in de eurozone stijgen van -0,4% in 2013 naar 1,0% in 2014 onder impuls van een minder strak begrotingsbeleid, een verdere toename van het ondernemers- en consumentenvertrouwen, een soepelere kredietverlening en een hogere externe vraag, ook al wordt die gedempt door een groeivertraging in de opkomende landen. Aldus zou de binnenlandse vraag geleidelijk aan de belangrijkste determinant worden van de groei in de eurozone. De vooruitzichten van de OESO voorzien een zwak herstel omdat zij een aanhoudende schuldafbouw, zwakke financiële markten en hoge werkloosheid veronderstellen die de kredietverlening en de consumptie zouden inperken. De groei zou dan ook niet volstaan om de hoge werkloosheidsgraad (12% in 2013) in te perken.

Grafiek 1-1 : Vertrouwen en bbp-groei in de eurozone

Na een dip op het einde van 2012 hervond de Duitse economie zijn elan in 2013. Tijdens het eerste kwartaal zaten de weersomstandigheden nog tegen maar nadien stuwde de binnenlandse vraag de economie naar omhoog. Duitsland ondervindt wel hinder van de tegenvallende groei in de opkomende landen maar dit wordt ruimschoots gecompenseerd door de positieve interne dynamiek. De stijgende lonen en groeiende werkgelegenheid stimuleren de private consumptie terwijl de lage interestvoeten en het groeiende ondernemersvertrouwen de bedrijfsinvesteringen geleidelijk aan zouden opdrijven. Aldus zou de binnenlandse vraag de komende jaren de belangrijkste drijfveer worden van de Duitse groei, waardoor ook de werkloosheid historisch laag zou blijven.

Tabel 1-1 : Economische kerncijfers België en referentielanden, 2010-2014

	2010	2011	2012	2013 ^p	2014 ^p
Duitsland					
bbp	4,0%	3,3%	0,7%	0,5%	1,7%
inflatie	1,1%	2,1%	2,0%	1,7%	1,8%
groei werkgelegenheid	0,6%	1,4%	1,1%	0,7%	0,4%
werkloosheidsgraad	7,1%	5,9%	5,5%	5,4%	5,4%
Nederland					
bbp	1,5%	0,9%	-1,2%	-1,1%	-0,1%
inflatie	1,3%	2,3%	2,5%	2,8%	1,6%
groei werkgelegenheid	-1,0%	0,0%	0,6%	-0,9%	-0,6%
werkloosheidsgraad	4,5%	4,4%	5,3%	6,7%	7,8%
Frankrijk					
bbp	1,7%	2,0%	0,0%	0,2%	1,0%
inflatie	1,5%	2,1%	2,0%	1,0%	1,2%
groei werkgelegenheid	0,1%	0,6%	0,0%	-0,8%	0,1%
werkloosheidsgraad	9,7%	9,6%	10,2%	10,6%	10,8%
België					
bbp	2,3%	1,8%	-0,1%	0,1%	1,1%
inflatie	2,2%	3,5%	2,8%	1,1%	1,1%
groei werkgelegenheid	0,6%	1,4%	0,0%	-0,3%	0,1%
werkloosheidsgraad	8,3%	7,2%	7,6%	8,6%	9,1%

p. Vooruitzichten

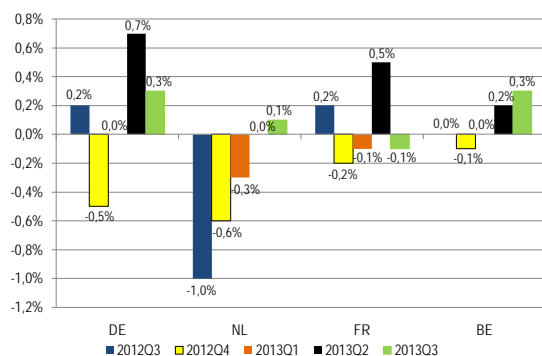
De werkgelegenheid is uitgedrukt in aantal personen.

Bronnen: voor 2010, 2011 en 2012: Nationale rekeningen (bbp, werkgelegenheid); Destatis, CPB, Insee en FPB (inflatie); Eurostat (geharmoniseerde werkloosheidsgraad, afkomstig van de enquête naar de arbeidskrachten); voor 2013 en 2014: OECD Economic Outlook N° 94 (november 2013)

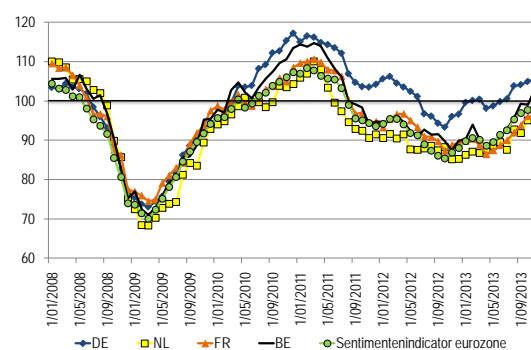
In Nederland zien we een heel ander beeld. De binnenlandse vraag zet hier een sterke rem op de groei, wat o.m. komt door de dalende reële lonen, de groeiende werkloosheid en negatieve vermogens-effecten. De aanhoudende overheidsbesparingen wegen eveneens sterk op de economie. Ook in 2014 zou de private consumptie zwak blijven terwijl de bedrijfsinvesteringen langzaam zouden aantrekken. De hoofdmotor van groei blijft wel de externe vraag. Met een bbp-krimp van 0,1% zou de economie in 2014 echter zeer zwak blijven zodat de werkloosheidsgraad met ruim één procentpunt zou toenemen.

Grafiek 1-2 : Vertrouwen en bbp-groei België en referentielanden

Groeï in België en referentielanden (kwartaalgroei reële bbp)

Economische sentimentenindicator in de eurozone en referentielanden

Bron: Eurostat (vertrouwensindicator) en Europese Commissie, European Economic Forecast (herfst 2013)

In Frankrijk was er in het tweede kwartaal van 2013 een merkelijk herstel van de economie, gevolgd door een correctie in het derde kwartaal, ook al zou ze nog onder haar lange termijn groeipad blijven. Vooral de private consumptie en de minder strakke overheidsbesparingen zouden de groei in 2013 en 2014 ondersteunen. Vanwege de groei van de arbeidsbevolking zou er in 2014 nog een lichte stijging zijn van de werkloosheid. Hoewel het ondernemersvertrouwen verbetert, zouden de bedrijven maar heel geleidelijk aan hun investeringen en tewerkstelling opdrijven in 2014. Aangezien de groei van de uitvoer gelijkloopt met die van de invoer zou de netto-uitvoer niet bijdragen aan de groei in de periode 2013-2014.

In België werd de stagnatie van de economie in het tweede kwartaal van 2013 doorbroken dankzij de hogere netto-uitvoer en private consumptie. Hoewel de private consumptie wordt gedrukt door een zwakke groei van de gezinsinkomens zou deze samen met de netto-uitvoer ook de groei in 2014 aandrijven. Zowel de bedrijfsinvesteringen als de bouwsector gingen in 2013 door een dal maar terwijl de eerste profiteert van de lage interestvoeten zou de laatste slechts licht herstellen in 2014. Deze ontwikkelingen zouden resulteren in een toename van het bbp en de tewerkstelling met resp. 1,1% en 0,1% in 2014. Dit zou evenwel niet geheel de groei van de arbeidsbevolking kunnen opvangen, waardoor de werkloosheidsgraad zou stijgen van gemiddeld 8,6% in 2013 naar 9,1% in 2014. Vanaf midden 2014 zou het herstel wel aantrekken.

1.2 Vooruitzichten van de overheidsfinanciën

Een bondig overzicht van de vooruitzichten inzake de overheidsfinanciën voor de periode 2011-2018 wordt gegeven in Tabel 1-2 en is gebaseerd op de "Economische vooruitzichten 2013-2018" die het Federaal Planbureau in mei jl. heeft uitgebracht. Sindsdien zijn geen nieuwe vooruitzichten op middellange termijn meer gepubliceerd. De ramingen gaan uit van ongewijzigd beleid en houden derhalve géén rekening met de federale regeringsbeslissingen van de begrotingscontrole van begin juli en eind september.

Tabel 1-2 : Beknopt overzicht van de overheidsfinanciën van 2011 tot 2018, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Ontvangsten	47,1%	48,3%	48,7%	48,2%	48,2%	48,1%	48,1%	48,1%
Fiscale en parafiscale ontvangsten	43,5%	44,6%	44,9%	44,9%	44,9%	44,9%	44,9%	44,9%
Niet-fiscale en niet-parafiscale ontvangsten	3,6%	3,8%	3,7%	3,3%	3,3%	3,2%	3,2%	3,2%
- Primaire uitgaven	47,5%	48,8%	48,4%	48,1%	48,0%	47,9%	47,8%	47,7%
Werkingskosten	13,8%	13,9%	13,9%	13,8%	13,6%	13,4%	13,3%	13,1%
Investeringen	1,8%	1,8%	1,7%	1,6%	1,6%	1,6%	1,7%	1,7%
Sociale uitgaven	25,2%	25,8%	26,4%	26,4%	26,4%	26,5%	26,5%	26,6%
Overige	6,7%	7,3%	6,4%	6,4%	6,4%	6,4%	6,4%	6,4%
= Primair saldo	-0,4%	-0,5%	0,3%	0,1%	0,2%	0,2%	0,3%	0,4%
- Rentelasten	3,3%	3,4%	3,2%	3,1%	3,0%	3,0%	2,9%	2,9%
= Effectief vorderingssaldo	-3,7%	-3,9%	-2,9%	-3,0%	-2,9%	-2,8%	-2,7%	-2,5%
<i>p.m. Structureel vorderingssaldo</i>	<i>-3,2%</i>	<i>-2,8%</i>	<i>-2,2%</i>	<i>-2,0%</i>	<i>-2,0%</i>	<i>-2,1%</i>	<i>-2,3%</i>	<i>-2,5%</i>
<i>p.m. Doelstelling voor het effectief vorderingssaldo volgens het Stabiliteitsprogramma van april 2013</i>			<i>-2,5%</i>	<i>-2,0%</i>	<i>-0,5%</i>	<i>0,4%</i>		
Schuld	97,8%	99,6%	100,9%	101,6%	101,3%	100,8%	100,0%	99,0%

Bron: Federaal Planbureau (mei 2013)

Voor alle overheidsgeledingen samen zou het tekort voor 2013 in het verondersteld beleidsscenario - 2,9% van het bbp bedragen. Het overheidstekort is hiermee één procentpunt lager dan in 2012. Dat is volgens het Federaal Planbureau het resultaat van de restrictieve koers van de begroting 2013 én van de afname van de kapitaaluitgaven o.a. door de herkapitalisatie van Dexia in 2012. De begrotingskoers zou resulteren in stijgende ontvangsten (plus 0,4% van het bbp). Met uitzondering van de kapitaaluitgaven zouden ook de verschillende categorieën van primaire uitgaven in procent van het bbp

stijgen, in hoofdzaak de sociale uitgaven met 0,6 procentpunt. De rentelasten zouden dan weer licht dalen met 0,2% van het bbp tot 3,2% van het bbp. Om de begrotingsdoelstelling uit het Stabiliteitsprogramma van april 2013 te halen, waren dus bijkomende maatregelen vereist. Ondertussen heeft de federale regering voor 2013 op de begrotingscontrole van juli en september jl. over bijkomende maatregelen beslist die, samen met de doorgevoerde technische correcties, goed zijn voor een bedrag van 970,8 miljoen euro. Op die manier wordt de vooropgezette doelstelling voor Entiteit I (d.i. Federale overheid en Sociale zekerheid), ten belope van -2,4% van het bbp, bereikt (Zie Verslag van het monitoringcomité, 23 september 2013).

Ook op te merken valt dat het hier opgetekend overheidstekort in belangrijke mate structureel van aard is en dus los staat van de conjunctuur. Het structureel tekort werd voor dit jaar, volgens de methode van de Europese Commissie, aanvankelijk geraamd op -2,2% van het bbp waarmee het op een hoog niveau bleef ten opzichte van het begin van de jaren 2000.

Het (effectieve) tekort zou volgens de middellangetermijnvooruitzichten van mei jl. in 2014 bij ongewijzigd beleid beperkt toenemen tot -3,0% van het bbp. De ontvangsten vallen hierbij ietwat sterker terug (min 0,5% van het bbp) dan de primaire uitgaven (min 0,3% van het bbp). Daarna zou het tekort geleidelijk afnemen tot -2,5% van het bbp in 2018. Het Stabiliteitsprogramma beoogt echter een sterkere afbouw van de tekorten op middellange termijn dat in 2016, op het einde van het voorgesteld pad, moet leiden tot een begrotingsoverschot van 0,4% van het bbp. Voor 2014 bedraagt de kloof met de begrotingsdoelstelling 1,0% van het bbp. Om de vooropgezette doelstelling voor Entiteit I (d.i. -2,3% van het bbp) te halen, heeft de Federale regering in het begrotingsakkoord voor 2014 van begin oktober jl. beslist om een bijkomende inspanning te leveren voor een geraamd bedrag van 560,8 miljoen euro: 275,8 miljoen euro via een vermindering van de uitgaven en 285 miljoen euro via een verhoging van de ontvangsten. Deze maatregelen komen bovenop het pakket maatregelen, dat eerder in juli was beslist, ten belope van 2,4 miljard euro (Zie Verslag van het monitoringcomité, 23 september 2013).

Ondanks de afname van het financieringstekort zou, in afwezigheid van de bijkomend besliste maatregelen, de overheidsschuld in 2013 zijn toegenomen tot 100,9% van het bbp, vooral door de zwakke nominale groei. Deze toename is mede toe te schrijven aan de Belgische deelname aan het Europees stabiliteitsmechanisme en het Europees Fonds voor Financiële stabiliteit. De regering heeft zich geëngageerd om de schuldgraad in 2013 terug te brengen onder de 100%. In 2014 zou de schuldgraad bij ongewijzigd beleid licht verder stijgen om vervolgens geleidelijk af te nemen tot 99,0% van het bbp in 2018.

Voor wat betreft de vooruitzichten van de overheidsfinanciën op lange termijn noteren we de gevolgen van de vergrijzing voor de evolutie van de sociale uitgaven. In de projecties die de Studiecommissie voor de vergrijzing dit jaar heeft gepubliceerd, evolueren de sociale uitgaven van 25,8% van het bbp in 2011 naar 31,2% van het bbp in 2060, d.i. een toename van 5,4% van het bbp. Naast de demografische ontwikkelingen wordt deze vergrijzingskost bepaald door de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt (cf. de werkgelegenheidsgraad), de productiviteitsgroei en de beslissingen inzake sociaal beleid (cf. de welvaartsaanpassingen van de sociale uitkeringen). In het licht van de vergrijzing dragen de begrotingsinspanningen, zoals voorzien in het Stabiliteitsprogramma 2013-2016, in belangrijke mate bij tot de houdbaarheid van de overheidsfinanciën, al blijft er wel nog een kloof te dichten volgens recente projecties van het Federaal Planbureau.

Tabel 1-3 : Vorderingssaldo per entiteit van 2011 tot 2018, vooruitzichten bij ongewijzigd beleid, in procent van het bbp

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Gezamenlijke overheid	-3,7%	-3,9%	-2,9%	-3,0%	-2,9%	-2,8%	-2,7%	-2,5%
Entiteit I	-3,4%	-3,5%	-2,8%	-3,0%	-2,9%	-2,9%	-2,9%	-2,8%
Entiteit II	-0,3%	-0,4%	-0,2%	0,0%	0,1%	0,1%	0,2%	0,2%

Bron: Federaal Planbureau (mei 2013).

Bij de opsplitsing van het vorderingssaldo per entiteit (zie Tabel 1-3) valt op dat het overheidstekort zich grotendeels situeert bij Entiteit I. Van het oorspronkelijk voorziene tekort in 2013, ten belope van 2,9% van het bbp, is Entiteit I verantwoordelijk voor 2,8% van het bbp. Globaal zou het tekort van Entiteit I op middellange termijn zonder de bijkomende maatregelen min of meer stabiel zijn gebleven. Voor Entiteit II, d.i. de gemeenschappen, de gewesten en de lagere overheid, zijn de vooruitzichten gunstiger met een tekort van -0,2% van het bbp in 2013 dat geleidelijk evolueert naar een overschot van 0,2% van het bbp in 2018. Op te merken valt dat deze vooruitzichten geen rekening houden met de gevolgen van de hervorming van de Bijzondere Financieringswet (BFW) en met de overdracht van bevoegdheden, die beslist werden in het kader van het Institutioneel Akkoord over de Zesde Staatshervorming.

Bibliografie

FEDERAAL PLANBUREAU (mei 2013), *Economische vooruitzichten 2013-2018*, Brussel.

FOD BUDGET EN BEHEERSCONTROLE, MONITORINGCOMITÉ (september 2013), *Actualisation des estimations 2013/2014*, Brussel.

OECD (2013), *Economic Outlook N° 94*, november 2013.

2 Loonvorming

Inleiding

Dit hoofdstuk heeft als doel de uurloonkostenontwikkeling in België en in de referentielanden voor te stellen en het verband te leggen met de loononderhandelingen en de context waarin die in de vier landen kaderen.

Het eerste deel beschrijft de uurloonkostenontwikkeling in België en in de referentielanden die werd waargenomen van 1996 tot 2012 en die wordt verwacht voor 2013 en 2014. De recente resultaten van de loononderhandelingen en de context waarin die kaderen, worden in de twee daaropvolgende delen voorgesteld. Het tweede deel is gewijd aan de referentielanden en het derde deel aan België. Wat ons land betreft, wordt gefocust op een bijzonder aspect van de loononderhandelingscontext, nl. de verdeling van de rijkdom, aangezien de andere aspecten van de loononderhandelingscontext in België worden behandeld in de overige hoofdstukken van het Technisch verslag.

2.1 Uurloonkostenontwikkeling in België en in de referentielanden

Dit hoofdstuk behandelt de uurloonkostenontwikkeling die werd waargenomen van 1996 tot 2012 en die wordt verwacht voor 2013 en 2014.

De methode voor de raming van zowel de historische reeks als de vooruitzichten vloeit voort uit methodologische keuzen die meer uitleg vergen. Die wordt verstrekt in het eerste punt van dit deel. De uurloonkostenontwikkeling van 1996 tot 2014 wordt in het tweede punt van dit deel voorgesteld.

2.1.1 Methodologische preciseringen

2.1.1.1 Gemiddelde arbeidsduur

In het kader van de berekening van de loonkloof worden de uurloonkosten (ULK), bij gebrek aan rechtstreekse informatie daaromtrent, benaderd door de loonkosten per persoon te verhouden tot de gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur van de werknemers van de privésector. De gegevens m.b.t. de loonkosten per persoon zijn afkomstig van de nationale rekeningen (NR), die m.b.t. de gemiddelde arbeidsduur werden tot en met het Technisch verslag 2012 geraamd door het secretariaat van de CRB op basis van de Enquête naar de arbeidskrachten (EAK). Vanaf dit Technisch verslag 2013 zijn de gegevens inzake de arbeidsduur afkomstig van de NR. Dezelfde bronnen en methoden worden gebruikt voor België en voor de drie referentielanden.

Het secretariaat maakte oorspronkelijk gebruik van de reeksen inzake de gemiddelde arbeidsduur van de EAK, want in 1996 bestonden de gegevens m.b.t. het aantal gewerkte uren niet in de NR van alle landen en in de landen waar ze wel bestonden, waren de concepten niet identiek. Het gebruik van de EAK-gegevens zorgde ervoor dat het secretariaat een specifieke methodologie moest ontwikkelen³ om over te schakelen van een wekelijkse arbeidsduur naar een effectieve jaarlijkse arbeidsduur. Sinds oktober 2003 publiceert het Instituut van de Nationale Rekeningen (INR) het volume van de door de werknemers gewerkte uren. Die gegevens zijn ook beschikbaar voor de drie buurlanden en berusten op een gemeenschappelijk theoretisch referentiekader dat werd vastgesteld door het Europees Systeem van Nationale en Regionale Rekeningen (ESR1995), hoewel de praktische uitvoering van dat referentiekader kan verschillen van de ene tot de andere lidstaat. Die gegevens zijn voorts in

³ Die methodologie wordt beschreven in de (interne) nota van het secretariaat van de CRB: « Voorbereiding Technisch verslag 2010: Extrapolaties reeksen gemiddelde arbeidsduur van werknemers » (CRB 2010-1241 BG).

samenhang met de gegevens inzake de loonmassa en de werkgelegenheid in personen. Om te vermijden dat de resultaten inzake de loonkosten per gewerkt uur worden beïnvloed door de verandering van bron (EAK versus nationale boekhouding), hebben de sociale gesprekspartners er tot vandaag de voorkeur aan gegeven de EAK-bron te handhaven voor de berekening van de gemiddelde arbeidsduur.

In 2010 was de loonkloof tussen België en de referentielanden sinds 1996 dezelfde, of de raming van de arbeidsduur nu afkomstig was van de NR-bron of van de EAK-bron. Sindsdien lopen de door het secretariaat geraamde ontwikkeling van de arbeidsduur op basis van de EAK-bron en de door de NR geraamde ontwikkeling van de arbeidsduur, meer bepaald voor België, uiteen. Het gevolg hiervan is dat de groei van de uurloonkosten sterk verschilt naargelang de ontwikkeling van de arbeidsduur afkomstig is van de EAK of van de NR. Meer bepaald wordt de stijging van de uurloonkosten op basis van de EAK-arbeidsduur geraamd op 7,9% tijdens de periode 2011-2012, tegenover 6,1% op basis van de NR-arbeidsduur (zie Tabel 2-1). Rekening houdend met de indexering, met het effect van de werkgeversbijdragen en met de ontwikkeling van de cao-lonen (men gaat hier uit van de hypothese dat de cao-lonen stijgen overeenkomstig de voor 2011-2012 vastgestelde loonnorm, d.w.z. met 0,3%), zou de loondrift 2,4% bedragen op basis van de EAK-arbeidsduur, tegenover 0,7% op basis van de NR-arbeidsduur, hetgeen veel plausibeler is. Het secretariaat heeft het dan noodzakelijk geacht de uurloonkosten te berekenen door gebruik te maken van de kostengegevens per persoon en van de arbeidsduurgegevens per persoon die afkomstig zijn van de NR.

Tabel 2-1 : Vergelijking van de uitsplitsing van de uurloonkostenontwikkeling volgens de gebruikte bron voor de arbeidsduur (EAK versus NR)

	2011	2012	2011-2012
Met duur EAK			
ULK	3,6%	4,1%	7,9%
waarvan - indexering	2,5%	2,9%	5,5%
- effect van de sociale werkgeversbijdragen	-0,3%	-0,1%	-0,4%
- bruto-uurlonen excl. Indexering	1,4%	1,2%	2,7%
- loondrift ⁽¹⁾			2,4%
Met duur NR			
ULK	2,3%	3,8%	6,1%
waarvan - indexering	2,5%	2,9%	5,5%
- effect van de sociale werkgeversbijdragen	-0,3%	-0,1%	-0,4%
- bruto-uurlonen excl. Indexering	0,2%	0,9%	1,0%
- loondrift ⁽¹⁾			0,7%

⁽¹⁾ De loondrift wordt gedefinieerd als het groeiverschil tussen de bruto-uurlonen excl. indexering en de cao-uurlonen. Men vertrekt hier van de hypothese dat de cao-lonen stijgen overeenkomstig de voor 2011-2012 vastgestelde loonnorm, d.w.z. met 0,3%.

Bronnen: INR, fod Werkgelegenheid, EAK, berekeningen secretariaat CRB

Een studie die gezamenlijk werd verricht door de diensten Studiën en Statistiek van de Nationale Bank van België en het secretariaat van de CRB⁴ besluit immers dat (vert.) “de balans van de voor- en nadelen sterk overheelt ten gunste van het gebruik van de NR-gegevens voor de berekening van de gemiddelde arbeidsduur”. De argumenten ten gunste van het gebruik van de NR-arbeidsduur voor de evaluatie van de ULK zijn meer bepaald: een veel betere samenhang met de loonkosten per persoon, nauwkeurige resultaten, die niet worden aangetast door fouten die inherent zijn aan de steekproeven,

⁴ Nota « Choix de la méthode d'estimation de la durée du travail dans le cadre du calcul du coût salarial horaire » (nog te verschijnen).

coherentie tussen de reeksen in de tijd en de mogelijkheid om analyses op bedrijfstakniveau te verrichten. Net als de EAK-arbeidsduur zorgt de NR-arbeidsduur thans ook voor een goede internationale vergelijkbaarheid en voor een snelle toegang tot de gegevens. Het enige argument dat in het voordeel van het gebruik van de EAK-arbeidsduur zou kunnen spelen, is dat die bron de overuren mee in aanmerking neemt, wat maar ten dele het geval is voor de NR-arbeidsduur in België. Dat die overuren niet mee in aanmerking worden genomen, kan zo te zien echter de waargenomen ontwikkeling van de uurloonkosten niet scheefftrekken.

Bijgevolg zal de door het secretariaat geraamde uurloonkostenontwikkeling vanaf dit jaar enkel nog steunen op de gegevens van de nationale rekeningen, zowel wat de loonkostengegevens per persoon als wat de gegevens inzake de gemiddelde arbeidsduur betreft.

2.1.1.2 Methode voor de vooruitzichten inzake de uurloonkosten voor 2013-2014

Zoals wordt voorgeschreven door de wet van 26 juli 1996 tot bevordering van de werkgelegenheid en tot preventieve vrijwaring van het concurrentievermogen, is de privésector het gebied waarvoor de loonkostenontwikkeling moet worden geraamd (zowel voor het verleden als wat de vooruitzichten betreft).

Sinds 2012 publiceert de Oeso, die, zoals de wet het voorschrijft, de referentiebron vormt voor het secretariaat wat de vooruitzichten betreft, geen vooruitzichten meer voor de privésector, maar enkel voor de economie in haar geheel. In het verleden kon de economie in haar geheel, gemiddeld genomen, worden beschouwd als een goede benadering van de privésector voor de vooruitzichten inzake de groei van de loonkosten. Voor de periode 2013-2014 blijkt dat evenwel niet het geval te zijn in Frankrijk, Nederland en België, wegens de beleidsmaatregelen van de regeringen voor de sanering van de begrotingen.

Zoals verder hieronder wordt vermeld, is immers een bevrozing van de nominale lonen in het openbaar ambt van toepassing in Frankrijk (« Stabilité du point de la fonction publique, et maîtrise des enveloppes catégorielles ») en in Nederland (« Bevrozing van de ambtenarensalarissen »). Om die reden verwachten de nationale voorspellingsinstituten⁵ een grotere stijging van de uurloonkosten in de privésector dan in de economie in haar geheel voor die twee landen. Wat België betreft, verwacht de Nationale Bank van België daarentegen een sterkere stijging van de uurloonkosten in de economie in haar geheel dan in de privésector. Dat is te wijten aan een groter groeivoorzicht in de overheidssector dan in de privésector. De sterke groei van de lonen in de overheidssector in vergelijking met de privésector wordt o.m. verklaard doordat rekening wordt gehouden met een positieve loondrift (die het gevolg is van een stijging van het kwalificatieniveau van de ambtenaren) en met de hervorming van de pensioenen van de RSZ-PPO. Wat Duitsland betreft, stijgen de lonen in het openbaar ambt, volgens de eerste gegevens m.b.t. de in 2013 gesloten akkoorden, iets minder sterk (2,6%) dan die van de economie in haar geheel (2,8%). Gelet op het gewicht van de overheidssector in de ganse economie wat het arbeidsvolume betreft (13% in 2012), zal de loonstijging in de privésector geen beduidend verschil vertonen met die in de economie in haar geheel.

Teneinde de fouten in de vooruitzichten tot een minimum te beperken, is het bijgevolg noodzakelijk te steunen op vooruitzichten voor Frankrijk, Nederland en België m.b.t. de privésector, en niet m.b.t. de economie in haar geheel. Wat Duitsland betreft, werd de voorspelling van de loonkosten in de ganse economie gemaakt op basis van de cao-lonen (ook voor de overheidssector). Aangezien de ontwikkeling van de cao-lonen in het openbaar ambt in de pas loopt met die van de economie in haar

⁵ Ministerie van Economie en Financiën voor Frankrijk en Centraal Planbureau voor Nederland

geheel, vormt het vooruitzicht m.b.t. de economie in haar geheel een goede benadering van dat voor de privésector.

Momenteel zijn de enige vooruitzichten m.b.t. een concept dat dicht bij de privésector aanleunt afkomstig van de nationale bronnen, maar die laatste zijn niet noodzakelijk onderling coherent vanuit het oogpunt van het macro-economische kader of van de methodologie van de vooruitzichten. De methode van het secretariaat⁶ bestaat er dan ook in uit te gaan van de vooruitzichten van de Oeso voor de economie in haar geheel en die te corrigeren voor de impact van de overheidssector. Die impact wordt geraamd aan de hand van het groeiverschil tussen de vooruitzichten voor de economie in haar geheel en die voor de privésector⁷ dat tot uiting komt in de nationale bronnen. Aldus beschikt men over vooruitzichten m.b.t. de privésector die onderling samenhang vertonen op basis van de macro-economische hypothesen en van de methodologie van de Oeso.

2.1.2 Uurloonkostenontwikkeling van 1996 tot 2014

Tabel 2-2 geeft de ontwikkeling weer van de uurloonkosten, van de bruto-uurlonen en van het effect van de werkgeversbijdragen in de privésector in 2011 en 2012, en de vooruitzichten m.b.t. de stijging van de uurloonkosten in 2013 en 2014 volgens de Oeso (economie in haar geheel) en volgens het secretariaat (privésector, Duitsland uitgezonderd). Grafiek 2-1 geeft de relatieve ontwikkeling van de uurloonkosten in België in vergelijking met het gemiddelde van de drie referentielanden sedert 1996 weer.

Tabel 2-2 : Ontwikkeling van de uurloonkosten, van het bruto-uurloon en van het effect van de werkgeversbijdragen in de privésector in 2011 en 2012, en vooruitzichten m.b.t. de uurloonkosten in 2013 en 2014 volgens het secretariaat (privésector, Duitsland uitgezonderd) en volgens de Oeso (economie in haar geheel)

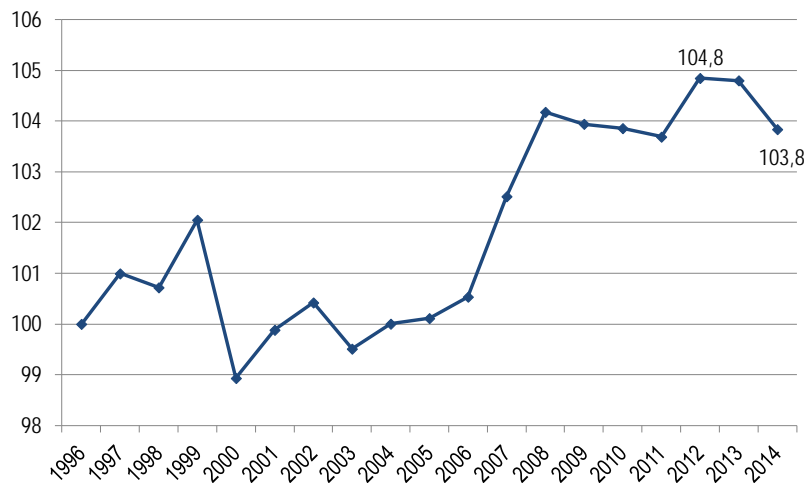
	2011	2012	2011-2012	2013		2014		2013-2014	
				Oeso (economie in haar geheel)	Secretariaat (privésector)	Oeso (economie in haar geheel)	Secretariaat (privésector)	Oeso (economie in haar geheel)	Secretariaat (privésector)
Duitsland									
Uurloonkosten	2,5%	3,2%	5,8%	2,1%	2,1%	2,6%	2,6%	4,8%	4,8%
waarvan - bruto-uurlonen	2,9%	3,4%	6,4%						
- effect van de werkgeversbijdragen	-0,3%	-0,2%	-0,5%						
Nederland									
Uurloonkosten	1,6%	1,8%	3,5%	1,3%	1,2%	1,7%	2,0%	3,0%	3,3%
waarvan - bruto-uurlonen	1,5%	1,0%	2,5%						
- effect van de werkgeversbijdragen	0,1%	0,8%	0,9%						
Frankrijk									
Uurloonkosten	2,6%	2,1%	4,8%	2,2%	2,4%	1,8%	2,1%	4,0%	4,6%
waarvan - bruto-uurlonen	2,1%	2,0%	4,1%						
- effect van de werkgeversbijdragen	0,6%	0,2%	0,7%						
Gem.3									
Uurloonkosten	2,5%	2,6%	5,1%	2,0%	2,1%	2,2%	2,4%	4,3%	4,5%
waarvan - bruto-uurlonen	2,4%	2,6%	5,0%						
- effect van de werkgeversbijdragen	0,1%	0,0%	0,1%						
België									
Uurloonkosten	2,3%	3,8%	6,1%	2,3%	2,1%	1,5%	1,4%	3,9%	3,5%
waarvan - bruto-uurlonen	2,6%	3,8%	6,6%						
- effect van de werkgeversbijdragen	-0,3%	-0,1%	-0,4%						

Bronnen: Oeso, DESTATIS, CBS, INSEE, INR, Eurostat, Frans ministerie van Economie en Financiën, Joint Economic Forecast Team, Centraal Planbureau, Nationale Bank van België, berekeningen secretariaat CRB

⁶ Die methode wordt beschreven in de (nog te verschijnen) nota « Prévisions du Secrétariat concernant l'évolution des coûts salariaux horaires dans le Rapport technique 2013 : note méthodologique »

⁷ Wat Frankrijk betreft, publiceert het Franse ministerie van Economie en Financiën geen vooruitzicht voor de privésector, maar voor de marktakten zonder de landbouw. Het secretariaat heeft bijgevolg een bijkomende correctie aangebracht teneinde de privésector zo goed mogelijk te benaderen (zie de methodologische nota).

Grafiek 2-1 : Relatieve ontwikkeling van de uurloonkosten België / gemiddelde van de 3 referentielanden

Bronnen: DESTATIS, CBS, INSEE, INR, Eurostat, Frans ministerie van Economie en Financiën, Joint Economic Forecast Team, Centraal Planbureau, Nationale Bank van België, berekeningen secretariaat CRB

Uit Grafiek 2-1 blijkt dat de ontwikkeling van de ULK in België van 1996 tot 2006 in de pas liep met die van de buurlanden. In 2007 en 2008 werd het verschil met de buurlanden zowat 4 procentpunten groter. In 2012 bedroeg de loonkloof sinds 1996 4,8%. Volgens het secretariaat zal die kloof in 2014 allicht opnieuw verkleinen tot 3,8%.

2.2 Recente loonontwikkeling en loononderhandelingscontext in de referentielanden

In dit deel wordt de recente ontwikkeling voorgesteld en worden indicaties verstrekt over de toekomstige loonontwikkeling in de drie referentielanden (Duitsland, Nederland en Frankrijk). Daartoe wordt een analyse gemaakt van de recente ontwikkelingen van de variabelen die de loononderhandelingen kunnen beïnvloeden. Aldus gaat bijzondere aandacht uit naar de veranderingen in het wetgevingskader, naar het economisch beleid (m.n. naar de aanbevelingen van de Europese Commissie in het kader van de macro-economische onevenwichtigheden en naar de toepassing ervan in de nationale hervormingsprogramma's) en naar de eerste resultaten van de onderhandelingen van 2013. Gepreciseerd moet worden dat dit hoofdstuk niet als doel heeft de economieën van de bestudeerde landen op een exhaustieve wijze te beschrijven.

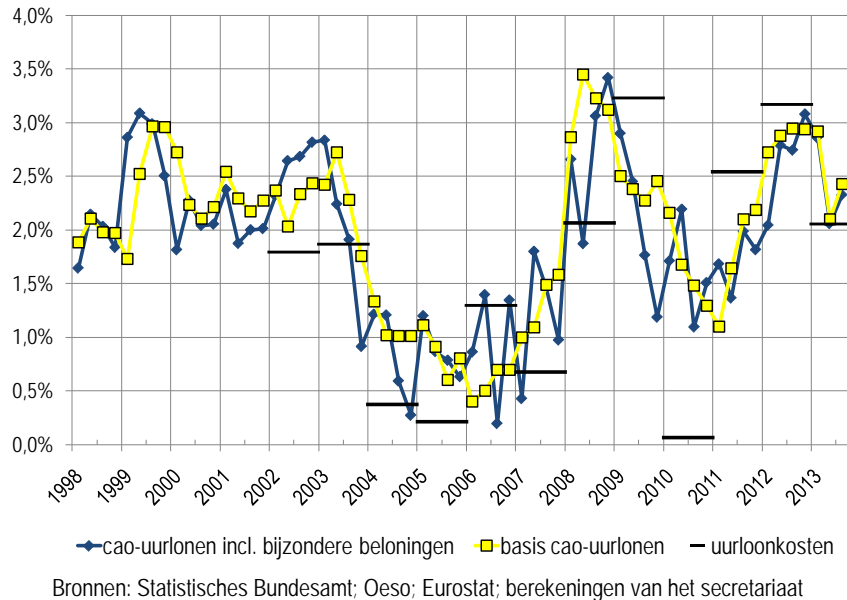
2.2.1 Duitsland

In het begin van de jaren 2000 trad Duitsland toe tot de euro met het imago van « zieke man van Europa »: de hereniging had nefaste gevolgen gehad voor de productiviteit, de werkloosheid en de groei van de loonkosten. In het begin van dat decennium werden hervormingen doorgevoerd om de kostencompetitiviteit van de Duitse ondernemingen te herstellen: in 2002 werden de structurele hervormingen van Schröder gelanceerd, en in 2003 volgden dan de « Hartz-wetten »⁸. Tot in 2006 was loonmatiging het ordewoord. Vanaf 2006 werden de lonen beïnvloed door de conjunctuuropleving. In de loop van 2007 nam de druk op de lonen toe als gevolg van de gunstige ontwikkeling op de arbeidsmarkt en doordat de economische groei weer aantrok (CRB, 2008, blz. 109). De groei van de cao-lonen kende een hoogtepunt in 2008 onder het effect van de gunstige ontwikkeling van de arbeidsmarkt, van de aanhoudende economische groei en van de inflatie (CRB, 2009, blz. 60).

⁸ Voor meer details over de inhoud van die hervormingen verwijzen we naar de nota CCE 2013-0359.

Vervolgens trad in 2009 een groeivertraging op door de impact van de economische crisis. Na periode van vertraagde groei van de cao-lonen stegen die laatste met 1,7% in 2010 en met 2% in 2011. In 2012 gingen de cao-lonen 2,7% omhoog voor 46% van de werknemers die onder een cao vielen; die stijging lag dus hoger dan in 2011. De tendens van een versnelde stijging van de lonen die op gang werd gebracht met de economische opleving van 2010 lijkt zich volgens de cijfers van het jaarverslag van het WSI-Tarifarchiv⁹ dus door te zetten.

Grafiek 2-2 : Uurloonontwikkeling in Duitsland

De jaarlijkse stijgingen van de cao-lonen die in 2012 werden afgesproken verschillen van sector tot sector. Zo blijkt uit een korte analyse van de "sleutelsectoren" (waarin de resultaten van de onderhandelingen een invloed hebben op de andere takken¹⁰) dat een stijging van 6,3% over twee jaar (d.i. een stijging van 3,1% per jaar) werd afgesproken in de overheidssector (goed voor 2,3 miljoen werknemers) en een loonstijging van 4,3% over een periode van 13 maanden (d.i. een stijging van 4% op jaarbasis) in de metaalverwerkende sector in de regio Baden-Württemberg. Die laatste stijging is de grootste loonsverhoging die sinds 1992 werd afgesproken en ligt hoger dan de groei van de productiviteit en van de inflatie (Sackmann, 2012). Bovendien is het zo dat in 2011 de groei van de cao-lonen de stijging van de prijzen (+2,3% in 2011) niet volledig kon compenseren, maar dat de resultaten van de recentste onderhandelingen erop lijken te wijzen dat de groei van de collectief afgesproken lonen in 2012 het wel mogelijk zouden maken de groei van de prijzen volledig te compenseren (en zelfs meer dan dat), aangezien volgens Destatis (Het Duitse nationaal instituut voor de statistiek) de inflatie met 2% is gestegen. Die laatste ontwikkelingen zijn zo te zien in overeenstemming met de aanbeveling die in 2012 werd gegeven door de Europese Commissie, die Duitsland adviseerde (vert.) 'de voorwaarden in het leven te roepen opdat de lonen in de pas lopen met de productiviteit' (Europese Commissie, 2013a). Een analyse van de geldigheidsduur van de akkoorden wijst er zo te zien op dat de tendens tot verlenging van die duur is omgebogen: voor het tweede opeenvolgende jaar wordt

⁹ Het jaarverslag van het WSI-Tarifarchiv synthetiseert de resultaten van de cao's die werden gesloten door de belangrijkste confederatie van vakbonden, de DGB (ruim 80% van de bij een vakbond aangesloten werknemers). Daarin staan de sectorale cao's en ook de bedrijfs-cao's die betrekking hebben op minstens 1000 werknemers in voormalig West-Duitsland en 500 werknemers in voormalig Oost-Duitsland.

¹⁰ Voor meer informatie over het institutionele kader voor de vaststelling van de lonen verwijzen we naar de nog te verschijnen documentatienota "Formation des salaires dans les pays de référence".

immers een verkorting van de geldigheidsduur van de akkoorden waargenomen (18 maanden in 2012, tegenover 22,8 maanden in 2011 en 24,3 maanden in 2010), hetgeen een bron is van grotere onzekerheid over de toekomst (Dribbusch 2013a).

Na een eerste raming die halfweg de onderhandelingsronde 2013 werd verricht, zou de gemiddelde jaarlijkse stijging van de afgesproken lonen 2,8% bedragen in 2013, en dat voor 45% van de werknemers die onder een cao vallen, wat dus een iets hogere stijging is dan in 2012. Aangezien de in 2013 verwachte inflatie 1,6% bedraagt (inflatievoorzichten IPCH van de Joint Economic Forecast), mogen stijgingen van het reëel loon worden verwacht. Bovendien bedraagt de gemiddelde duur van die akkoorden 20,7 maanden, d.i. drieënhalve maand meer dan in 2012. Wat de 'sleutelsectoren' betreft, blijkt uit de eerste beschikbare gegevens over de onderhandelingsronde m.b.t. de periode 2013-2014 dat in juni 2013 een pilootakkoord werd gesloten in de metaal- en elektriciteitsnijverheid, in de regio Beieren. Dat akkoord werd vervolgens aangenomen door de andere regio's, voor diezelfde sector. Het akkoord omvat een totale loonstijging van 5,6% tot in december 2014 (3,4% vanaf 1 juli 2013; 2,2% vanaf mei 2014 en tot 31 december 2014) en heeft betrekking op 3,7 miljoen werknemers. Ter vergelijking: de twee voorafgaande stijgingen in de metaalverwerkende nijverheid bedroegen resp. 4,3% (van 1 mei 2012 tot 30 april 2013) en 2,7% (van 1 april 2011 tot 31 maart 2012). Wat de chemische nijverheid betreft, werd einde mei 2012 een stijging van 4,5% afgesproken voor een periode van 18 maanden¹¹ (wat op jaarbasis neerkomt op een stijging van zowat 3%). Er werd ook een akkoord gesloten in het openbaar ambt, dat een loonsverhoging inhoudt van 2,65% voor 2013 (van januari tot december) en van 2,95% voor 2014 (van januari tot december) (Dribbusch, 2012a; Dribbusch 2013a en 2013b, Vogel, 2013a).

Begin 2013 waren twaalf bedrijfstakken betrokken bij een sectoraal minimumloon. In de loop van 2012 werd in negen van die twaalf takken het minimumloon naar boven herzien, gaande van 1% (bouw van elektrische installaties) tot 14,9% (veiligheidsdiensten). De problematiek van een nationaal minimumloon, dat al aan bod was gekomen tijdens de vorige onderhandelingsronden, kwam in 2012 opnieuw voor het voetlicht te staan (Vogel, 2013b).

Naar aanleiding van de aanbevelingen van de Europese Commissie¹² die in 2012 verschenen en die de daling van de belastingdruk, in het bijzonder op de lage lonen, beoogden, had Duitsland in zijn nationaal hervormingsprogramma (hieronder : NHP) een verlaging opgenomen van de sociale lasten op de ondernemingen die verband hielden met het wettelijk pensioenstelsel. Die werd in 2011 ingezet, zette zich voort in 2012 en houdt aan in 2013: die lasten daalden van 19,9% in 2011 tot 19,6% in 2012 en tot 18,9% in 2013. Bovendien werd de maandloondrempel voor de mini-jobs op 1 januari 2013 met 50 euro verhoogd (die drempel bedraagt nu 450 euro). Bijgevolg mag worden verwacht dat meer werknemers onder die drempel van 450 euro vallen, voor wie de werkgeversbijdragen lager zijn¹³.

De laatste aanbevelingen van de Europese Commissie (mei 2013) betreffende de lonen bestaan erin, wat Duitsland betreft, (vert.) "voorwaarden te handhaven die de groei van de lonen in staat stellen de binnenlandse vraag te ondersteunen; [...] te dien einde de hoge belastingen en sociale bijdragen, m.n. op de lage lonen, te verlagen" en "de voorwaarden in het leven te roepen opdat de lonen in de pas lopen met de productiviteit" (Europese Commissie, 2013a). De Europese Commissie moedigt de thans waargenomen beweging op het vlak van de loonontwikkeling dus aan.

¹¹ Waarbij de cao's ten einde lopen in december 2013, in januari of in februari 2014, naar gelang van de regio.

¹² De lidstaten moeten die aanbevelingen omzetten in de beslissingen die ze zullen nemen omtrent de begrotingen, de structurele hervormingen en de sociale en werkgelegenheidsmaatregelen.

¹³ Zie de nota CRB 2013-0359 « 5 Duitse en Belgische werkgelegenheidsmaatregelen ».

Tot besluit ziet het ernaar uit dat de in 2010 ingezette tendens tot versnelde stijging van de cao-lonen zich in 2013 en de daaropvolgende periode voortzet. Dat verschijnsel gaat gepaard met een minder lange duur van de akkoorden dan in het verleden, wat voor meer onzekerheid zorgt over de toekomstige loonontwikkelingen. Bovendien wordt het debat over de invoering van het minimumloon steeds concreter. Die signalen zouden het einde van de Duitse loonmatiging kunnen inluiden. Voorts lijkt het erop dat het effect van die maatregelen op de loonkosten ten dele wordt beperkt door huidige en mogelijk toekomstige maatregelen (cf. de recentste aanbevelingen van de EC) ter verlaging van de parafiscale druk (verlaging van de pensioenbijdragen), in het bijzonder op de lage lonen.

Aangezien afwijkingsclausules op de lonen in de cao's frequent voorkomen¹⁴, is het interessant de ontwikkeling van de cao-lonen en van de brutolonen naast elkaar te leggen en te vergelijken, om na te gaan of die gegevens m.b.t. de ontwikkeling van de cao-lonen geen overschatting vormen van de ontwikkeling van de effectieve lonen. De volgende tabel geeft een overzicht van de ontwikkeling van de loondrift (verschil tussen de groei van de bruto-uurlonen en de groei van de cao-uurlonen) in Duitsland sedert 1996.

Tabel 2-3 toont aan dat de loondrift in 2011 en 2012 en ook in het eerste kwartaal van 2013 positief was op basis van de gegevens van de nationale boekhouding (zie kadertekst hieronder wat de keuze van de bron van de kwartaalgegevens betreft), wat betekent dat de effectieve lonen sterker zijn gestegen dan de cao-lonen. Dit staat in contrast met de voorafgaande periode, toen de loondrift vaak negatief was. Zo te zien is er tijdens de recente periode dus een trendomkering opgetreden. Tijdens het tweede kwartaal van 2013 wordt evenwel een negatieve loondrift waargenomen. Het is dan ook wachten op de volgende kwartalen om te weten of die tendens in 2013 aanhoudt. Tot besluit ziet het er dus naar uit dat de gegevens over de cao-lonen de ontwikkeling van de effectieve lonen tijdens de recente periode niet overschatten. De negatieve loondrift van het tweede kwartaal van 2013 noopt echter tot voorzichtigheid¹⁵.

Tabel 2-3 : Loondrift in Duitsland, 1996- 2013

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013q1	2013q2
Sijging van de cao-lonen	1,4%	1,9%	2,8%	2,0%	2,1%	2,6%	1,9%	0,8%	0,9%	0,9%	1,2%	2,8%	2,0%	1,6%	1,7%	2,7%	3,0%	2,2%
Sijging van de bruto-uurlonen	0,5%	1,3%	1,8%	2,8%	3,1%	2,0%	1,6%	0,6%	0,7%	1,0%	1,4%	2,4%	3,1%	0,0%	2,8%	3,5%	3,7%	1,5%
Loondrift	-0,9%	-0,6%	-1,0%	0,7%	1,0%	-0,6%	-0,3%	-0,2%	-0,1%	0,1%	0,2%	-0,4%	1,0%	-1,6%	1,1%	0,8%	0,7%	-0,6%

Noten: De loondrift wordt gedefinieerd als de verhouding tussen de ontwikkeling van de bruto-uurlonen en de ontwikkeling van de cao-lonen. De driemaandelijkse groeicijfers worden berekend in vergelijking met het kwartaal van het jaar voordien. Het terrein dat wordt bestreken door de jaarlijkse gegevens van de bruto-uurlonen is de privésector (economie in haar geheel minus de overheid (O) en het onderwijs (P)). T.o.v. de jaarlijkse gegevens hebben de kwartaalgegevens niet betrekking op de gezondheidszorg (Q).

Bronnen: Bundesbank, DESTATIS, Eurostat, berekeningen secretariaat CRB

¹⁴ De afwijkingsclausules worden meer ten gronde behandeld in de nog te verschijnen documentatienota « Formation des salaires dans les pays de référence ».

¹⁵ Onderstreept moet worden dat het Duitse indexcijfer, in tegenstelling met het indexcijfer van de cao-lonen in België, wordt gewogen volgens een weging die representatief is voor de ontwikkeling van de structuur van de werkgelegenheid volgens bedrijfstak (zie de Nieuwsbrief nr. 187 voor meer details). Als de ontwikkeling van de bruto-uurlonen wordt beïnvloed door een sectoraal samenstellingseffect (want ze volgen de ontwikkeling van de structuur van de werkgelegenheid van de nationale rekeningen), dan zal dat effect dus ook een invloed hebben op het indexcijfer van de cao-lonen.

Kadertekst 2-1: Keuze van de bron voor de kwartaalgegevens m.b.t. de bruto-uurlonen

Er bestaan twee soorten van gegevens voor de raming van de driemaandelijke ontwikkeling van de bruto-uurlonen: de nationale rekeningen, die worden gepubliceerd door de nationale instituten voor de statistiek, en het indexcijfer van de arbeidskosten, dat wordt gepubliceerd door Eurostat.

Het indexcijfer van de arbeidskosten is een door Eurostat gepubliceerde conjunctuurindicator, die als doel heeft snel informatie te krijgen over de uurloonkostenontwikkeling. Het is, naargelang van de lidstaten, gebaseerd op hetzij enquêtegegevens, hetzij administratieve gegevens. De nationale rekeningen, van hun kant, zijn voornamelijk op administratieve gegevens gestoeld.

Het nadeel van het indexcijfer van de arbeidskosten is dat de lidstaten, teneinde de door Eurostat opgelegde antwoordtermijnen na te leven, verplicht zijn de gegevens binnen een zeer korte tijd aan Eurostat te verstrekken, wat de kwaliteit van de gegevens beïnvloedt (ze kunnen bv. niet-representatief zijn). Bovendien worden de gegevens, in tegenstelling met de nationale rekeningen, niet herzien wanneer vollediger gegevens beschikbaar zijn¹⁶.

Gelet op de minder goede kwaliteit van de gegevens m.b.t. het indexcijfer van de arbeidskosten en op de waargenomen verschillen tussen beide reeksen, gaat onze keuze uit naar de kwartaalgegevens van de nationale rekeningen. Een reden te meer hiervoor is dat, tijdens de redactie van dit verslag, het indexcijfer van de cao-lonen geen recentere informatie bevat dan de Duitse driemaandelijke nationale rekeningen.

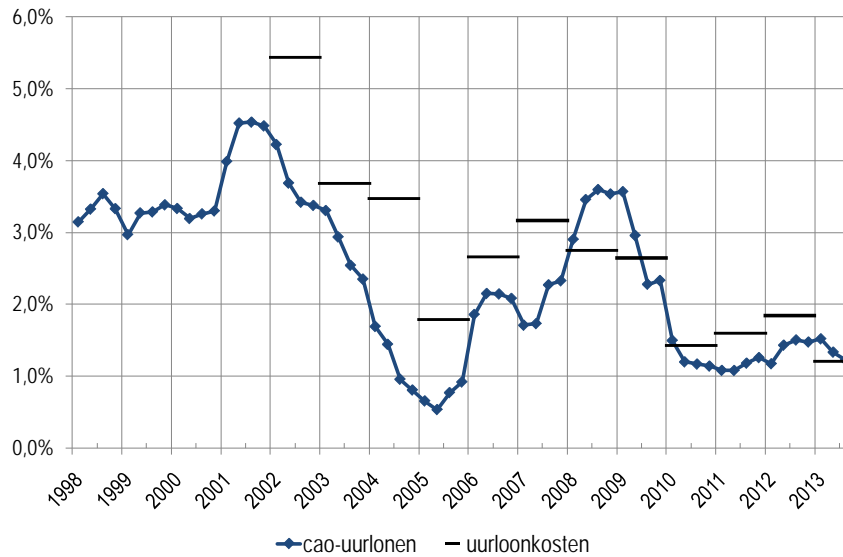
2.2.2 Nederland

Bij het begin van de jaren tachtig staat de Nederlandse economie voor een belangrijk competitiviteitsprobleem en sluit het als reactie daarop de akkoorden van Wassenaar (1982), die de methode van de loononderhandelingen omvormen en een forse loonmatiging opleggen¹⁷. Aldus vermijdt Nederland de devaluatie (Borghans en Kriechel, 2007, blz. 3). Sindsdien wordt frequent gebruik gemaakt van sociale pacts om de lonen in een periode van achteruitgang te matigen. Dat was het geval in de loop van de jaren negentig: naar aanleiding van de economische vertraging van 1992-1993 werden twee akkoorden gesloten: "een adempauze", in 1993, en "een nieuwe koers", in 1994 (de Beer, 2009). Voorts sloten de regering en de sociale partners in november 2002 een sociaal pact, dat een plafond van 2,5% oplegde voor de verhoging van de lonen in 2003, in ruil voor verlagingen van belastingen en sociale lasten door de regering (Grünell, 2002). Het jaar daarop, in oktober 2003, spraken de regering en de sociale partners een reeks maatregelen af om de economische crisis te bestrijden. Een van die maatregelen was een bevrozing van de nominale lonen, die werd afgesproken voor 2004 en 2005 (van het Kaar, 2003). Meer onlangs werden, als reactie op de crisis, compromissen gesloten tussen de sociale partners en de regering om een loonmatiging door te voeren, door middel van een gematigde groei van de lonen die niet meer bedraagt dan de inflatie, en zelfs door de stijging van de nominale lonen te blokkeren ("de nullijn"), hetgeen de gematigde stijging van de lonen tijdens de afgelopen jaren verklaart. Diezelfde tendens lijkt zich in 2012 te hebben doorgezet.

¹⁶ Voor een gedetailleerde vergelijking tussen het indexcijfer van de arbeidskosten en de nationale rekeningen m.b.t. de Belgische gegevens verwijzen we naar CRB (2012).

¹⁷ Voor meer informatie ter zake verwijzen we naar de nog te verschijnen nota over de loonvorming in de referentielanden.

Grafiek 2-3 : Uurloonontwikkeling in Nederland

Bronnen: CPB (2012); CBS; Oeso; berekeningen secretariaat CRB

In 2012 zijn de collectief afgesproken lonen gemiddeld met 1,4% gestegen, d.i. 0,3 procentpunt meer dan in 2011. Die stijging ligt nog altijd onder de inflatie (2,5% in 2012). De overheidssector niet meegerekend, liggen de afgesproken verhogingen in het algemeen tussen 1,3% en 1,8% (behalve in de horecasector, die een lagere stijging laat optekenen) (Hartog, 2013). De tendens tot gematigde loonstijging hield zo te zien in 2012 dus aan.

In 2012 zijn de loonkosten meer gestegen dan de collectief afgesproken lonen. Dat is hoofdzakelijk te wijten aan de stijging van de werkloosheidsbijdragen (WW), de pensioenbijdragen en de ziektekostenbijdrage (Centraal Planbureau, 2012, blz. 51).

De collectief afgesproken loonsverhogingen tijdens het eerste kwartaal van 2013 bedragen 1,8%, d.i. de grootste stijging sinds eind 2009. Niettemin ligt de loonstijging nog altijd onder de inflatie (stijging van 3% van het ICPH in 2013, volgens het Centraal Planbureau). De hoogste collectief afgesproken loonsverhoging wordt waargenomen in de sector van de financiële instellingen (2,6%). Omgekeerd is de stijging het laagst in de horecasector (0,8%) (Centraal Bureau voor de Statistiek, 2013a en 2013b; Grünell, 2012). In de kmo's bedraagt de gemiddelde jaarlijkse cao-loonstijging 0,85%. De stijging van de cao-lonen, die gemiddeld hoger ligt in 2013, moet worden toegeschreven aan de stijging van de inflatie (die sinds 2002 niet meer een vergelijkbaar niveau had gehaald), die werd opgedreven door de btw-verhoging (van 19% tot 21% in oktober 2012).

Nadat de regering sinds 2011 had besloten de ontwikkeling van de nominale lonen van de ambtenaren te bevriezen, toont ze zich vastbesloten om de loonmatiging voort te zetten door die bevriezing te verlengen in de jaren 2013 en 2014. In die context verwacht het Centraal Planbureau, dat rekent op een vertraging van de inflatie tot 2% in 2014, dat de ontwikkeling van de cao-lonen van de marktsector¹⁸ dat percentage zal volgen. Ook moet worden genoteerd dat het Centraal Planbureau in 2014 een stijging van de bijdragen ten laste van de werkgever verwacht, wat aldus minder ruimte laat voor de cao-loonsverhogingen en de loondrift naar boven stuwt (Centraal Planbureau, 2013, blz. 38).

¹⁸ Het concept marktsector van het CPB wordt omschreven als "De bedrijven in alle bedrijfstakken behalve overheid, gezondheids- en welzijnzorg, verhuur van en handel in onroerend goed en delfstoffenwinning".

Tot besluit ziet het ernaar uit dat de toekomstige loonontwikkeling nog steeds relatief gematigd zal zijn, wat het Centraal Planbureau verklaart door een stijging van de werkloosheid en een matige groei van de productiviteit.

In haar analyse van de macro-economische onevenwichtigheden in Nederland (april 2013) verklaart de Europese Commissie: "While wage moderation may have favourable effects on employment in the tradable sectors, it may well result in some downward pressure on real disposable income, which is the main driver behind private consumption. Given its potentially dampening effect on domestic demand, wage moderation alone may not be a promising long-term strategy, all the more so if sectoral specialisation and possibly adverse effects, such as induced innovation, are taken into account" (Europese Commissie, 2013c, blz. 21). Ze formuleert evenwel geen aanbeveling die specifiek is gericht op de groei van de lonen in Nederland¹⁹. Niets lijkt dus in de toekomst Nederland in de richting van een ander loonbeleid te duwen. De enige aanbevelingen van de Commissie m.b.t. het concurrentievermogen van de Nederlandse economie luiden als volgt: « Enhance participation in the labour market, particularly of older people, women, and people with disabilities and migrants, including by further reducing tax disincentives for second-income earners, fostering labour market transitions, and addressing rigidities. Promote innovation, private R&D investment and closer science-business links, as well as foster industrial renewal by providing suitable incentives in the context of the enterprise policy, while safeguarding accessibility beyond the strict definition of top sectors and preserving fundamental research". Tot besluit blijven de afgesproken stijgingen in 2012 binnen de tendens van de afgelopen jaren, m.a.w. ze blijven lager dan de inflatie. Hoewel de cao-loonstijgingen voor 2013 aanzienlijker lijken, is het belangrijk te beklemtonen dat die (voor het derde opeenvolgende jaar) lager blijven dan de inflatie, die op haar beurt wordt aangedreven door de btw-verhoging. Waarschijnlijk zal dat beleid van niet-verhoging (of zelfs verlaging) van het reëel loon in de toekomst worden gehandhaafd.

2.2.3 Frankrijk

Na een periode waarin de cao-lonen een relatief stabiele ontwikkeling van om en bij de 2% kenden, namen ze bijzonder sterk toe van 1999 tot 2003 als gevolg van de overschakeling op de 35-urenweek²⁰. Vervolgens stabiliseerde de ontwikkeling van de cao-lonen zich op een iets hoger niveau dan voor 2000, gelet op de inflatie en op de economische opleving na de crisis van het begin van de jaren 2000. In 2008 werd de stijging van de cao-lonen aangedreven door het vertraagde inflatie-effect. De effecten van de crisis van 2008 en van de inflatiedaling waren sterk voelbaar tijdens de onderhandelingen van 2009 en 2010. In 2011 veroorzaakte de opflakking van de inflatie genereuzere afspraken over loonsverhogingen (+2,2%) dan in 2010 (minder dan 2%). Ze lagen veelal hoger dan de opwaartse aanpassing van het SMIC (salaire minimum interprofessionnel de croissance) van januari (+1,6%), maar lager dan de totale jaarlijkse verhoging van het SMIC (+3,7%, waarvan 2,1% automatische opwaardering op 1 december 2011 ingevolge de overschrijding van het inflatieplafond van 2%) en vaak zelfs lager dan de inflatie, die op +2,3% uitkwam in 2011 (Dares, 2012a, blz. 323 en blz. 301). De afgesproken cao-loonsverhogingen in 2012 liggen kennelijk in de lijn van die van 2011 (+2,1%).

¹⁹ Opgemerkt moet worden dat de Europese Commissie sinds 2011 nooit aanbevelingen heeft geformuleerd over de loonvorming in Nederland.

²⁰ Overschakeling van de grote ondernemingen op de 35-urenweek tussen 2000 en 2002. In 2003 waren de kleinste ondernemingen aan de beurt.

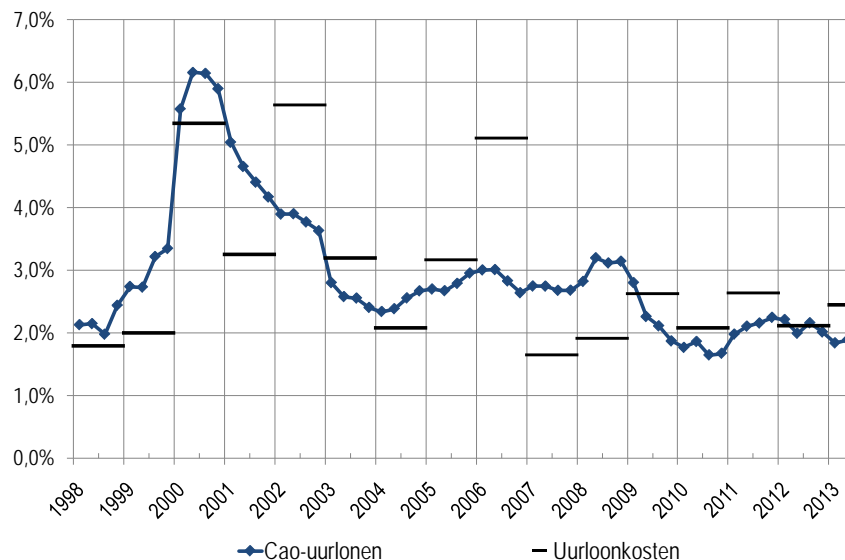
Kadertekst 2-2: Belang van het SMIC in de analyse van de loonontwikkeling in Frankrijk

In de onderstaande analyse m.b.t. de recente loonontwikkelingen in Frankrijk wordt een niet te verwaarlozen belang gehecht aan de herwaarderingen van het SMIC, het salaire minimum interprofessionnel de croissance (het geldende minimumloon in Frankrijk).

In Frankrijk bestaat immers een wettelijk bruto minimumuurloon, waaronder geen enkele werknemer mag worden bezoldigd (het SMIC). Het SMIC heeft in theorie drie bronnen van verhoging: het wordt jaarlijks aangepast (op 1 januari), op basis van de ontwikkeling van het indexcijfer van de consumptieprijzen excl. tabak (gemeten door het INSEE). Die aanpassing wordt verhoogd met de helft van de groei van de loonkoopkracht (Salaire Horaire de Base d'un Ouvrier (SHBO), gemeten door de Dares). Als echter in de loop van het jaar het ICP excl. tabak met minstens 2% is gestegen, dan wordt het SMIC onmiddellijk aangepast (het is dus mogelijk dat het SMIC zowel in december, in geval van overschrijding van de stijgingsdrempel van het ICP, alsook in januari, als gevolg van de jaarlijkse herwaardering, wordt aangepast; dat geval heeft zich voorgedaan in december 2011 en januari 2012). Een derde bron van verhoging van het SMIC is een "coup de pouce" (nvdv: "duwtje in de rug") waartoe wordt besloten door de regering (INSEE, 2012).

Het belang van de ontwikkeling van het SMIC in de loonvorming in Frankrijk heeft twee redenen: ten eerste heeft het hoge niveau van het SMIC (1430,22 € bruto per maand in januari 2013) als gevolg dat een aanzienlijk deel van de werknemers (ruim 10% van de gezamenlijke Franse loontrekkers in 2011, volgens de Dares) wordt betaald op SMIC-niveau. De ontwikkeling van het SMIC heeft dus een belangrijk rechtstreeks effect op de ontwikkeling van de lonen in Frankrijk. Ten tweede veroorzaakt de ontwikkeling van het SMIC ook een (min of meer aanzienlijk) uitstralingseffect op de rest van het loonrooster; dat effect hangt af van de bron van de verhoging (prijsindexering, indexering op de helft van de koopkracht van het SHBO en de 'coups de pouce') (Cette, Chouard, Verdugo, 2011).

Grafiek 2-4 : Uurloonontwikkeling in Frankrijk

Bronnen: Minefi; Oeso; INSEE; eigen berekeningen secretariaat CRB

De in 2012 toegekende verhogingen van de cao-lonen liggen in de buurt van de SMIC-verhogingen²¹ (het SMIC werd tweemaal verhoogd, in januari met 0,3% en in juli met 2%) en bedragen gemiddeld op jaarbasis 2,1%, wat vergelijkbaar is met het jaar voordien (+2,2%). Voorts overschrijden de in 2012 toegekende verhogingen van de cao-lonen de inflatie (+2% volgens het ICP-concept) (INSEE, 2013). De conventionele activiteit in de bedrijfstakken was in 2012 bijzonder levendig: het aantal loonavenanten steeg met 18% in vergelijking met 2011. Aldus hebben 9 takken op de 10 tijdens het jaar minstens een akkoord of een avenant gesloten (Dares, 2013, blz. 297). Terwijl de stijging van het SMIC in reële termen (coup de pouce) door de vorige regering nog was bevroren, werd op 1 juli 2012 een coup de pouce van 2%²² toegekend en werd het sedert 5 jaar geldende beleid van matiging van de minimumlonen omgebogen.

Na een vermindering van de loonwaaier (de verhogingen aan de onderkant van het loonrooster werkten niet volledig over het ganse rooster door) bleef die laatste kennelijk stabiel in de periode van 2007 tot 2011. Het comité voor de opvolging van de collectieve onderhandelingen waakt immers, vooral sinds 2010, over de doorberekening van de SMIC-verhogingen in het volledige loonrooster, om te vermijden dat de loonwaaier kleiner wordt (Dares, 2012, blz. 51). Er mag dus redelijkerwijze worden verwacht dat de verhogingen van het SMIC in de toekomst meer zullen worden doorberekend in het volledige loonrooster.

Teneinde de uitbreiding van de mogelijkheden tot oppensioenstelling op 60-jarige leeftijd te financieren, is in 2012 een verhoging van de sociale pensioenbijdragen in werking getreden ('loi de finances rectificative', blz. 12; blz. 22). Daarbij worden de persoonlijke en de patronale pensioenbijdragen op het loon tot in 2017 met 0,1% per jaar verhoogd (d.w.z. 0,5 punt ten laste van de werknemers en 0,5 punt ten laste van de werkgevers na vijf jaar) (Laurent, 2012). Aldus stijgt de pensioenbijdragevoet ten laste van de werkgever van 8,3% in 2012 tot 8,4% in 2013.

Als reactie op de Europese aanbevelingen inzake het concurrentievermogen voorzag de 'loi de finances rectificative' voor 2012 (financieringswet die werd aangenomen in juli 2012) in een (vert.) "afschaffing van de belastingvermindering en van de vrijstellingen van persoonlijke en patronale sociale bijdragen op de bezoldiging van de overuren" die resp. op 1 augustus en op 1 september 2012 in werking traden; 2013 is dus het eerste volledige jaar waarin voor de overuren geen vrijstellingen of belastingverminderingen meer gelden. Verwacht mag worden dat een neerwaarts effect op de arbeidsduur voor 2013 zal optreden. Bovendien adviseerde de Europese Commissie in haar aanbevelingen, wat de lonen betreft, (vert.) "erover te waken dat elke ontwikkeling van het minimumloon de jobcreatie en het concurrentievermogen zou ondersteunen". Frankrijk heeft hierop gereageerd door te argumenteren dat de invoering, in 2013, van het CICE²³ een verlaging van de arbeidskosten voor de lage lonen (dus de werknemers die het SMIC of een vergelijkbaar loon ontvangen) mogelijk zou maken en door een herziening van de wijze van aanpassing van het SMIC in het vooruitzicht te stellen voor 2014.

²¹ Het geldende minimumloon in Frankrijk; zie de documentatienota betreffende de loonvorming in de referentielanden.

²² De verhoging van juli is samengesteld uit een voorschot wegens de in het eerste halfjaar vastgestelde inflatie (+1,4%) en een coup de pouce van + 0,6%.

²³ "Crédit d'impôt pour la compétitivité et l'emploi"; dit is een belastingkrediet op de winsten, die een daling van de arbeidskosten mogelijk maakt. De grondslag van dat belastingkrediet bestaat immers uit de brutolonen die zijn onderworpen aan de door de ondernemingen betaalde sociale bijdragen, na uitsluiting van de werknemers van wie de bezoldiging meer dan 2,5 maal het SMIC bedraagt (NHP van Frankrijk, 2013, blz. 34).

In 2013 wijst de Europese Commissie op de afbrokkeling van de marktaandelen bij de uitvoer van Frankrijk gedurende de afgelopen tien jaar, en verklaart ze dit ten dele door de snellere stijging van de loonkosten per eenheid in Frankrijk dan bij zijn belangrijkste handelspartners, met name Duitsland. Aldus verhindert, volgens de Commissie, (vert.) "het hoge niveau van het wettelijk minimumloon (dat goed is voor 60% van het gemiddelde loon) een neerwaartse bijsturing van de lonen, terwijl de indexeringsformule er terzelfder tijd toe kan leiden dat het gemiddelde loon onder druk komt te staan en dat de lonen worden samengedrukt; die twee elementen hebben een negatieve weerslag op het concurrentievermogen en op de uitvoercapaciteit" (Europese Commissie, 2013e, blz. 8-9). Uitgaande van die vaststellingen zijn de laatste aanbevelingen van de Europese Commissie (mei 2013) aan Frankrijk, wat de lonen betreft, erop gericht (vert.) "erover te waken dat het belastingkrediet voor het concurrentievermogen en de werkgelegenheid de arbeidskosten wel degelijk met het vooropgestelde bedrag vermindert en dat geen enkele andere maatregel de effecten ervan teniet zal doen; de verlaging van de arbeidskosten voort te zetten, m.n. door andere maatregelen ter verlaging van de sociale werkgeversbijdragen aan te nemen; ervoor te zorgen dat het minimumloon zich ontwikkelt op een manier die bevorderlijk is voor het concurrentievermogen en voor het creëren van banen, rekening houdend met het bestaan van maatregelen ter ondersteuning van de lonen en van sociale vrijstellingen".

Naar aanleiding van de aanbevelingen van de EC betreffende het minimumloon werd onlangs besloten dat, vanaf 1 januari 2014, het gedeelte van de verhoging van het SMIC dat betrekking heeft op de ontwikkeling van de prijzen voortaan zal worden toegepast door het SMIC te indexeren op basis van de inflatie die wordt gemeten voor de huishoudens van het eerste quintiel van de verdeling van de levensstandaarden, en dus niet langer op basis van het ICP excl. tabak, zoals dat het geval was. (Vert.) "Dit indexcijfer, dat meer gericht is op de werknemers met een laag inkomen, maakt het mogelijk beter rekening te houden met het gewicht van de onafwendbare uitgaven (m.n. de huur en energie) die op die huishoudens wegen". "Met het oog op de participatie aan de economische ontwikkeling van de natie zal het SMIC bovendien voortaan worden geharmoniseerd op basis van de helft van de winst aan koopkracht van het gemiddelde uurloon van de arbeiders en de bedienden, en niet langer van enkel de arbeiders. Dankzij die ontwikkeling kan rekening worden gehouden met het thans grotere aandeel van de beroepscategorie van de bedienden in de populatie die om en bij het minimumloon verdient. Het nieuwe indexcijfer voor de meting van de inflatie zal tevens worden gehanteerd om die winst aan koopkracht te bepalen". (Dares, 2013, blz. 189). Wat het CICE betreft, zal het percentage worden verhoogd van 4% in 2013 tot 6% in januari 2014. Die maatregel zal worden gefinancierd door een verlaging van de overheidsuitgaven en een verhoging van de btw-tarieven vanaf januari 2014: het standaardtarief van 19,6% zal worden verhoogd tot 20% en het verlaagde tarief van 7% (van toepassing voor de renovatie van privéwoningen, transportdiensten, hotelovernachtingen, restaurantdiensten, televisie, bioscoop, themaparken enz.) zal stijgen tot 10% (European Commission, 2013, blz. 30). In 2014 zal ook voor het vierde opeenvolgende jaar de blokkering van het « point d'indice de la fonction publique » van toepassing zijn: dit betekent m.a.w. dat de enige mogelijke loonsverhogingen voor de Franse ambtenaren zouden voortvloeien uit het natuurlijke spel van automatische loopbaanbevorderingen en versnelde promoties (Ministère de l'Économie et des Finances, 2013).

Tot besluit is het belangrijk te noteren dat het stijgingspercentage van de cao-lonen in 2012 weliswaar identiek was aan dat van 2011, maar dat die cao-lonen, in tegenstelling met het jaar voordien, sneller stegen dan de inflatie (+2%). Ook de 'coup de pouce' die aan het SMIC werd gegeven wijkt af van de tendens van de afgelopen jaren. Aangezien de inflatie die wordt gedragen door de laagste inkomens trendmatig sneller stijgt dan de gemiddelde inflatie die wordt gedragen door de bevolking in haar geheel, mag voor de komende perioden een snellere stijging van het SMIC en, bijgevolg, van de gezamenlijke lonen worden verwacht.

2.3 *Recente loonontwikkeling en context van de loononderhandelingen in België*

2.3.1 *De verdeling van de rijkdom, element van de loononderhandelingscontext in België*

De verdeling van de rijkdom en de loonvorming zijn in onze economie nauw met elkaar verweven. Zo worden de rentabiliteit van het kapitaal en de gezinskoopkracht, die het resultaat zijn van de primaire verdeling en van de secundaire herverdeling van de inkomens, bepaald door de loononderhandelingen en vormen ze er tegelijk de krijtlijnen van. Dit vloeit voort uit de tweeledigheid van het loon: het vertegenwoordigt tegelijk kosten en inkomens. De lonen vormen inderdaad een essentiële kostprijs voor de ondernemingen en zijn bijgevolg een bepalende factor van hun rentabiliteit, en ze vormen tegelijk het hoofdbestanddeel van het beschikbaar inkomen van de huishoudens en zijn bijgevolg bepalend voor hun koopkracht. Welnu, in fine zijn wel degelijk de rentabiliteit van het kapitaal en de gezinskoopkracht voor de ondernemingen en voor de werknemers bepalend voor hun gedrag, m.n. op loonvlak. Bovendien oefenen de rentabiliteit van het kapitaal en de gezinskoopkracht, via hun impact op respectievelijk de investeringen en het verbruik, een invloed uit op de werkloosheidsgraad, die nog een andere krijtlijn van de loononderhandelingen vormt.

Voorts beïnvloeden de fiscaliteit en de parafiscaliteit, die belangrijke parameters zijn van de secundaire herverdeling van de inkomens, de loononderhandelingen rechtstreeks of onrechtstreeks. De invloed is rechtstreeks wanneer de fiscale of parafiscale maatregelen rechtstreeks in de lonen worden doorberekend tijdens de loononderhandelingen. Aldus vergroten de verlagingen van de werkgeversbijdragen, in het kader van de wet van 1996, de beschikbare marge voor loonsverhogingen. Omgekeerd verhogen de verminderingen van de werknemersbijdragen of van de personenbelasting het nettoloon bij ongewijzigd brutoloon, wat een matigend effect kan hebben op de loonsverhogingen. De impact van de fiscaliteit kan ook rechtstreeks zijn in geval van veranderingen in de indirecte belastingen (btw, accijnzen...), aangezien die een effect hebben op de inflatie en, bijgevolg, op de indexering van de lonen.

De invloed van de (para)fiscaliteit is onrechtstreeks wanneer de fiscale of parafiscale maatregelen niet volledig worden doorberekend in de lonen tijdens de loononderhandelingen. In dat geval zullen de lonen onrechtstreeks worden beïnvloed via het effect dat die maatregelen zullen hebben gehad op de werkloosheidsgraad of op de prijzen. Indien de verlagingen van de werkgeversbijdragen bijvoorbeeld niet integraal werden gecompenseerd door verhogingen van de brutolonen, hebben ze als gevolg dat de arbeidskosten dalen en kunnen ze bijgevolg de werkgelegenheid doen toenemen. Indien voorts de verlagingen van de werknemersbijdragen of van de personenbelasting niet volledig worden gecompenseerd door verminderingen van de brutolonen, hebben ze als gevolg dat de koopkracht van de gezinnen toeneemt en bijgevolg ook de vraag aan de ondernemingen, wat kan leiden tot een toename van de productie en, bijgevolg, van de werkgelegenheid. Opgemerkt moet worden dat die maatregelen ook de werkgelegenheid kunnen verhogen doordat ze de werkloosheidsvallen (verschil tussen het nettoloon en de vervangingsinkomens) verminderen en bijgevolg arbeid aantrekkelijker maken. Ten slotte hebben ook de veranderingen in de vennootschapsbelasting een invloed op de lonen, want de ondernemingen berekenen die door, hetzij op de beloning van de aandeelhouders (wat de investeringen en, bijgevolg, de werkgelegenheid kan beïnvloeden, hetzij op de prijzen, hetzij op de loonmassa (via de lonen of de werkgelegenheid).

In dit punt wordt een analyse verricht van de ontwikkelingen van die verschillende elementen van de verdeling van de rijkdom, teneinde het kader te schetsen waarbinnen de loononderhandelingen in België verlopen. Het eerste deel van dit punt behandelt de ontwikkeling van de fiscaliteit en van de parafiscaliteit; het tweede deel beschrijft de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal en het derde deel de ontwikkeling van de koopkracht.

2.3.1.1 Ontwikkeling van de fiscaliteit en van de parafiscaliteit

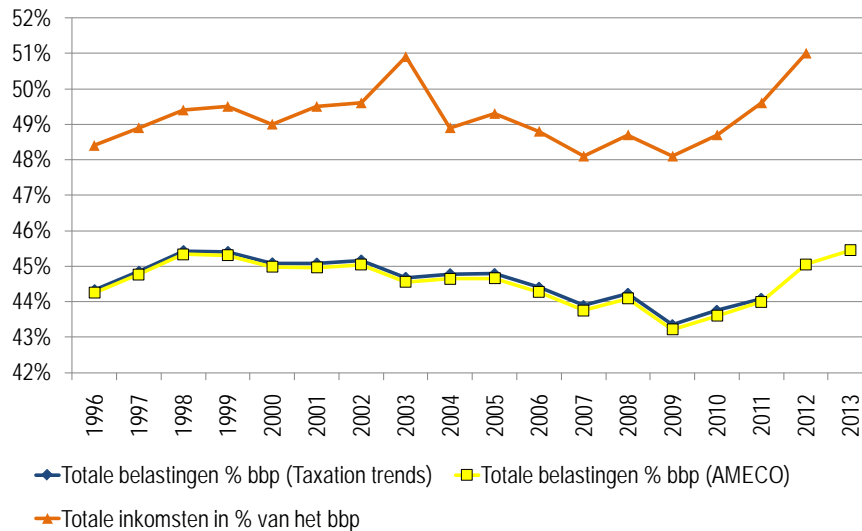
Algemene vaststelling

In 2011 is België, na Denemarken en Zweden, het derde Europese land waarin het aandeel van de belastingen in het bbp het grootst is : 44,1% in 2011. Na België volgt Frankrijk, met een aandeel van de belastingen in het bbp van 43,9%. In Duitsland en in Nederland bedraagt dat aandeel resp. 38,7% en 38,4%.

Na een stijging tot in 1998 is de verhouding tussen de totale belastingen en het bbp in België tijdens de periode 1998-2009 kleiner geworden (zie Grafiek 2-5). Sedert 2010 is dat aandeel weer beginnen te groeien. De nieuwe groei van het aandeel van de inkomsten in het bbp van 2009 tot 2011 is te wijten aan de toename van het aandeel van de inkomsten uit de belasting op kapitaal (+0,5%), op arbeid (+0,1%) en op het verbruik (+0,1%)²⁴. Volgens de ramingen van de Europese Commissie van mei 2013 zou het aandeel van de totale belastingen in het bbp fors toenemen in 2012 en 2013, wanneer het op hetzelfde niveau als in 1998 zou uitkomen. Ter informatie: de grafiek geeft ook het aandeel van de totale staatsinkomsten (die, naast de belastingen, ook bestaan uit andere inkomsten, waaronder de inkomsten uit staatseigendom) in het bbp weer.

²⁴ Taxation Trends 2013, blz. 52

Grafiek 2-5 : Totale belastingen (met inbegrip van de socialezekerheidsbijdragen) en totale inkomsten in percenten van het bbp, België, 1996-2013)

Noten: De totale belastingen omvatten de indirecte belastingen (belastingen op de productie en op de invoer), de directe belastingen (courante belastingen op het inkomen en op eigendom) en de verplichte sociale bijdragen. Ze worden op dezelfde wijze omschreven in de AMECO-databank (the annual macro-economic database of the European Commission's Directorate General for Economic and Financial Affairs (DG ECFIN), die het voordeel heeft dat ze gegevens verstrekt voor de jaren 2012-2013. De verschillen tussen het concept totale belastingen en dat van de totale inkomsten komen van het feit dat het concept totale inkomsten ook de inkomsten uit staats eigendom en de opbrengsten van de verkoop van goederen en diensten door de staat omvat.

Bron: Europese Commissie, INR

In België is, net als in een aantal andere Europese landen (de Tsjechische republiek, Denemarken, Duitsland, Estland, Spanje, Frankrijk, Italië, Letland, Nederland, Oostenrijk, Slovenië, Finland en Zweden), meer dan 50%²⁵ van de totale inkomsten afkomstig van de factor arbeid.

Om een idee te hebben van de intensiteit waarmee de verschillende economische functies van arbeid, kapitaal en verbruik worden belast, kan men kijken naar de impliciete aanslagvoeten, die de verhouding weergeven tussen de fiscale (en parafiscale) inkomsten van de heffingen op elke functie en hun belastinggrondslag. De onderstaande tabel geeft de impliciete aanslagvoeten weer die de Europese Commissie voor België en zijn buurlanden publiceerde²⁶.

²⁵ Taxation Trends, table C.2_T Taxes on Labour as % of Total Taxation

²⁶ Voor een goede interpretatie van de impliciete aanslagvoeten is het nuttig de documentatienota "*Methodologieën voor de berekening van de impliciete aanslagvoeten*" (CRB 2012 – 0224) te raadplegen, hoewel de methodologische criteria ook worden samengevat in de hiernavolgende punten.

Tabel 2-4 : Impliciete aanslagvoeten op verbruik, kapitaal en bezoldigde arbeid: economie in haar geheel 2011, (%)

	Duitsland	Nederland	Frankrijk	Gem.3	België
Impliciete aanslagvoeten (%)					
Verbruik	20,1	26,3	19,9	20,7	21
Kapitaal	22	12,9	44,4	29,6	30,3
Arbeid	37,1	37,5	38,6	37,7	42,8
waarvan :					
personenbelasting	11,6	14,9	7,6	10,4	17,7
persoonlijke bijdragen	12,4	12,6	7,4	10,5	8,4
werkgeversbijdragen	13,1	10,0	23,5	16,8	16,7
Verhouding totale belastingen en bbp (%)	38,7	38,4	43,9	40,6	44,1

Bron: Europese Commissie

In België bedraagt in 2011 de impliciete aanslagvoet op de inkomens uit arbeid (met inbegrip van de sociale bijdragen) 42,8%, de impliciete aanslagvoet op kapitaal (met inbegrip van het patrimonium) 30,3% en de impliciete aanslagvoet op verbruik (belastingen die dus onrechtstreeks worden geheven op de inkomens uit arbeid en uit kapitaal) 21%. Die impliciete voeten zijn hoger dan gemiddeld in de drie buurlanden, wat wijst op een sterkere secundaire herverdeling van de inkomens in België.

Genoteerd moet worden dat de impliciete aanslagvoet op kapitaal wordt overschat. De teller van de impliciete voet omvat immers de belastingen op de kapitaalinkomens en op de kapitaalvoorraden, terwijl de noemer enkel de belastinggrondslag van de inkomens uit kapitaal omvat. Dat beïnvloedt evenwel de internationale vergelijking niet, aangezien dezelfde methode wordt gebruikt voor alle landen.

In de volgende punten wordt, voornamelijk op basis van de impliciete aanslagvoeten, een analyse gemaakt van de ontwikkeling van de belastingdruk tijdens de periode 1996-2011 voor de drie beschouwde economische functies. Voor elke functie is het de bedoeling de ontwikkeling van de impliciete voeten parallel te bekijken met sommige belangrijke fiscale of parafiscale maatregelen die tijdens die periode werden genomen. Er moet echter worden opgemerkt dat de ontwikkeling van de impliciete aanslagvoeten niet alleen de impact van de discretionaire maatregelen weergeeft, d.w.z. de maatregelen die d.m.v. het fiscaal en parafiscaal beleid werden ingevoerd, maar dat ze ook wordt beïnvloed door niet-discretionaire elementen, bv. de conjunctuur, wat de interpretatie ervan kan bemoeilijken.

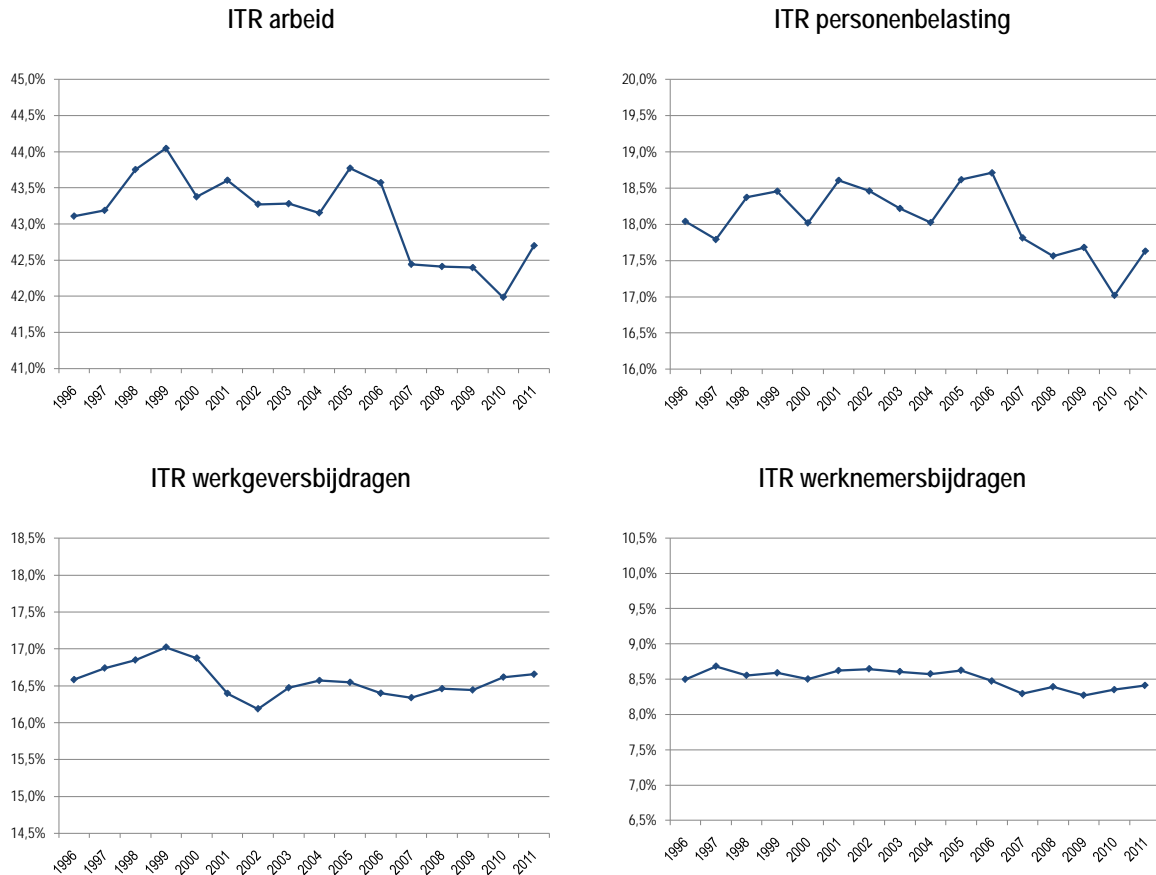
Ontwikkeling van de fiscale en parafiscale heffingen op arbeid

Met een impliciete aanslagvoet op arbeid van 42,8% in 2011 heeft België de hoogste aanslagvoet van Europa. Die aanslagvoet op bezoldigde arbeid is samengesteld uit drie heffingsbronnen: de personenbelasting, de sociale werkgeversbijdragen en de sociale werknemersbijdragen. In vergelijking met de referentielanden is de directe fiscaliteit (personenbelasting) in België zwaarder. De sociale werknemers- en werkgeversbijdragen, daarentegen, zijn minder hoog dan gemiddeld bij de drie buurlanden (zie Tabel 2-4)

Grafiek 2-6 geeft de uitsplitsing van de ITR²⁷ op arbeid in "ITR personenbelasting", "ITR werknemersbijdragen" en "ITR werkgeversbijdragen" tijdens de periode 1996-2011 weer. Genoteerd moet worden dat de loonsubsidies niet mee in aanmerking zijn genomen in "ITR arbeid", maar verder in de tekst in een afzonderlijk punt worden behandeld.

²⁷ Implicit tax rate: vertaling van impliciete aanslagvoet

Grafiek 2-6 : Uitsplitsing van de impliciete aanslagvoet op arbeid in de personenbelasting, de werkgeversbijdragen en de werknemersbijdragen, 1996-2011, economie in haar geheel

Bron: Europese Commissie

Het gemiddelde van de ITR arbeid tijdens de bestudeerde periode schommelt rond 43%. Opgemerkt moet worden dat de impliciete aanslagvoet op arbeid de totale druk op arbeid evalueert voor alle categorieën samen; hierin komen dus niet de verschillen in (para)fiscale wig tot uiting die bestaan tussen de verschillende werknemerscategorieën. Tabel 2-5 geeft de effectieve aanslagvoeten op arbeid (personenbelasting, werkgeversbijdragen, werknemersbijdragen en belastingwig) weer voor verschillende werknemersprofielen in België en Tabel 2-6 bevat dezelfde informatie wat het gemiddelde van de drie buurlanden betreft. Zowel voor de personenbelasting als voor de werkgeversbijdragen²⁸ en de werknemersbijdragen verschilt de situatie naargelang van het statuut.

²⁸ De enige vermindering van werkgeversbijdragen die mee in aanmerking werd genomen bij de berekening van de effectieve aanslagvoeten op arbeid is de structurele verlaging (met inbegrip van de verlaging voor de hoge en de lage lonen). De gezamenlijke verlagingen voor de doelgroepen werden dus niet meegerekend. Dat verklaart o.a. waarom de impliciete voet van de werkgeversbijdragen (waarin per definitie rekening wordt gehouden met alle bijdrageverminderingen) voor België lager is dan de effectieve voeten van de werkgeversbijdragen van de gezamenlijke profielen.

Tabel 2-5 : Effectieve aanslagvoeten op arbeid in functie van verschillende profielen, België, 2012 (Oeso)

België	IPP	Cot. Pers.	Cot. Patr.	Total tax wedge
Profielen zonder kinderen				
Alleenstaand, 50% van het gemiddelde loon	13,1%	6,9%	20,3%	41,3%
Alleenstaand, 100% van het gemiddelde loon	20,4%	10,8%	23,2%	55,8%
Alleenstaand, 150% van het gemiddelde loon	24,5%	10,8%	22,8%	60,0%
Alleenstaand, 250% van het gemiddelde loon	28,3%	10,6%	22,4%	63,4%
Gehuwd, 1 inkomen, 50% van het gemiddelde loon	3,8%	6,9%	20,3%	31,2%
Gehuwd, 1 inkomen, 100% van het gemiddelde loon	14,1%	10,8%	23,2%	49,1%
Gehuwd, 1 inkomen, 150% van het gemiddelde loon	19,8%	10,8%	22,8%	55,0%
Gehuwd, 1 inkomen, 250% van het gemiddelde loon	25,5%	10,6%	22,4%	60,4%
Profielen met 2 kinderen				
Alleenstaand, 50% van het gemiddelde loon	7,6%	6,9%	20,3%	21,9%
Alleenstaand, 100% van het gemiddelde loon	17,8%	10,8%	23,2%	46,7%
Alleenstaand, 150% van het gemiddelde loon	22,9%	10,8%	22,8%	54,0%
Alleenstaand, 250% van het gemiddelde loon	27,3%	10,6%	22,4%	59,8%
Gehuwd, 1 inkomen, 50% van het gemiddelde loon	-0,4%	6,9%	20,3%	13,4%
Gehuwd, 1 inkomen, 100% van het gemiddelde loon	12,4%	10,8%	23,2%	40,9%
Gehuwd, 1 inkomen, 150% van het gemiddelde loon	18,7%	10,8%	22,8%	49,5%
Gehuwd, 1 inkomen, 250% van het gemiddelde loon	24,8%	10,6%	22,4%	57,1%

Bron: Oeso

Tabel 2-6 : Effectieve aanslagvoeten in functie van verschillende profielen, gemiddelde van de 3, 2012

Gem 3	IPP	Cot. Pers.	Cot. Patr.	Average tax wedge
Profielen zonder kinderen				
Alleenstaand, 50% van het gemiddelde loon	6,9%	14,8%	16,4%	38,2%
Alleenstaand, 100% van het gemiddelde loon	13,7%	13,9%	21,1%	48,7%
Alleenstaand, 150% van het gemiddelde loon	19,2%	12,2%	19,8%	51,3%
Alleenstaand, 250% van het gemiddelde loon	25,5%	8,9%	16,8%	51,2%
Gehuwd, 1 inkomen, 50% van het gemiddelde loon	2,0%	14,2%	16,4%	32,7%
Gehuwd, 1 inkomen, 100% van het gemiddelde loon	9,3%	13,6%	21,1%	43,9%
Gehuwd, 1 inkomen, 150% van het gemiddelde loon	13,7%	12,0%	19,8%	45,5%
Gehuwd, 1 inkomen, 250% van het gemiddelde loon	20,3%	8,8%	16,8%	45,9%
Profielen met 2 kinderen				
Alleenstaand, 50% van het gemiddelde loon	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Alleenstaand, 100% van het gemiddelde loon	1,6%	13,2%	16,4%	22,5%
Alleenstaand, 150% van het gemiddelde loon	7,3%	13,0%	21,1%	39,8%
Alleenstaand, 150% van het gemiddelde loon	12,9%	11,6%	19,8%	43,3%
Alleenstaand, 250% van het gemiddelde loon	21,2%	8,5%	16,8%	45,9%
Gehuwd, 1 inkomen, 50% van het gemiddelde loon	1,6%	14,1%	16,4%	20,1%
Gehuwd, 1 inkomen, 100% van het gemiddelde loon	4,3%	13,5%	21,1%	37,4%
Gehuwd, 1 inkomen, 150% van het gemiddelde loon	10,1%	11,9%	19,8%	40,8%
Gehuwd, 1 inkomen, 250% van het gemiddelde loon	17,4%	8,8%	16,8%	42,3%

Bron: Oeso

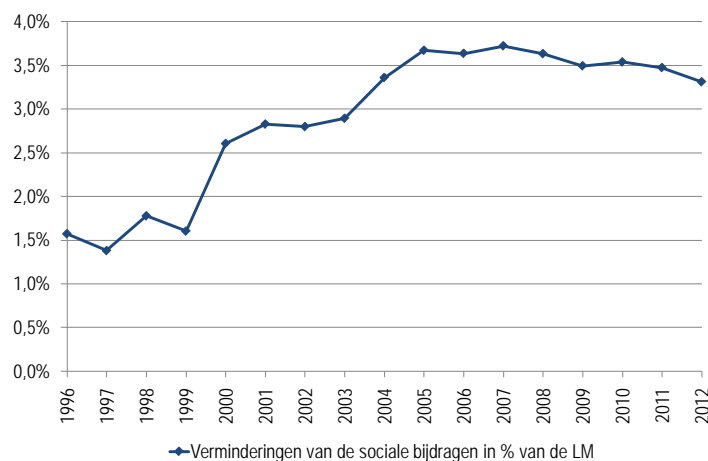
Sedert 2004 wordt een neerwaartse tendens van de ITR arbeid waargenomen. Tijdens die periode werden drie grote soorten van fiscale en parafiscale maatregelen m.b.t. arbeid genomen: de hervorming van de personenbelasting, verlagingen van de werkgeversbijdragen en verlagingen van de werknemersbijdragen. Zoals al werd vermeld, brengt de ontwikkeling van de impliciete aanslagvoeten niet alleen de impact van de discretionaire maatregelen tot uiting, d.w.z. de maatregelen die d.m.v. het

fiscaal en parafiscaal beleid werden ingevoerd, maar wordt ze ook beïnvloed door structureffecten of door het progressieve karakter van de barema's.

De hervorming van de personenbelasting werd van haar kant gespreid ingevoerd over de periode tussen de belastingjaren 2002 en 2005 (inkomsten 2001-2004), maar kwam niet direct tot uiting in een forse daling van de impliciete aanslagvoet van de personenbelasting. De effecten ervan zijn niettemin zichtbaar tot in 2006. Er moet immers rekening worden gehouden met het feit dat de impliciete voet van de personenbelasting op mechanische wijze gaat stijgen naarmate de reële brutolonen toenemen, want een aantal loontrekkers komen in hogere belastingschijven terecht. Als een onderscheid wordt gemaakt tussen de discretionaire en niet-discretionaire effecten, dan komt Denil (2011) tot de bevinding dat de discretionaire federale beleidsimpulsen de personenbelasting (niet enkel de personenbelasting die verschuldigd is op de looninkomsten) van 2003 tot 2009 doen dalen met 1,2% van het bpp (excl. de indexering van de fiscale barema's²⁹) en dat de niet-discretionaire effecten, of structureffecten, tijdens dezelfde periode de personenbelasting met 1,8% van het bpp verhogen. Ook de invoering van de belastingvermindering die het Vlaamse gewest van 2009 tot 2011 toekende, de zgn. "Vlaamse korting", kan bijdragen aan de trendmatige daling van de ITR personenbelasting aan het einde van de periode.

De verlagingen van werkgeversbijdragen zijn van 1995 tot 2004 fors toegenomen in verhouding tot de loonmassa en volgen sindsdien een dalende tendens (Grafiek 2-7). Opgemerkt moet worden dat die ontwikkeling niet volledig zichtbaar is in de ontwikkeling van de impliciete voet van de werkgeversbijdragen. In 2012 waren de gezamenlijke verminderingen van de sociale werkgeversbijdragen goed voor 4,9 miljard euro en voor 3,3% van de loonmassa van de privésector. Van dat bedrag bestond 82,6% uit structurele verlagingen³⁰. Die verlagingen bestaan in een forfaitair verlagingsbedrag voor alle werknemers van de privésector, die wordt vermeerderd voor de lage en de hoge lonen. De resterende 17% bestond uit bijkomende verlagingen voor de doelgroepen (cf. bijlage 5.1).

Grafiek 2-7 : Verlagingen van werkgeversbijdragen in % van de loonmassa in de privésector

Bron: FPB, INR, berekeningen secretariaat CRB

²⁹ (Vert.) "Aangezien de toepassing ervan sinds 1989 verplicht is, kan de indexering van de belastingbarema's niet op dezelfde manier als de andere discretionaire impulsen de onderliggende richting van het fiscaal beleid tot uiting doen komen" (Denil, 2011, blz.152).

³⁰ Voor nauwkeurigere informatie over de werking van de verlagingen van de werkgeversbijdragen verwijzen we naar de bijlage.

Ten slotte leiden de effecten van de werkbonus en van de werknemersbijdragevermindering 'herstructurering' tot een daling van de impliciete voet van de werknemersbijdragen.

In samenwerking met de fod Financiën heeft het secretariaat van de CRB de impact geanalyseerd van de maatregelen m.b.t. de personenbelasting en de werknemersbijdragen op het nettoloon, in functie van verschillende profielen. Uit die analyse blijkt dat de (para)fiscale maatregelen van 1996 tot 2006 vooral ten goede kwamen aan de lage lonen, vervolgens aan de hoge lonen en ten slotte aan de gemiddelde lonen. Van 2006 tot 2009 waren de maatregelen opnieuw vooral in het voordeel van de lage lonen, maar daarentegen waren ze dat in mindere mate voor de gemiddelde en de hoge lonen. Van 2009 tot 2012 wordt voor alle profielen een lichte stijging van de effectieve aanslagvoeten vastgesteld, ondanks nieuwe maatregelen ten gunste van de lage lonen; dat was o.m. te wijten aan het feit dat de indexering van de belastingbarema's achterliep op de ontwikkeling van de consumptieprijzen gedurende die periode.

De loonsubsidies

De loonsubsidiemaatregelen organiseren andere mechanismen voor de verlaging van de arbeidskosten. De EC neemt ze echter niet mee in aanmerking voor de berekening van de ITR op arbeid. Die subsidies, die 0,37% van de privé-loonmassa uitmaakten in 1996, waren in 2012 goed voor 4,22%, wat neerkomt op een totaal bedrag van 6,3 miljard euro. In dit punt worden ter zake enkele kwantitatieve gegevens verstrekt.

Tabel 2-7 geeft de ontwikkeling van de loonsubsidies tijdens de periode 1996-2012 weer en raamt de kostprijs ervan voor 2013. Grafiek 2-8 toont de ontwikkeling van de subsidiëeringsgraad volgens verschillende 'subsidiegehelen'.

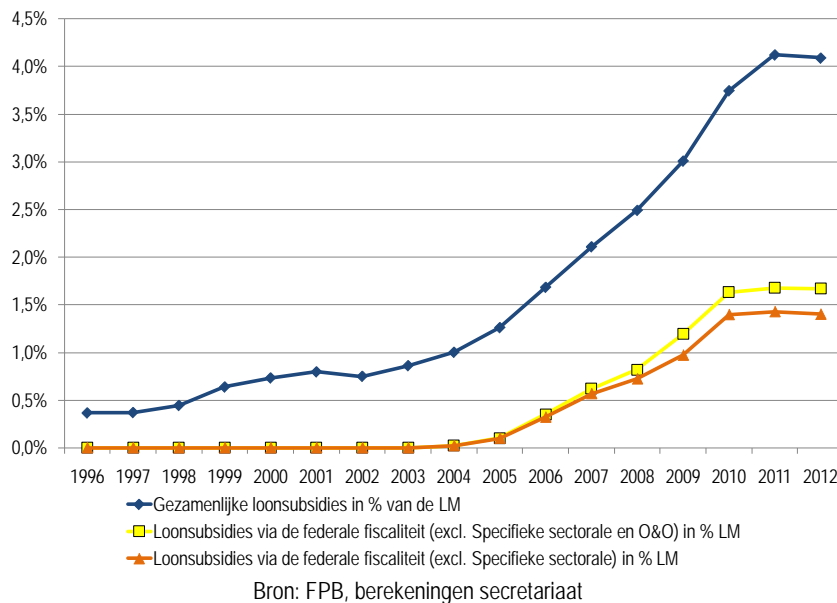
Tabel 2-7 : Ontwikkeling van de loonsubsidies, verlagingen van werkgeversbijdragen en werknemersbijdragen, 1996-2012, privésector³¹ (in miljoenen euro's)

	1996	2008	2009	2010	2011	2012
Loonsubsidies	304	3375	4068	5157	5939	6108
Via sociale zekerheid	117	1860	2017	2432	3013	3065
Activering	0	243	219	346	614	446
Dienstencheques	0	883	1051	1231	1424	1594
Sociale Maribel	0	594	615	671	778	810
Gesubsidieerde contractuelen ziekenhuizen	117	117	109	116	112	115
Alternatieve sociale maribel	0	0	20	65	75	77
Jongerenbonus nonprofiit	0	24	4	3	11	24
Via federaal niveau	0	1194	1712	2359	2540	2614
Algemene subsidie	0	206	470	890	935	968
Nacht- en ploegenarbeid	0	689	758	920	1002	1001
Overuren	0	86	87	114	123	125
Onderzoekers min universiteiten	0	131	300	324	360	399
Specifieke subsidies	0	83	97	110	121	120
Onderzoekers universiteiten	0	0	0	0	0	0
Via gewestniveau	187	320	340	366	386	429
Oudere werklozen (Vlaams Gewest)	0	12	17	24	23	23
Werkgelegenheidspremie (Waals Gewest)	19	14	13	14	14	14
Beschutte werkplaatsen (Gemeenschappen)	168	294	310	328	350	392
Verminderingen werkgeversbijdragen	1306	4917	4722	4867	5001	4943
Verminderingen werknemersbijdragen	0	699	690	708	740	720

Bron: FPB

³¹ De privésector wordt approximatief benaderd door S1-OP, d.w.z. de economie in haar geheel zonder de takken O (Overheid) en P (Onderwijs).

Grafiek 2-8 : Loonsubsidies in % van de loonmassa, privésector

Recente elementen met betrekking tot de (para)fiscale heffingen op arbeid

In de hierboven beschreven ontwikkelingen wordt geen rekening gehouden met de maatregelen die onlangs werden ingevoerd of die nog in werking moeten treden, noch met de relancemaatregelen die de regering in oktober 2013 heeft vastgelegd. In dit punt wordt een beknopt overzicht gegeven van de belangrijkste veranderingen.

Het forfaitaire bedrag van de structurele verlaging, die van toepassing is op alle werknemers, werd verhoogd tot 452,50 euro per kwartaal, vanaf het tweede kwartaal van 2013. Voor de inwerkingtreding van die hervorming bedroeg dat forfaitair bedrag 400 euro. Het plafond van de lagelooncomponent, waaronder de werkgevers een verhoogde verlaging (bovenop het forfaitaire bedrag) genieten, werd echter verlaagd: het plafond bedraagt 5575,93 euro vanaf het tweede kwartaal van 2013 en zal gelijk zijn aan 5560 euro vanaf het eerste kwartaal van 2014 (terwijl het nog 5870,71 euro bedroeg in 2012). Het plafond van de hogelooncomponent, waarboven de verlaging wordt vermeerderd (bovenop het forfaitair bedrag), werd verhoogd van 12.240 euro in 2012 tot 13.359,80 euro in 2013 en zal gelijk zijn aan 13.401,07 euro in 2014. Die wijzigingen van de plafonds zullen, in combinatie met de verhoging van het forfaitair bedrag, als gevolg hebben dat de huidige bijdragevermindering voor de werknemers met een driemaandelijks brutoloon dat lager is dan 5575,93 euro of hoger dan 13.359,80 euro zo goed als ongewijzigd blijft. De nieuwe bijdragevermindering slaat dus voornamelijk op de gemiddelde lonen³².

De meeste wijzigingen m.b.t. de doelgroepen (oudere werknemers, eerste drie werknemers en jongeren), die bestaan in verhogingen van de bijdrageverminderingen die werden ingevoerd door de relancestrategie, zijn in 2013 eveneens in werking getreden.

³² Dit wordt verklaard door het feit dat het bedrag van de verhoogde verlaging afhankelijk is van het plafond. De wijzigingen aan het plafond hebben hier dus als doel ervoor te zorgen dat de totale verlaging (forfaitair bedrag + verhoogde verlaging) ongewijzigd blijft voor de lage en de hoge lonen.

De werkbonus, die een sociaal aspect (verlaging werknemersbijdrage) en een fiscaal aspect (belastingkrediet) omvat, werd dubbel versterkt³³. Ten eerste werden de basisbedragen van de verlaging van de sociale werknemersbijdrage ("sociale" werkbonus) in 2013 aangepast. In de praktijk bestaat de verlaging in een forfaitair bedrag dat geleidelijk kleiner wordt volgens de hoogte van de lonen. Dat bedrag is gestegen van 175 tot 184 euro voor de bedienden en van 189 tot 198,7 euro voor de arbeiders. De werknemers die het minimumloon³⁴ ontvangen, betalen aldus een sociale werknemersbijdragevoet van 0% voor de arbeiders en van 0,8% voor de bedienden³⁵. Ten tweede ging de "fiscale" werkbonus eind 2012 omhoog van 5,7% tot 8,95%³⁶, wat het belastingkrediet van een bediende brengt op max. 198 euro³⁷. Met de vorige bijdragevoet zou het 125 euro hebben bedragen.

Afgezien van de versterking van de vrijstelling van bedrijfsvoorheffing die wordt toegekend aan de onderzoekers, nl. van 75% tot 80%, waren er geen andere recente effectieve wijzigingen m.b.t. de verschillende loonsubsidies alvorens de regering in oktober 2013 verschillende relancemaatregelen nam.

Een van die maatregelen bestond erin de algemene subsidie (vrijstelling van 1% van de betaling van de bedrijfsvoorheffing) om te vormen tot een verlaging van de werkgeversbijdrage, wat rechtstreekse gevolgen zal hebben voor de berekening van de loonkosten. Daarnaast zal het percentage van de vrijstelling van de subsidie inzake nacht- en ploegenarbeid worden verhoogd. De bedragen zullen worden toegekend via de respectieve beheerscomités sociale Maribel van de privé- en overheidssectoren.

Ook wordt de bovengrens van het aantal uren waarvoor de subsidie wordt toegekend voor sommige sectoren (bouwbedrijf en horeca) verhoogd.

Voorts zal er ook sprake zijn van een bijkomende versterking van het belastingkrediet m.b.t. de werkbonus van 8,95% tot 14,4%, van een wijziging van de jongerengroep in het kader van de activeringen (leeftijdsgrens wordt nu 30 jaar), van een uitbreiding van het voordeel "eerste aanwervingen" van de kmo's tot de vierde en de vijfde aangeworven werknemer en van de indexering van de lageloonlimieten in het kader van de structurele verlaging.

Wat ten slotte de zesde staatshervorming betreft, zullen de gewesten over een versterkte autonomie beschikken voor bepaalde keuzes inzake de arbeidskosten.

Het institutioneel akkoord voorziet ook in de overdracht van arbeidsmarktbevoegdheden naar de gewesten, waaronder de dienstencheques, sommige activeringsmaatregelen³⁸ en de beleidsmaatregelen m.b.t. de doelgroepen. Voor de structurele werkgeversbijdrageverminderingen en de vrijstellingen van bedrijfsvoorheffing (loonsubsidies) blijft de federale overheid bevoegd. Van alle

³³ Voor meer nauwkeurige informatie over de werking van de werkbonus verwijzen we naar de bijlage.

³⁴ 1501,82 euro per maand voor de werknemers van 21 jaar en ouder zonder beroepservaring

³⁵ 13,07% van 1501,82 euro = 196,3 euro. Voor de arbeiders: 196-198 euro = -2. -2/1472 euro = 0%. Voor de bedienden: 196-184 euro = 12. 12/1501,82 euro = 0,8%. Voor de verhoging van de verminderingsbedragen betaalden de arbeiders een bijdragevoet van 0,20% en de bedienden 1,15%.

³⁶ In het regeerakkoord was oorspronkelijk afgesproken de belastingvrije som met 200 euro te verhogen op de lage en de gemiddelde lonen. Die maatregel werd uiteindelijk gewijzigd in een versterking van de sociale en fiscale werkbonus, opdat de verhoging van de koopkracht meer in verhouding zou staan tot het niveau van het loon.

³⁷ Geval van een bediende die het minimuminkomen ontvangt (1501,82 euro op 1 april 2013) en die recht heeft op een maandelijkse 'werkbonus-verlaging' van 184 euro, d.i. 2.208 euro per jaar.

³⁸ Niet alle activeringsmaatregelen werden overgedragen. Dat is wel het geval voor de activeringsmaatregelen die gericht zijn op de jongere werklozen, de oudere werklozen, de langdurig werklozen en de kinderopvangtoeslagen, en ten dele ook voor de activeringsmaatregelen die gericht zijn op de beroepsopleiding.

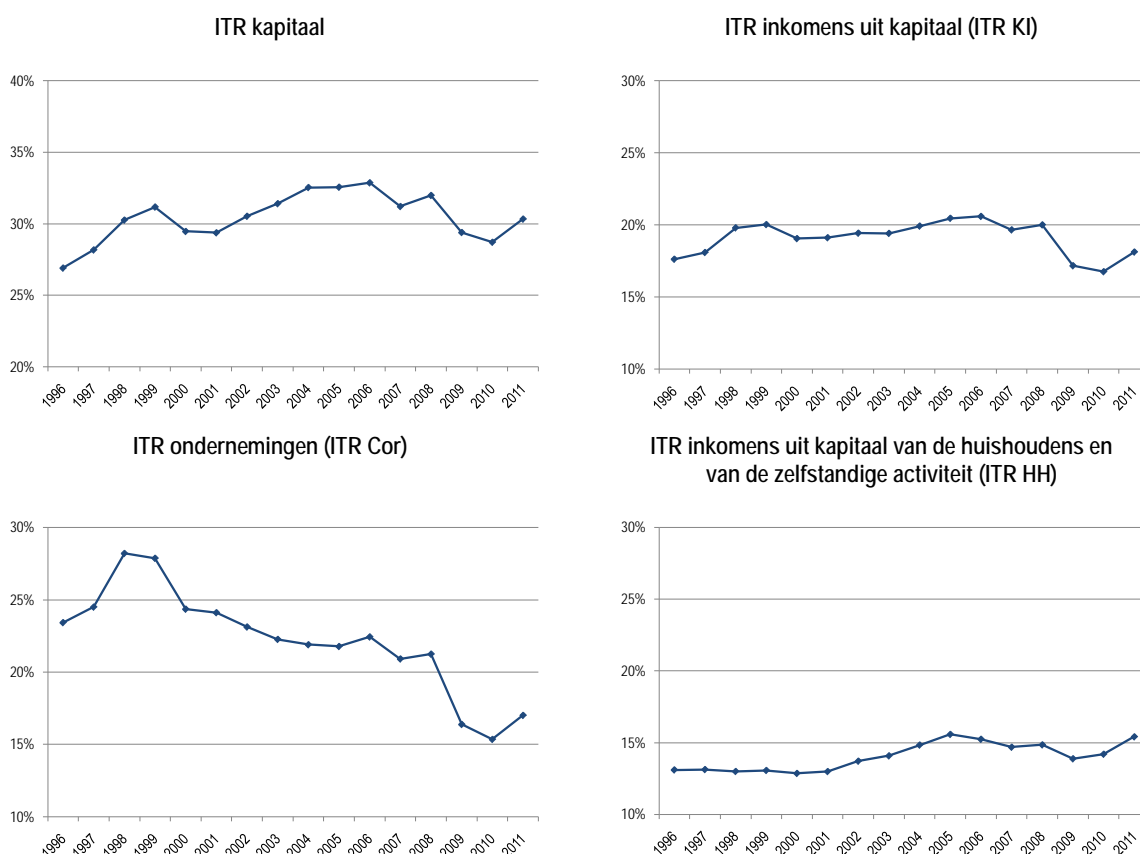
gerichte bijdrageverminderingen behoren die m.b.t. de oudere werknemers, de jongere werknemers en de personen zonder baan voortaan tot de bevoegdheid van de gewesten, terwijl de verminderingen die worden toegekend voor de eerste aanwervingen en voor de reorganisatie van de arbeidstijd een federale bevoegdheid blijven.

Voor meer informatie over de maatregelen ter vermindering van de bijdragen en de loonsubsidies kan de lezer de bijlage bij dit verslag of het Technisch verslag 2012 raadplegen.

Ontwikkeling van de heffingen op kapitaal

Gelet op de grote verscheidenheid aan belastingen binnen de categorie van belastingen op kapitaal publiceert Eurostat vier impliciete aanslagvoeten m.b.t. kapitaal, die zijn opgenomen in Grafiek 2-9. De aanslagvoet op kapitaal (bovenste grafiek links) is de meest algemene aanslagvoet; hij omvat de belastingen op de inkomens uit kapitaal en de belastingen op de kapitaalvoorraad alsmede de transacties van activa. De impliciete aanslagvoet op de inkomens uit kapitaal (bovenste grafiek rechts) geeft de belastingdruk weer op zowel de inkomsten van de ondernemingen (onderste grafiek links) als de inkomsten uit kapitaal van de huishoudens en van de zelfstandigen (onderste grafiek rechts).

Grafiek 2-9 : Ontwikkeling van vier impliciete aanslagvoeten m.b.t. kapitaal in de periode 1996-2011, economie in haar geheel

Noten: ITR: impliciet tax rate; ITR KI: impliciete aanslagvoet van de gezamenlijke inkomens uit kapitaal; ITR Cor : impliciete aanslagvoet van de ondernemingen; ITR HH: impliciete aanslagvoet van de inkomens uit kapitaal van de huishoudens en van de zelfstandige activiteit.
Bron: Europese Commissie

Tijdens de bestudeerde periode kende de impliciete aanslagvoet eerst een stijgende tendens van 1996 tot 2006, en sindsdien een dalende tendens.

De hervorming van de vennootschapsbelasting in 2002-2003 zorgde voor een verlaging van de nominale aanslagvoet van 39% tot 33%, maar ging gepaard met een uitbreiding van de belastinggrondslag om tegemoet te komen aan het doel ervan, nl. een budgettair neutrale operatie doorvoeren.

De neerwaartse tendens van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting sinds 2006 viel samen met de invoering van de hervorming van de notionele interestaftrek. Volgens Savage (2011) werd de daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting tijdens die periode (zijn analyse liep tot 2009) in alle gevallen veroorzaakt door discretionaire impulsen, d.w.z. door fiscale maatregelen, en niet door structureffecten.

De schommelingen van de impliciete aanslagvoet op de inkomsten uit kapitaal van de huishoudens en van de zelfstandigen zijn moeilijk interpreteerbaar, aangezien die aanslagvoet zowel de inkomsten uit de roerende voorheffing als die uit de personenbelasting op de zelfstandigen omvat. Wat meer bepaald de roerende voorheffing betreft, zijn de schommelingen van de impliciete aanslagvoet tijdens de bestudeerde periode volgens Savage (2011) niet te wijten aan discretionaire impulsen.

Tot slot kunnen de schommelingen van de impliciete aanslagvoet van het kapitaal (die in de teller ook de belastingen op de kapitaalvoorraad omvat) volgens Valenduc (2011a) worden beïnvloed door de ontwikkelingen op de vastgoedmarkt (die tot in 2006 dynamisch was, maar daarna een omslag kende) en door de rechtstreekse gevolgen daarvan voor de registratierechten en door de onrechtstreekse gevolgen voor de schenkings- en erfopvolgingsrechten.

Het nadeel van de impliciete aanslagvoet van het kapitaal zoals die wordt berekend door Eurostat (tabel hierboven) is echter dat de belastingdruk op het kapitaal wordt overschat. De teller van de impliciete aanslagvoet omvat immers de belastingen op de kapitaalinkomsten en op de kapitaalvoorraden, terwijl de noemer alleen de belastinggrondslag van de kapitaalinkomsten omvat (hij omvat niet de belastinggrondslag van de belastingen op de kapitaalvoorraden). Dat beïnvloedt evenwel de internationale vergelijking niet, aangezien voor alle landen dezelfde methode wordt gehanteerd³⁹.

Recente elementen met betrekking tot de heffingen op kapitaal

Vanaf het belastingjaar 2013 wordt het bovenste percentage van de notionele interesten beperkt tot 3% (3,5% voor de kmo's). Bovendien wordt de overdraagbaarheid in de tijd van de niet-toegestane vrijstelling van notionele interesten (in geval van afwezigheid of gebrek aan winsten) afgeschaft. Tijdens een overgangsstelsel zal de voorraad van over te dragen interesten, die werden geaccumuleerd tot in het belastingjaar 2012, nog gedurende 7 jaar kunnen worden overgedragen, zij het met bepaalde beperkingen.

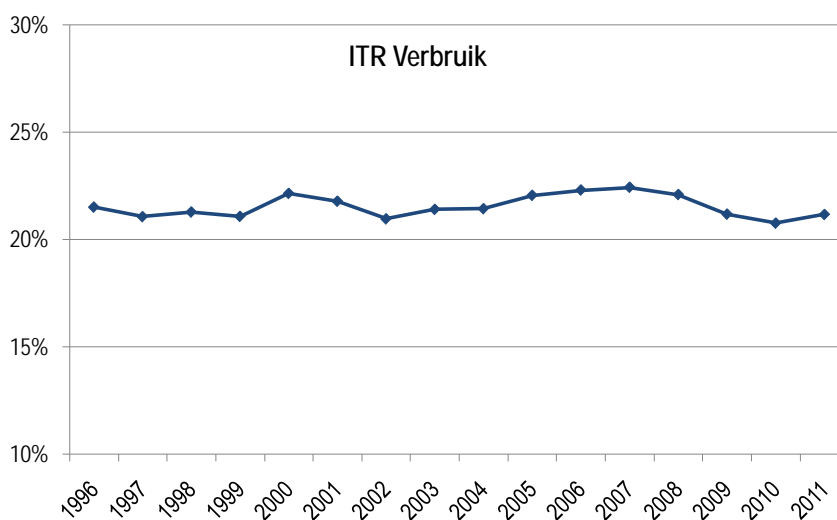
De regering heeft onlangs de belastingen op kapitaal verhoogd. Sinds 2013 geldt voor de meeste roerende inkomsten een algemeen tarief van 25% voor de roerende voorheffing op de interesten en dividenden. Dat tarief was in 2012 al een eerste keer verhoogd van 15% tot 21%. In 2012 werd ook de taks op de financiële transacties verhoogd van 0,17% tot 0,25%. Die elementen zullen allicht de impliciete aanslagvoet van het kapitaal doen stijgen. Ten slotte werd de aanvullende bijdrage van 4% op de hoge roerende inkomsten in 2013 afgeschaft.

³⁹ Voor meer details verwijzen we naar de nota CRB (2011), waarin de gehanteerde methodologie voor de berekening van de impliciete aanslagvoeten uitvoerig wordt uiteengezet.

Ontwikkeling van de heffingen op het verbruik

De impliciete aanslagvoet van het verbruik is tijdens de bestudeerde periode relatief stabiel. Volgens Valenduc (2011a) kan de daling van de ITR verbruik in 2008 en 2009 o.m. worden verklaard door de uitbreiding van verlaagde tarieven in de bouwsector en door gewijzigd consumptiegedrag tijdens de recessieperiode, dat zich meer richt op de noodzakelijkste goederen, waardoor het verbruik van duurzame goederen vermindert (Valenduc, 2011a). Als derde verklaring vermeldt Valenduc (2011a) de daling in reële waarde van de accijnzen op de energieproducten (benzine, diesel, stookolie enz.).

Grafiek 2-10 : Ontwikkeling van de impliciete aanslagvoet van het verbruik tijdens de periode 1996-2011, economie in haar geheel

Bron: Europese Commissie

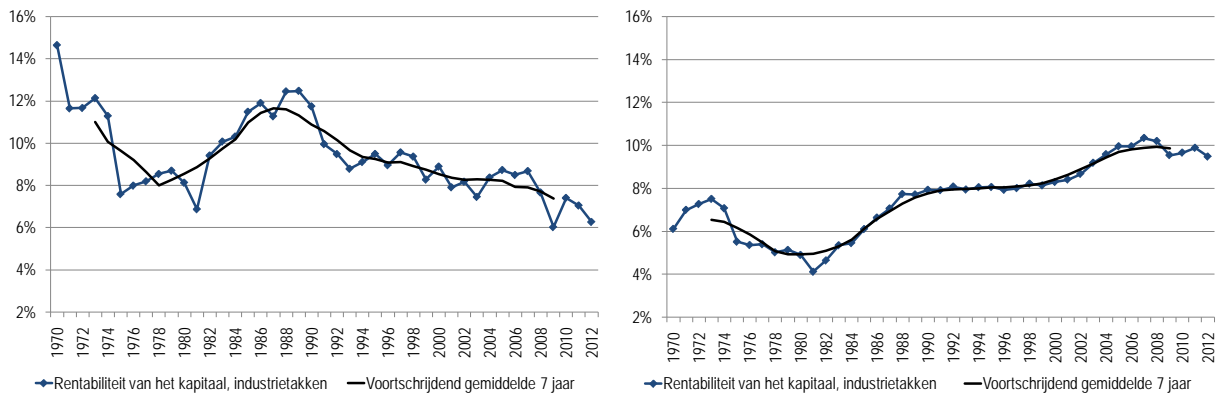
De impliciete aanslagvoet van het verbruik, zoals die hierboven wordt berekend, wordt overschat omdat de noemer enkel het finaal gezinsverbruik omvat, terwijl de belastingen in de teller ook worden geheven op het finaal verbruik van de instellingen zonder winstoogmerk ten dienste van de huishoudens, en ook op het intermediair verbruik en op de investeringen van de overheid..

2.3.1.2 Ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal, van het loonaandeel en van de investeringsgraad

Sinds het einde van de jaren tachtig kent de rentabiliteit van het kapitaal een sterk uiteenlopende ontwikkeling in de industrietakken en de niet-industriële takken (met uitsluiting van de overheid, het onderwijs en de financiële sector⁴⁰). In de niet-industriële takken volgt de rentabiliteit van het kapitaal een stijgende tendens sinds het begin van de jaren tachtig (al werd in de jaren negentig een vertraagde stijging waargenomen) tot in het midden van de jaren 2000, wanneer ze kennelijk stabiel wordt. In de verwerkende industrie wordt de opwaartse tendens van het begin van de jaren tachtig tegen het einde van dat decennium onderbroken en maakt ze sindsdien plaats voor een trendmatige daling.

⁴⁰ De uitsluiting van de financiële sector wordt verantwoord door de belangrijke wijzigingen die zijn opgetreden in de nationale rekeningen voor de raming van de indirect gemeten diensten van financiële intermediairs (IGDFI), m.a.w. de marges van de financiële tussenpersonen.

Grafiek 2-11 : Rentabiliteit van het kapitaal in de industrietakken en in de niet-industriële takken, België, 1970-2012

Noten: De niet-industriële takken omvatten de economie in haar geheel met uitsluiting van de verwerkende industrie, financiële en verzekeringsactiviteiten, overheid en onderwijs. Voor die takken wordt de teller van de rentabiliteit van het kapitaal (bruto exploitatieoverschot) exclusief de door de huishoudens ontvangen huurgelden en exclusief de gemengde inkomens berekend. De noemer (bruto kapitaalvoorraad) wordt berekend met uitsluiting van de woningen.

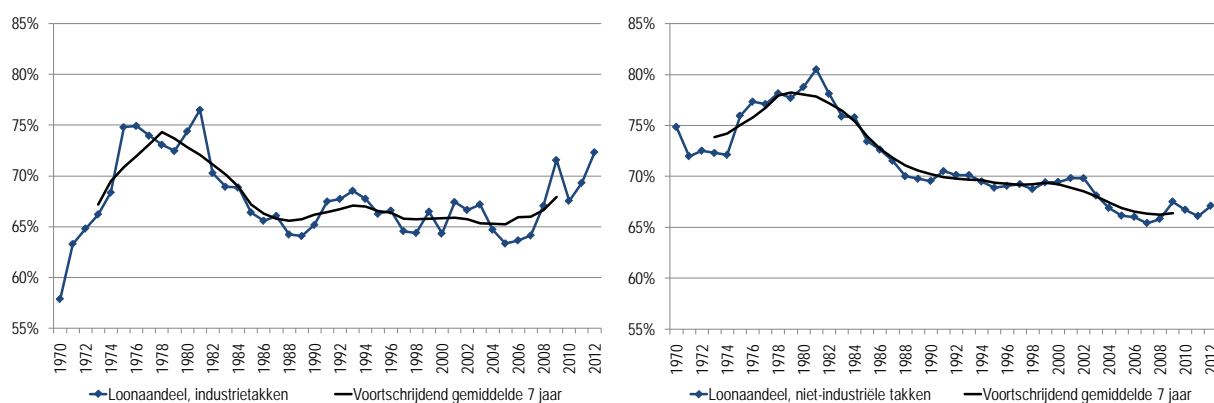
Bronnen: INR, berekeningen secretariaat CRB

Die ontwikkelingen kunnen in verhouding worden gebracht tot de ontwikkeling van het loonaandeel (aandeel van de beloning van de werknemers in de toegevoegde waarde). Als het loonaandeel immers toeneemt, vermindert de winstmarge (aandeel van het bruto exploitatieoverschot in de toegevoegde waarde), hetgeen, indien overigens alles ongewijzigd blijft, een negatieve impact heeft op de rentabiliteit van het kapitaal (verhouding tussen het bruto exploitatieoverschot en de kapitaalvoorraad). In de niet-industriële takken wordt immers vastgesteld dat de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal symmetrisch tegengesteld is aan de ontwikkeling van het loonaandeel⁴¹. Dat verschijnsel wordt tot het einde van de jaren tachtig ook waargenomen in de verwerkende industrie. Vervolgens blijft het loonaandeel dan stabiel, terwijl de rentabiliteit van het kapitaal blijft achteruitgaan. In de twee gehelen van bedrijfstakken doet zich sinds 2005 kennelijk een trendomkering voor: in de industrietakken kent het loonaandeel een groeiende tendens, terwijl het in de niet-industriële takken zo te zien stabiel blijft⁴².

⁴¹ In de niet-industriële takken wordt het loonaandeel berekend door aan de teller het gemengd inkomen, d.w.z. het inkomen van de zelfstandigen, toe te voegen. Die ratio wordt ook het "beroepsaandeel" genoemd, want het gaat om het aandeel van de inkomens van alle werkenden (werknemers en zelfstandigen) in de toegevoegde waarde, in de wetenschap dat het gemengd inkomen ook een deel van de kapitaalinkomens van de zelfstandigen omvat. Voor meer uitleg over de methodologie inzake het beroepsaandeel en de verantwoording hiervoor verwijzen we naar CCE (2012b).

⁴² Tijdens de periode 1995-2012 geven de ontwikkelingen van het loonaandeel en van de rentabiliteit van het kapitaal op basis van de wiskundige gemiddelden van de verschillende bedrijfstakken zeer gelijkaardige resultaten te zien. Dat betekent dat de hier beschreven macro-economische ontwikkelingen niet te wijten zijn aan sectorale compositie-effecten en bijgevolg representatief zijn voor hetgeen zich gemiddeld voordoet in de verschillende bedrijfstakken.

Grafiek 2-12 : Loonaandeel in de industrietakken en in de niet-industriële takken, België, 1970-2012

Noten: De niet-industriële takken omvatten de economie in haar geheel, met uitsluiting van de verwerkende industrie, financiële en verzekeringsactiviteiten, openbaar bestuur en onderwijs. Voor die takken wordt de teller van het loonaandeel de beloning van de werknemers en het gemengd inkomen. De noemer (toegevoegde waarde) wordt exclusief de door de huishoudens ontvangen huurgelden berekend.

Bronnen: INR, berekeningen secretariaat CRB

Voor een beter begrip van de verschillen in ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal tussen de industrietakken en de niet-industriële takken kan de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal worden uitgesplitst in drie componenten: de ontwikkeling van de winstmarge, de ontwikkeling van de productiviteit van het kapitaal en de ontwikkeling van de verhouding tussen de prijzen van de TW en de prijzen van het kapitaal⁴³. Opdat de analyse niet wordt beïnvloed door de conjunctuurschommelingen, gaat men uit van voortschrijdende gemiddelden die betrekking hebben op 7 jaar⁴⁴ (een economische cyclus duurt immers doorgaans zeven jaar).

Tabel 2-8 : Uitsplitsing van de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal in de industrietakken en in de niet-industriële takken, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages van de voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar

	1973-1980	1980-1990	1990-2000	2000-2005	2005-2009	1973-2009
Industrietakken						
Rentabiliteit van het kapitaal	-3,5%	2,4%	-2,4%	-0,7%	-2,7%	-1,1%
Winstmarge	-2,9%	2,4%	0,1%	0,9%	-0,4%	0,2%
Productiviteit van het kapitaal	0,2%	-0,5%	-1,4%	-0,4%	-1,0%	-0,7%
Prijzen van de TW / Prijzen van het kapitaal	-0,9%	0,5%	-1,1%	-1,1%	-1,4%	-0,6%
Niet-industriële takken						
Rentabiliteit van het kapitaal	-4,0%	4,6%	0,8%	2,9%	0,4%	1,1%
Winstmarge	-2,8%	3,5%	0,5%	2,0%	1,0%	0,9%
Productiviteit van het kapitaal	-1,4%	-0,2%	-0,1%	0,1%	-0,1%	-0,4%
Prijzen van de TW / Prijzen van het kapitaal	0,2%	1,3%	0,4%	0,8%	-0,4%	0,6%

Noten: De niet-industriële takken omvatten de economie in haar geheel, met uitsluiting van de verwerkende industrie, financiële en verzekeringsactiviteiten, openbaar bestuur en onderwijs. Voor die takken wordt het bruto exploitatieoverschot exclusief de door de huishoudens ontvangen huur en exclusief het gemengd inkomen berekend. De toegevoegde waarde wordt exclusief de door de huishoudens ontvangen huur berekend.

Bronnen: INR, berekeningen secretariaat CRB

⁴³ $Rentabiliteit\ van\ het\ kapitaal = \frac{BEO}{K} = \frac{BEO}{TW} * \frac{TW\ in\ volume}{K\ in\ volume} * \frac{Prijzen\ van\ de\ TW}{Prijzen\ van\ het\ K}$

⁴⁴ Het gebruik van de voortschrijdende gemiddelden maakt het mogelijk de cyclische schommelingen te filteren, om de structurele tendensen te doen uitkomen. Concreet wordt hier gebruik gemaakt van voortschrijdende gemiddelden over een periode van 7 jaar, omdat dat de gebruikelijke duur van een economische cyclus is. Aldus is het voortschrijdende gemiddelde in het jaar t het gemiddelde van de jaren t-3 tot t+3. In het gemiddelde van het laatste berekende jaar (2009) zijn dus ook de gegevens van de jaren 2010 tot 2012 vervat.

Tot in 1990 ligt de verklaring voor de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal kennelijk grotendeels in de ontwikkeling van de winstmarge in de twee grote gehelen van bedrijfstakken. Vanaf 1990 gaat de rentabiliteit van het kapitaal achteruit in de industrietakken, terwijl de winstmarge ongeveer stabiel blijft. In die takken gaat de daling van de rentabiliteit van het kapitaal vanaf 1990 gepaard met een vermindering van de productiviteit van het kapitaal en met een sterkere stijging van de prijzen van het kapitaal dan van de prijzen van de toegevoegde waarde. Een verklaring hiervoor is dat de ondernemingen uit de industrie hun productiviteit hebben moeten verhogen door arbeid te vervangen door kapitaal (wat leidde tot een verminderde productiviteit van het kapitaal). Dat zou immers de rentabiliteit van het kapitaal verminderen, aangezien de winsten een steeds grotere kapitaalvoorraad moeten belonen, met alsmaar kleinere productiviteitswinsten als gevolg. Om arbeid te vervangen door kapitaal is bovendien steeds meer gesofisticeerd kapitaal nodig, waarvan de prijzen sneller stijgen dan de verkoopprijzen (met een sterkere stijging van de prijzen van het kapitaal dan van de prijzen van de TW als gevolg), waardoor de rentabiliteit wordt aangetast. Die verschijnselen zouden minder een rol spelen in de niet-industriële takken, want aangezien ze meer de mogelijkheid hebben om de kostenstijgingen in hun prijzen te verrekenen (zie hieronder), moeten ze minder arbeid door kapitaal vervangen om concurrerend te blijven. Samen met het feit dat de winstmarge blijft groeien, zou dat verklaren waarom de rentabiliteit van het kapitaal in die takken gehandhaafd blijft.

De uiteenlopende ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal in de industrietakken en in de niet-industriële takken vanaf 1990 vloeit dus tegelijk voort uit een verschillende ontwikkeling van de productiviteit van het kapitaal, een verschillende ontwikkeling van de verhouding tussen de prijzen van de TW en de prijzen van het kapitaal en een verschil in de winstmarges, m.a.w. in de loonaandelen. Om de verschillen in ontwikkeling van de loonaandelen in de twee grote groepen van bedrijfstakken te analyseren, kan de ontwikkeling van het loonaandeel in twee componenten worden uitgesplitst: de ontwikkeling van de arbeidskosten per geproduceerde eenheid⁴⁵ en de ontwikkeling van de prijzen van de toegevoegde waarde⁴⁶. Ook hier is de analyse gebaseerd op voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar.

Tabel 2-9 : Uitsplitsing van de ontwikkeling van het loonaandeel in de industrietakken en de niet-industriële takken, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages van de voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar

	1973-1980	1980-1990	1990-2000	2000-2005	2005-2009	1973-2009
Industrietakken						
Loonaandeel	1,2%	-0,9%	0,0%	-0,3%	1,0%	0,0%
Arbeidskosten per eenheid product	4,8%	2,2%	0,8%	2,0%	1,8%	2,0%
Deflator van de TW	3,8%	3,2%	0,8%	2,3%	0,8%	2,0%
Niet-industriële takken						
Loonaandeel	0,8%	-1,0%	-0,1%	-1,0%	-0,2%	-0,3%
Arbeidskosten per eenheid product	8,1%	3,5%	2,1%	6,1%	1,9%	3,6%
Deflator van de TW	7,3%	4,6%	2,3%	7,2%	2,1%	3,9%

Noten: De niet-industriële takken omvatten de economie in haar geheel, met uitsluiting van de verwerkende industrie, financiële en verzekeringsactiviteiten, openbaar bestuur en onderwijs. Voor die takken omvat de beloning van de factor arbeid de beloning van de werknemers en het gemengd inkomen. De toegevoegde waarde wordt exclusief de door de huishoudens ontvangen huur berekend.

Bronnen: INR, berekeningen secretariaat CRB

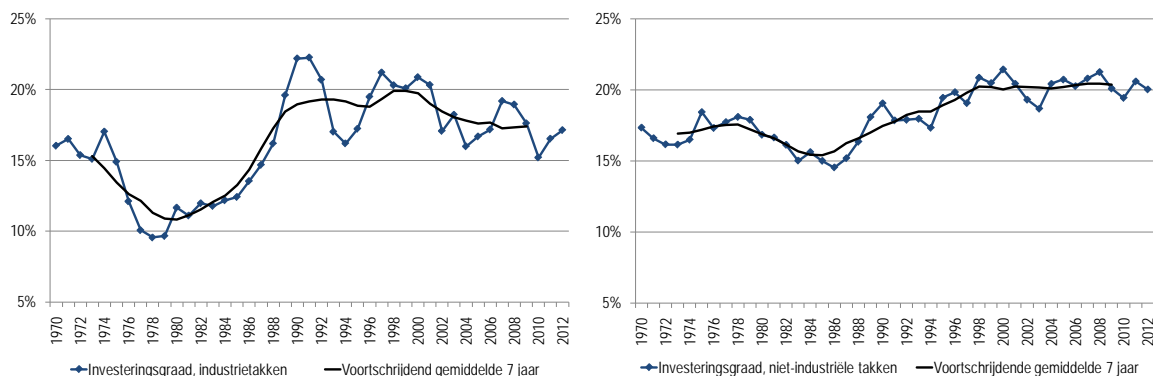
⁴⁵ De arbeidskosten per geproduceerde eenheid staan voor de verhouding tussen de uurloonkosten en de arbeidsproductiviteit per uur, of m.a.w. de verhouding tussen de loonmassa en de toegevoegde waarde in volume.

⁴⁶ $Loonaandeel = \frac{Loonmassa}{TW} = \frac{Loonmassa}{TW \text{ in volume}} * \frac{1}{Prijzen \text{ van de TW}}$

Hetgeen opvalt bij de analyse van Tabel 2-9 is dat achter de schijnbare verschillen in de loonaandelen in feite aanzienlijk grotere verschillen tussen de componenten ervan schuil gaan. Over de volledige periode bekeken zijn de arbeidskosten per geproduceerde eenheid en de prijzen van de TW immers gemiddeld zowat tweemaal zo snel gestegen in de niet-industriële takken dan in de industrietakken. In de industrietakken, waarvan de toegevoegde waarde hoofdzakelijk wordt uitgevoerd, is het vermogen om zich in te schakelen in de toegevoegdewaardeketens van de wereldwijde productie van determinerend belang. In dat proces gaan de Belgische ondernemingen op een groot aantal buitenlandse markten de confrontatie aan met de buitenlandse productie. Vooral die confrontatie zal bepalend zijn voor de prijzen van de toegevoegde waarde. Om op die markten concurrerend te blijven, zouden de Belgische verwerkende ondernemingen dus concessies hebben gedaan op hun verkoopprijzen, hetgeen een beheersing van hun arbeidskosten per geproduceerde eenheid zou hebben gevergd en hun rentabiliteit onder druk zou hebben gezet. Een reden te meer hiervoor is dat de aanwezigheid op de buitenlandse markten kosten met zich brengt om toegang te krijgen tot die markten, waarbij die kosten een determinerende rol spelen in de beslissing om te exporteren (Dhyne et al., 2011). In het geval van de diensten, waarvan de productie voornamelijk wordt verkocht op de nationale markt en waar de producten heel wat heterogener zijn, zijn de nationale rechtsregels die de Belgische markt reguleren bepalend voor de prijsvorming. In het licht van de verschillende ontwikkelingen van de prijzen van de toegevoegde waarde tussen de industriële en de niet-industriële ondernemingen blijkt duidelijk dat de prijsvormingsmechanismen verschillend zijn in de twee segmenten van de economie en dat de niet-industriële ondernemingen gemakkelijker de stijging van hun kosten in hun prijzen kunnen verrekenen. Het effect van het rechtskader op de marktwerking en de impact ervan op de werking van de economie worden in hoofdstuk 3 behandeld.

In theorie heeft de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal een positieve impact op de ontwikkeling van de investeringen. In de verwerkende industrie wordt gedurende de ganse periode een sterke correlatie waargenomen tussen de rentabiliteit van het kapitaal en de investeringsgraad (aandeel van de investeringen in de TW), behalve in de jaren negentig, wanneer de investeringsgraad ondanks een dalende rentabiliteit stabiel is. In de niet-industriële takken volgt de ontwikkeling van de investeringsgraad tot aan het einde van de jaren negentig in het algemeen ook de ontwikkeling van de rentabiliteit van het kapitaal. Daarna stijgt de investeringsgraad niet meer, ondanks een stijging van de rentabiliteit.

Grafiek 2-13 : Investeringsgraad in de industrietakken en in de niet-industriële takken

Noten: De niet-industriële takken omvatten de economie in haar geheel, met uitsluiting van de verwerkende industrie, financiële en verzekeringsactiviteiten, openbaar bestuur en onderwijs. Voor die takken worden de bruto investeringen in vaste activa met uitsluiting van de woningen berekend. De toegevoegde waarde wordt exclusief de door de huishoudens ontvangen huur berekend.

Bronnen: INR, berekeningen secretariaat CRB

Met betrekking tot de recente periode kunnen vragen rijzen over de schijnbare afwijking tussen de investeringsgraad en de rentabiliteit van het kapitaal in de niet-industriële takken tijdens de jaren 2000. Aan de hand van de rekening van de niet-financiële vennootschappen van de nationale rekeningen kan worden nagegaan hoe de veranderingen in de winstmarge een weerslag hadden op de andere rubrieken van de niet-financiële vennootschappen. Die heeft echter betrekking op de gezamenlijke bedrijfstakken en niet alleen op de niet-industriële takken. Niettemin moet worden opgemerkt dat de hieronder gemaakte analyse, gelet op het relatieve aandeel van die takken in de gezamenlijke niet-financiële vennootschappen (79% van de TW in 2012), meer de situatie van de niet-industriële takken weerspiegelt dan die van de industrietakken⁴⁷.

Tabel 2-10 : Elementen van de inkomensverdelings- en bestedingsrekening van de niet-financiële vennootschappen in % van de toegevoegde waarde, verschillen in percentpunten op basis van voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar

	1990-2000	2000-2005	2005-2009
Bruto exploitatieoverschot	-0,7%	2,6%	0,8%
Betaalde minus ontvangen inkomsten uit vermogen	0,7%	1,4%	1,5%
Dividenden	2,8%	1,6%	0,8%
Rente	-2,4%	0,2%	-0,7%
Overige	0,7%	-0,4%	1,4%
Belastingen	1,8%	0,4%	-0,1%
Overige uitgaven	-0,1%	0,1%	0,0%
Brutobesparingen	-3,2%	0,8%	-0,5%

Bron: INR, berekeningen secretariaat CRB

Tabel 2-11: Elementen van de kapitaalrekening van de niet-financiële vennootschappen in % van de toegevoegde waarde, verschillen in percentpunten op basis van voortschrijdende gemiddelden over 7 jaar

	1990-2000	2000-2005	2005-2009
Brutobesparingen + ontvangen minus betaalde kapitaaloverdrachten	-3,4%	1,3%	-0,4%
Bruto investeringen in vaste activa	1,3%	0,2%	0,3%
Voorraadverandering	-0,2%	0,9%	-0,4%
Saldo aan- en verkopen van niet-geproduceerde niet-financiële activa	0,1%	0,2%	0,1%
Financieringsvermogen (+) / -behoefte (-)	-3,9%	0,1%	-0,4%

Bronnen: INR, berekeningen secretariaat CRB

De analyse van de rekening van de niet-financiële vennootschappen leert ons dat tijdens de periode 2000-2005 (een periode waarin de rentabiliteit van het kapitaal een sterk stijgende tendens te zien geeft) de stijging van de winstmarge (aandeel van het bruto exploitatieoverschot in de TW) gepaard gaat met een stijging van het aandeel van de (betaalde minus ontvangen) inkomens uit vermogen in de TW, en meer bepaald van het aandeel van de (betaalde minus ontvangen) dividenden⁴⁸, dat goed is voor iets meer dan de helft van de stijging van de winstmarge. De rest bestaat grotendeels uit besparingen. De stijging van de besparingen dient echter niet om bijkomende investeringen te financieren, noch om het financieringsaldo te verbeteren, maar heeft een groei van de voorraden als keerzijde. Dat staat in schril contrast met de daaraan voorafgaande periode (1990-2000), waarin de investeringsgraad stijgt ondanks een daling van de besparingen (in % van de TW), die grotendeels te

⁴⁷ Om de verschillende bedrijfstakken afzonderlijk te kunnen analyseren, moet een beroep worden gedaan op de gegevens van de Balanscentrale. Het secretariaat zet zijn werkzaamheden in die zin voort.

⁴⁸ Het aandeel van de ontvangen dividenden neemt toe met 3,1%, terwijl het aandeel van de betaalde dividenden met 1,5% stijgt.

wijten is aan een toename van het aandeel van de belastingen in de TW, die op zijn beurt het gevolg is van maatregelen ter verhoging van de belastinggrondslag van de vennootschapsbelasting⁴⁹ ⁵⁰. Dat leidt tot een verslechtering van het financieringssaldo van de niet-financiële vennootschappen, dat negatief wordt vanaf het einde van de jaren negentig. Genoteerd moet worden dat de niet-financiële vennootschappen tijdens die periode ook het aandeel van de (betaalde minus ontvangen) dividenden in de TW hadden verhoogd. Die stijging werd evenwel gecompenseerd door een zo goed als evenwaardige daling van de (betaalde minus ontvangen) rente.

De interpretatie van de schommelingen in het aandeel van de verschillende betaalde minus ontvangen inkomens uit vermogen is evenwel niet evident. Die kunnen immers niet alleen worden veroorzaakt door schommelingen van de rentevoeten of van de dividenden per aandeel, maar ook door wijzigingen in de financieringsstructuur van de vennootschappen. De analyse kan bovendien worden scheefgetrokken door de aanwezigheid van coördinatiecentra en financieringscentra die aanzienlijke rentebewegingen (tussen de centra en de zustervenootschappen) en dividendbewegingen (tussen de centra en de moedervenootschappen) binnen de sector van de niet-financiële vennootschappen en tussen die sector en de rest van de wereld binnenrijven. Teneinde die methodologische moeilijkheden te verhelpen, is het noodzakelijk een beroep te doen op de gegevens van de Balanscentrale. Het secretariaat zet zijn werkzaamheden in die zin voort.

2.3.1.3 Ontwikkeling van de koopkracht van de huishoudens

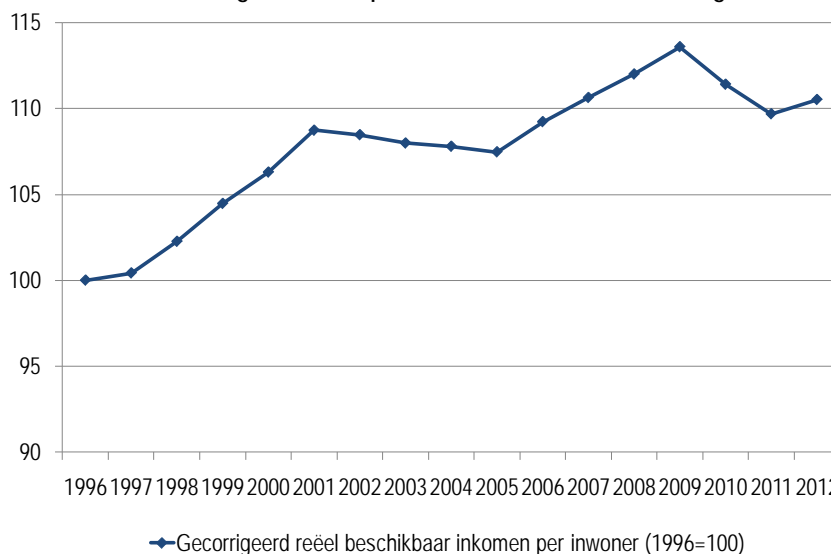
De ontwikkeling van de gezinskoopkracht kan worden gemeten aan de hand van de ontwikkeling van het reëel gecorrigeerd beschikbaar inkomen per inwoner⁵¹. Van 1996 tot 2012 zagen de huishoudens hun koopkracht met 10,5% toenemen, d.i. gemiddeld 0,6% per jaar. Grafiek 2-14 geeft de ontwikkeling van de koopkracht van de huishoudens tijdens de periode 1996-2012 weer. Tabel 2-12 toont de ontwikkeling van de verschillende componenten ervan.

⁴⁹ Het betreft o.a. maatregelen die de voorwaarden voor de vrijstelling van de dividenden (de zgn. "definitief belaste inkomsten" (DBI)) en meerwaarden verstrengen en maatregelen tegen misbruik om te snelle afschrijvingen of specifieke praktijken die streven naar de minst belaste weg te beletten. Zie Hoge Raad van Financiën (2001) voor meer uitleg.

⁵⁰ De relatief stabiele ontwikkeling van het aandeel van de vennootschapsbelasting in de TW tijdens de perioden 2000-2005 en 2005-2009 kan paradoxaal lijken in het licht van de daling van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting die in het vorige punt tijdens die periode werd waargenomen. De verklaring hiervoor is dat de noemer van het aandeel van de vennootschapsbelasting in de TW verschilt van de noemer van de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting: de impliciete aanslagvoet van de vennootschapsbelasting is immers de verhouding tussen de vennootschapsbelasting en haar belastinggrondslag. Welnu, de grondslag van de vennootschapsbelasting is in de loop van de jaren 2000 sneller toegenomen dan de TW, hetgeen in samenhang is met de stijging van het BEO in de TW van de niet-financiële vennootschappen.

⁵¹ Gecorrigeerd beschikbaar inkomen = saldo van de primaire inkomens (beloning van de werknemers + ontvangen minus betaalde inkomens uit vermogen + gemengd inkomen + exploitatieoverschot) + inkomens uit de secundaire verdeling van de inkomens (sociale uitkeringen + sociale overdrachten in natura + overige ontvangen courante overdrachten) – bestedingen verricht in het kader van de secundaire verdeling van de inkomens (belastingen + sociale bijdragen + overige betaalde courante overdrachten). Om tot een reële ontwikkeling te komen, wordt een deflating toegepast d.m.v. de deflator van de effectieve finale consumptie van de huishoudens.

Grafiek 2-14 : Ontwikkeling van de koopkracht van de huishoudens, België, 1996-2012

Noot: De ontwikkeling van de koopkracht van de huishoudens wordt gemeten aan de hand van de ontwikkeling van het gecorrigeerd beschikbaar inkomen per inwoner, dat wordt gedeflateerd d.m.v. de deflator van de effectieve finale consumptie van de huishoudens.
Bronnen: INR 2013, berekeningen secretariaat CRB

Tabel 2-12 : Ontwikkeling van de componenten van de koopkracht van de huishoudens, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages

	1996-2012
Saldo van de primaire inkomsten	3,1%
Beloning van de werknemers	3,9%
Ontvangen minus betaalde inkomsten uit vermogen	0,8%
Gemengd inkomen	2,3%
Exploitatieoverschot	-0,1%
Secundaire verdeling van de inkomsten: inkomsten	4,2%
Sociale uitkeringen excl. sociale overdrachten in natura	4,0%
Sociale overdrachten in natura	4,8%
Overige lopende overdrachten	1,8%
Secundaire verdeling van de inkomsten: uitgaven	3,6%
Lopende belastingen op inkomen, vermogen...	3,4%
Sociale bijdragen	4,0%
Overige lopende overdrachten	1,8%
Gecorrigeerd beschikbaar inkomen	3,4%
Deflator van de werkelijke finale consumptie van de huishoudens	2,2%
Bevolking	0,6%
Gecorrigeerd reëel beschikbaar inkomen per inwoner	0,6%

Bronnen: INR 2013, berekeningen secretariaat CRB

Eerste vaststelling: tijdens de periode 1996-2012 zijn de inkomens uit de secundaire verdeling van de inkomens (sociale uitkeringen, sociale overdrachten in natura en overige ontvangen courante overdrachten) meer toegenomen dan de in dat kader betaalde bestedingen (belastingen, sociale bijdragen en overige betaalde courante overdrachten). Dat verklaart waarom het gecorrigeerd beschikbaar inkomen meer is gegroeid dan het saldo van de primaire inkomens. Met andere woorden, de secundaire verdeling van de inkomens is zo te zien ten goede gekomen aan de huishoudens, want ze heeft hun koopkracht verhoogd. Die vaststelling moet evenwel om twee redenen worden

genueanceerd. Ten eerste wordt geen rekening gehouden met een deel van de inkomens die dienen om de overdrachten te financieren, want aan de hand van de nationale rekeningen valt niet uit te maken welke sectoren die inkomens financieren. Het gaat o.a. om de btw, om het netto financieringssaldo van de staat en om de daling van de rentelasten op de staatsschuld⁵². Ten tweede wordt geen rekening gehouden met de collectieve overheidsuitgaven (infrastructuur, openbare diensten enz.) want de begunstigen van die uitgaven kunnen wegens hun collectieve aard (ze zijn dus voor iedereen toegankelijk) niet worden geïdentificeerd. Die uitgaven zijn echter even snel gestegen als de sociale uitkeringen, wat betekent dat de analyse geenszins wijzigingen ondergaat als die bestedingen mee in aanmerking worden genomen (vanuit de hypothese dat de huishoudens al deze diensten zouden hebben genoten).

Tweede vaststelling: de verschillende primaire inkomens zijn niet even snel gestegen en hebben bijgevolg niet in dezelfde mate bijgedragen aan de stijging van de koopkracht. De beloning van de werknemers is de rubriek die het meest is toegenomen (gemiddeld 3,9% per jaar), gevolgd door het gemengd inkomen (gemiddeld 2,3% per jaar), de ontvangen minus betaalde inkomens uit vermogen (gemiddeld 0,8% per jaar) en het exploitatieoverschot, d.w.z. de effectieve huur en de huurwaarde⁵³ (gemiddelde daling van 0,1% per jaar).

Wat de beloning van de werknemers en het gemengd inkomen (d.w.z. de beloning van de zelfstandigen) betreft, is de stijging tijdens de periode 1999-2012⁵⁴ grotendeels toe te schrijven aan een stijging van het uurloon⁵⁵ (dat is voor de werknemers ook het geval voor de ganse periode). De sterkere stijging van de beloning van de werknemers wordt voornamelijk verklaard door een sterkere stijging van het uurloon. De uurloonkosten stijgen tijdens die periode immers gemiddeld ruim dubbel zo snel als het gemengd inkomen per uur.

Tabel 2-13 : Uitsplitsing van de groei van de beloning van de werknemers en van het gemengd inkomen, gemiddelde jaarlijkse groeipercentages

	1996-2012	1999-2012
Beloning van de werknemers (economie in haar geheel)	3,8%	3,7%
Uurloonkosten	2,8%	2,9%
Gewerkte uren	1,0%	0,8%
Gemengd inkomen	2,3%	1,9%
Gemengd inkomen per uur		1,2%
Gewerkte uren		0,6%

Bronnen: INR 2013, berekeningen secretariaat CRB

⁵² Men kan echter uitgaan van de hypothese dat de daling van de rentelasten op de staatsschuld grotendeels werd gefinancierd door de huishoudens, die een vermindering van hun ontvangen rente hebben ondergaan (zie hieronder). Er is dus mogelijk een overdracht geweest tussen de primaire inkomens van de huishoudens en de inkomens uit de secundaire verdeling van de inkomens: de huishoudens zouden minder rente hebben ontvangen van de staat, maar die daling van de rentelasten van de staat zou het mogelijk hebben gemaakt meer sociale uitkeringen en sociale overdrachten in natura ten gunste van de huishoudens te financieren.

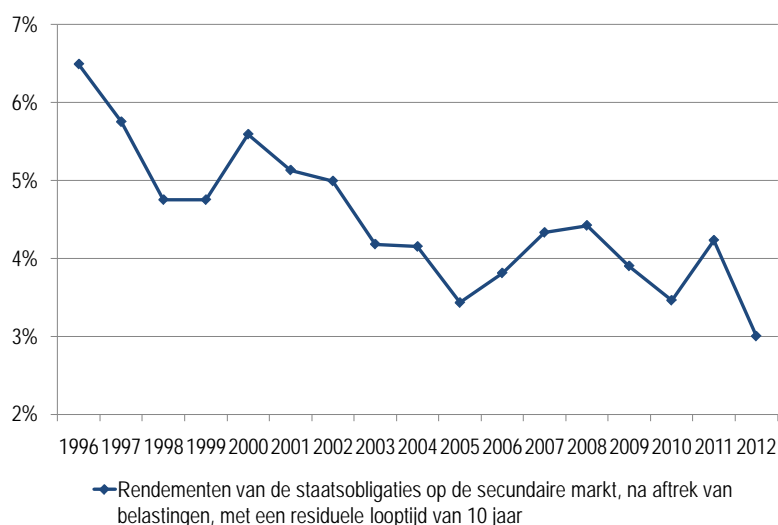
⁵³ Het begrip "huurwaarde" heeft betrekking op de verhuurdienst die de eigenaars van een woning aan zichzelf verstrekken: met andere woorden, de huur die de eigenaars zouden moeten betalen indien ze de huurder waren van de woning waarin ze wonen.

⁵⁴ Het INR publiceert geen gegevens over de door de zelfstandigen vóór 1999 gewerkte uren.

⁵⁵ Voor de werknemers is de uitsplitsing gebaseerd op de beloning van de werknemers die door de economie in haar geheel wordt betaald, om de samenhang met de gewerkte uren, i.e. de op het binnenlandse grondgebied gewerkte uren, te garanderen. Dit is dus enigszins verschillend van de beloning van de werknemers die de huishoudens ontvangen, want die beloning omvat, in plus, de lonen die de in het buitenland werkende werknemers ontvangen en, in minus, de lonen die worden ontvangen door de niet-residerende werknemers die in België werken. In de praktijk is de gemiddelde ontwikkeling van beide aggregaten zo goed als identiek.

De relatief bescheiden stijging van de ontvangen minus betaalde inkomens uit vermogen valt van haar kant voornamelijk te verklaren door de daling van de ontvangen rente, waarvan het aandeel in de (ontvangen minus betaalde) inkomens uit vermogen krimpt van 78,6% in 1996 tot 34,2% in 2012. Die inkrimping wordt gecompenseerd door een stijging van de dividenden en van de ontvangen inkomens uit vermogen toegerekend aan polishouders⁵⁶. Die bewegingen kunnen niet alleen worden verklaard door de daling van de rentevoeten tijdens die periode (zie Grafiek 2-15), maar ook door een wijziging in de samenstelling van de besparingen van de huishoudens: inkrimping van het aandeel van de met rente vergoede beleggingen (deposito's, obligaties enz.) en groei van het aandeel van de beleggingen in de vorm van aandelen en bij levensverzekeringen en pensioenfondsen (zie Tabel 2-15).

Grafiek 2-15 : Rendementen van de staatsobligaties op de secundaire markt, na aftrek van belastingen, met een residuele looptijd van 10 jaar

Bron: Eurostat

Tabel 2-14 : Ontwikkeling van de componenten van de ontvangen minus betaalde inkomens uit vermogen van de huishoudens

	Gemiddeld groeipercentage 1996-2012	In % van de ontvangen minus betaalde inkomsten uit vermogen 1996	In % van de ontvangen minus betaalde inkomsten uit vermogen 2012
Ontvangen minus betaalde inkomsten uit vermogen	0,8%		
Ontvangen rente	-4,3%	78,6%	34,2%
Ontvangen dividenden	6,4%	20,0%	47,7%
Ontvangen inkomens uit vermogen toegerekend aan polishouders	6,0%	13,2%	29,5%
Ontvangen huur	3,0%	0,9%	1,2%
Betaalde rente	0,7%	11,7%	11,5%
Betaalde huur	1,4%	1,0%	1,1%

Bronnen: INR 2013, berekeningen secretariaat CRB

⁵⁶ De ontvangen inkomens uit vermogen toegerekend aan polishouders stemmen overeen met het totaal van de primaire inkomsten die de verzekeringsmaatschappijen en de pensioenfondsen halen uit de belegging van hun technische provisies. Aangezien de technische provisies worden behandeld als activa die aan de polishouders toebehoren, moeten de inkomens uit de belegging ervan dus worden beschouwd als inkomsten die de verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen aan de polishouders uitkeren bij wijze van inkomens uit vermogen.

Tabel 2-15 : Financiële activa van de particulieren naar sector van bestemming en type van activa, in % van de totale financiële activa van de particulieren

	1996	2012
Bij de andere nationale sectoren	72,1%	83,7%
Aandelen en beleggingen van ICB's	19,7%	24,9%
Technische provisies van verzekeringsmaatschappijen en pensioenfondsen	10,1%	22,0%
Overige financiële activa	42,3%	36,8%
Bij de rest van de wereld	27,9%	16,3%

Noot: De particulieren omvatten de huishoudens en de instellingen zonder winstoogmerk ten behoeve van de huishoudens. De overige financiële activa omvatten de andere effecten dan aandelen, de speciën, de kredieten, de deposito's en de overige activa. ICB = instellingen voor collectieve belegging.

Bron: NBB, berekeningen secretariaat CRB

2.3.2 Ontwikkeling van de cao-lonen en van de indexering

2.3.2.1 Ontwikkeling van de cao-lonen en van de indexering

Bij gebrek aan betrouwbare gegevens over de cao-lonen excl. indexering⁵⁷ stellen we dit jaar in dit deel alleen de beslissingen voor die de regering heeft genomen m.b.t. de loonnorm in 2011-2012 en 2013-2014, alsmede de door de fod Werkgelegenheid opgetekende en door de Nationale Bank van België verwachte loonsverhogingen als gevolg van de indexering.

De loonnorm 2011-2012 werd bij koninklijk besluit⁵⁸ vastgelegd op 0,3%, excl. de indexering en de baremaverhogingen (waarvan 0,0% mocht worden toegekend in 2011). Voor 2013-2014 werd de loonnorm, eveneens bij koninklijk besluit⁵⁹, vastgelegd op 0,0% excl. de indexering en de baremaverhogingen.

De indexering, van haar kant, bedroeg 2,7% in 2011 en 2,9% in 2012. De Nationale Bank van België verwacht een stijging van de cao-lonen als gevolg van de indexering van 1,9% in 2013 en van 1,3% in 2014.

2.3.2.2 Cao nr. 90

Ter uitvoering van het Interprofessioneel akkoord 2007-2008 (ankerpunt 3: niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen) en van het gemeenschappelijke advies CRB-NAR van 20 december 2007 volgt de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven het systeem van de niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen op in het hoofdstuk Loonvorming van het Technisch verslag.

⁵⁷ De nieuwe index van de cao-lonen die wordt ontwikkeld door de fod Werkgelegenheid zal ten vroegste in april 2014 worden gepubliceerd. De index die nu van toepassing is, bevat te veel methodologische zwaktes om de ontwikkeling van de cao-lonen in België op een betrouwbare wijze te kunnen weergeven. Zie de nota CCE 2012-0315 voor een samenvatting van de lacunes die in de vorige Technische verslagen werden aangetroffen en voor mogelijke pistes voor verbeteringen.

⁵⁸ Koninklijk besluit van 28 maart 2011

⁵⁹ Koninklijk besluit van 28 april 2013

Pro memorie⁶⁰, dat systeem voorziet in de mogelijkheid om aan een bepaald beloningsbedrag als voorwaarde de verwezenlijking van (een) vooraf bepaalde collectieve doelstelling(en) te verbinden. Die "bonus" wordt dan vrijgesteld van de personenbelasting en van de persoonlijke sociale bijdragen, op voorwaarde dat het voordeel, in het jaar 2012, niet meer bedraagt dan 2.430 euro netto per werknemer. In dat geval is enkel een sociale werkgeversbijdrage van 33% verschuldigd.

Vanaf 2013 werd een "solidariteitsbijdrage" voor werknemers ingevoerd. Indien de bonus minder dan 3.100 euro bedraagt (excl. werkgeversbijdragen), dan is een werknemersbijdrage van 13,07% en een werkgeversbijdrage van 33% verschuldigd. Het voordeel is dus voornamelijk fiscaal van aard, waarbij het bedrag dat niet mag worden overschreden bijgevolg 2.695 euro (d.w.z. 3.100 euro - 13,07%) bedraagt.

Sectorakkoorden

Midden 2013 werden nog steeds binnen dezelfde 6 paritaire (sub)comités sectorovereenkomsten gesloten : de comités 105 et 224 (non-ferrometalen), PC 301 (paritair comité voor het havenbedrijf), paritair subcomité 328.02 (stads- en streekvervoer van het Waalse gewest), een deel van paritair comité 140 (vervoer en logistiek) en, ten slotte, paritair comité 326 (gas- en elektriciteitsbedrijf).

Bedrijfs-cao's en toetredingsakten

Het aantal bij de griffie van de fod Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal overleg ingediende toetredingsakten bedroeg 4.291 in 2012 en 3.833 aan het einde van augustus 2013. Wat de bedrijfs-cao's betreft, bedroegen deze cijfers resp. 1.574 en 1.246.

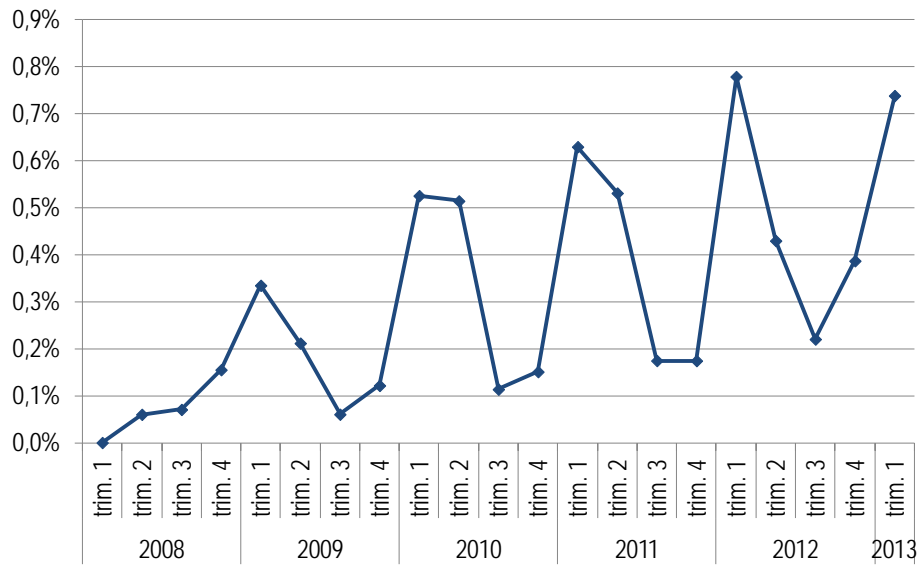
Er moet worden gepreciseerd dat de meeste toetredingsakten en cao's van korte duur (soms minder dan een jaar) zijn. Een zelfde onderneming kan dus elk jaar een nieuwe overeenkomst of zelfs meer dan één overeenkomst indienen (als de overeenkomst bv. betrekking heeft op verschillende werknemers of als de duur ervan minder dan een jaar bedraagt).

Impact op de ontwikkeling van de lonen

Wanneer de impact van de niet-recurrente resultaatsgebonden voordelen in verhouding tot de brutolonen wordt bekeken, blijkt dat de impact elk jaar in het eerste kwartaal geconcentreerd is. Men kan ervan uitgaan dat het hier gaat om de betaling van bonussen op basis van de waargenomen verwezenlijking van doelstellingen van het jaar voordien. In het eerste kwartaal van 2012 bedroeg de piek 0,78% van de loonmassa, en in het eerste kwartaal van 2013 was hij iets lager (0,74%). Gemiddeld op jaarbasis waren de niet-recurrente bonussen in 2009 goed voor 0,18% van de aan de RSZ aangegeven brutolonen. In 2010 bedroeg dat aandeel 0,32% en in 2011 steeg het tot 0,37%. In 2012 bedroeg het 0,45%.

⁶⁰ Het systeem wordt uitvoeriger voorgesteld in de nota's [CRB 2010-0395](#) en [CRB 2011-0679](#), die kunnen worden geraadpleegd op de website van de Raad.

Grafiek 2-16 : Aandeel van de niet-recurrente resultaatgebonden voordelen (in % van het RSZ-brutoloon)

Bronnen: RSZ (niet-gepubliceerde gegevens); eigen berekeningen secretariaat

Bronvermelding

BORGHANS, Lex en Ben KRIECHEL (2007), "Wage structure and labor mobility in the Netherlands, 1999-2003", *Working Paper*, nr. 13210, National Bureau Of Economic Research, Cambridge, 34 blz.

BURGGRAEVE K., PH. JEANFILS, K. VAN CAUTER et al. (2008), *Impact macroéconomique et budgétaire de la déduction fiscale pour capital à risque*, NBB

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (2013a), *Cao-lonen stijgen in 2012 met 1,6 procent*, website: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3767-wm.htm>

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK (2013b), *Hoogste cao-loonstijging sinds eind 2009*, website: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-3812-wm.htm>

CENTRAAL PLANBUREAU (2012), *Centraal economisch plan 2012*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 138 blz.

CENTRAAL PLANBUREAU (2013), *Macro Economische Verkenning 2014*, Den Haag, Sdu Uitgevers, 96 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN – Secretariaat (2010a), *Effecten van de (para)fiscale veranderingen op de ontwikkeling van het nettoloon tegen constante prijzen (1996-2006)*, Documentatienota, CRB 2010-0185, Brussel.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN – Secretariaat (2010b), *Effecten van de (para)fiscale veranderingen op de ontwikkeling van het nettoloon tegen constante prijzen van 1996 tot 2009: globalisatie van de resultaten*, Documentatienota, CRB 2010-1261, Brussel

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2008), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, Volledig verslag (CRB 2008-1400 DEF), Brussel, 205 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2009), *Technisch verslag van het secretariaat over de maximale beschikbare marges voor de loonkostenontwikkeling*, Volledig verslag (CRB 2009-1500 DEF), Brussel, 127 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2012a), *Methodologieën voor de berekening van de impliciete aanslagvoeten*, CRB 2012 – 0224

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2012b), *Loonaandeel: methodologische nota*, CRB 2012 – 0779

CETTE, Gilberte, Valérie CHOUARD en Grégory VERDUGO, (2011), « Les effets des hausses du SMIC sur le salaire moyen », *Économie et Statistique*, nr. 448-449, INSEE, blz. 3-28

DARES (2012), *La négociation collective en 2011*, Parijs, Dares, 754 bl.

DARES (2013), *La négociation collective en 2012*, Parijs, Dares, 788 blz.

DE BEER, Paul (2009), "Recentralisatie", Column in *Zeggenschap*, jrg. 20, nr. 2, juni 2009, blz. 9

DENIL (2011), « Estimation des trajectoires non discrétionnaires en matière d'impôt des personnes physiques », *Documentatieblad*, federale overheidsdienst Financiën België, 71ste jaargang, nr.1

DHYNE, E., L. DRESSE, C. FUSS en Ch. PIETTE, *Gedrag van de Belgische bedrijven tegen de achtergrond van de mondialisering: lessen uit het colloquium*, "International Trade: Threats and Opportunities in a Globalised World", NBB, Economisch Tijdschrift, juni 2011, blz. 77-93.

DRIBBUSCH, Heiner (2012a), *Public service employees agree new deal*, EIRO, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2012/05/articles/de1205029i.htm>

DRIBBUSCH, Heiner (2013a), *Report assesses 2012 bargaining round*, EIRO, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2013/02/articles/de1302019i.htm>

DRIBBUSCH, Heiner (2013b), *Interim report on 2013 bargaining round*, EIRO, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2013/07/articles/de1307019i.htm>

EUROPEAN COMMISSION (2012a), *REPORT FROM THE COMMISSION, Alert Mechanism Report, Report prepared in accordance with Articles 3 and 4 of the Regulation on the prevention and correction of macro-economic imbalances*, Brussel, Europese Commissie, 20 blz.

EUROPEAN COMMISSION (2012b), "European economy", *Occasional Papers*, nr. 105, juli 2012, Macroeconomic imbalances - France, European Commission Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Brussel, 29 blz.

EUROPEAN COMMISSION (2013), *Tax reform in EU Member States 2013, Tax policy challenges for economic growth and fiscal sustainability*, 88 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013), *Taxation trends in the European Union*, Eurostat statistical books, 2013 edition

EUROPESE COMMISSIE (2013a), *Recommendation for a COUNCIL RECOMMENDATION on Germany's 2013 national reform programme and delivering a Council opinion on Germany's stability programme for 2012-2017*, {SWD(2013) 355 final}, 6 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013c), « Macroeconomic Imbalances Netherlands 2013 », *Occasional Papers*, nr. 140, april 2013, 49 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013d), *AANBEVELING VAN DE RAAD over het nationale hervormingsprogramma 2013 van Nederland en met een advies van de Raad over het stabiliteitsprogramma van Nederland voor de periode 2012-2017*

EUROPESE COMMISSIE (2013e), *RECOMMANDATION DU CONSEIL concernant le programme national de réforme de la France pour 2013 et portant avis du Conseil sur le programme de stabilité de la France pour la période 2012-2017*, {SWD(2013) 360 final}, 10 blz.

FEDERAAL PLANBUREAU (2013), *Monitoring van de relancestrategie van de federale regering*, Voortgangsverslag, FPB, website: <http://www.plan.be>

FEDERAAL PLANBUREAU (2013), *Economische vooruitzichten 2013-2014, Economische begroting*, FPB, website: <http://www.plan.be>

FEDERALE OVERHEIDSDIENST FINANCIEN BELGIE (2013), *Fiscaal memo*, nr. 25, website: <http://www.docufin.fgov.be>

FEDERAL MINISTRY OF ECONOMICS AND TECHNOLOGY (Germany) (2013), *National reform programme 2013*, 36 blz.

GRÜNELL, Marianne (2012), *Union federation demands above-inflation wage rise*, EIRO, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2012/10/articles/nl1210019i.htm>

HARTOG, Monique (2013), "Cao-Ionen 2012, de definitieve gegevens", *Sociaaleconomische trends 2013*, CBS, website: <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/8F3ECCD2-C3F2-4662-A4B7-E24868BC4301/0/20130902v4art.pdf>

HOGHE RAAD VAN FINANCIEN (2001), *De hervorming van de vennootschapsbelasting. Het kader, de inzet en de mogelijke scenario's*, april 2001

INSEE (2012a), *Salair minimum de croissance / SMIC*, website: <http://www.insee.fr/fr/methodes/default.asp?page=definitions/salaire-min-interprof-croiss.htm>

INSEE (2013), "Plus forte progression des salaires de base en Allemagne qu'en France en 2012", *Informations Rapides*, nr. 139, website: <http://www.insee.fr/fr/themes/info-rapide.asp?id=109&date=20130618>

LANDAIS, C., T. PIKETTY, E. SAEZ (2011), *Pour une révolution fiscale. Un impôt sur le revenu pour le XXIème siècle*, Paris, La République des idées – Le Seuil, 134 blz.

LAURENT, Agnès (2012), "Retraites: pourquoi le gouvernement en fait plus que prévu" in *l'Express*, gepubliceerd op 6 juni 2012, website: http://lexpansion.lexpress.fr/economie/retraites-un-petit-plus-avant-les-legislatives_299331.html

MINISTERE DE L'ECONOMIE ET DES FINANCES (2013), *Rapport économique, social et financier, Annexe au Projet de Loi de Finances pour 2014*, 170 blz.

NATIONAAL HERVORMINGSPROGRAMMA VAN FRANKRIJK (2013)

NAUTET M., K. VAN CAUTER en L. VAN MEENSEL (2010), "Tendensen inzake belastingen op de activa van de particulieren", *Economisch Tijdschrift NBB*, december 2010

OESO (2013), *Taxing Wages 2013*, OECD Publishing

RSZ (2013), *Administratieve instructies RSZ*, website van de RSZ: <https://www.socialsecurity.be>

SACKMANN, Hendrik (2012), *German IG Metall get highest pay rise in 20 years*, Reuters, website: <http://uk.reuters.com/article/2012/05/19/uk-germany-wages-deal-confirmation-idUKBRE84I01Q20120519>

SAVAGE R., « 40 ans de politique fiscale et parafiscale en Belgique (1970-2010) ; Effets de composition et impulsions discrétionnaires en recettes publiques : une synthèse théorique et appliquée au cas belge », *Documentatieblad*, federale overheidsdienst Financiën België, 71ste jaargang, nr. 4

SIMAR L. (2013), « Transfert de compétences « Marché de l'emploi », une opportunité ? », *Documentatieblad*, federale overheidsdienst Financiën België, 73ste jaargang, nr. 2

VAN HET KAAR (2003), *Pay freeze agreed for 2004-5*, *European Industrial relations observatory on-line*, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2003/10/feature/nl0310103f.htm>

VALENDUC Ch. en A. DECOSTER, (2011a), « Imposition des revenus du travail, du capital et de la consommation : évolutions récentes », *Documentatieblad*, federale overheidsdienst Financiën België, 71ste jaargang, nr. 3

VALENDUC (2011b), *L'impôt et la politique fiscale en Belgique*, Brussel, Editions de l'université de Bruxelles, 295 blz.

VOGEL, Sandra (2013a), *Metal and electrical industry wages to rise*, EIRO, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2013/06/articles/de1306039i.htm>

VOGEL, Sandra (2013b), *Mixed reaction to minimum wage proposals*, EIRO, website: <http://www.eurofound.europa.eu/eiro/2013/03/articles/de1303019i.htm>

Websites:

<http://meereerlijkwerk.be/>

3 Structureel concurrentievermogen

Boordtabellen

I. ECONOMISCHE STRUCTUUR	DE	NL	FR	Gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
1. Bbp per capita tegen koopkrachtpariteit, eurozone = 100 (2012) ⁽¹⁾	113	119	100	109	100*	110	LU 252	VS 138	AT 121
* cijfers voor eurozone									
2. Aandeel nominale toegevoegde waarde, 2011 ⁽²⁾									
Totaal	100%	100%	100%	100%	...	100%			
Verwerkende nijverheid	21,4%	12,8%	9,6%	15,9%	...	14,0%	DE 21,4%	AT 18,3%	FI 16,9%
High tech en medium-high tech verwerkende nijverheid	12,2%	4,9%	3,2%	7,9%	...	5,9%	DE 12,2%	AT 8%	FI 7,2%
Medium-low tech verwerkende nijverheid	5,2%	3,1%	3,4%	4,3%	...	4,3%	DE 5,23%	AT 5,2%	IT 5,18%
Low tech verwerkende nijverheid	4,0%	4,8%	3,0%	3,7%	...	3,8%	IT 5,4%	FI 5,2%	AT 5,1%
Marktdiensten					...				
Kennisintensieve marktdiensten	15,9%	21,4%	17,9%	17,3%	...	20,6%	NL 21,4%	BE 20,6%	DK 18,7%
Niet-kennisintensieve marktdiensten	30,9%	27,6%	35,6%	32,3%	...	31,8%	IT 35,7%	FR 35,6%	AT 34,8%
Quartaire sectoren	22,7%	24,7%	26,0%	24,2%	...	24,2%	DK 27,4%	FR 26%	NL 24,7%

Opmerking: de referentielanden betreffen AT, DK, FI, FR, DE, IT en NL (DE en IT, cijfers 2010)

(1) Eurostat, Jaarlijkse nationale rekeningen, bbp per inwoner in PPP

(2) Eigen berekeningen op basis van OECD.StatExtracts, Industry and services, Structural Analysis (STAN) Database

II. METEN VAN CREATIEVE PROCESSEN	DE	NL	FR	Gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Meten van inputs									
1. Totale binnenlandse O&O-uitgaven als % bbp, 2011 ⁽¹⁾	2,84%	2,04%	2,24%	2,52%	2,11%	2,21%*	FI 3,78%	SE 3,37%	DK 3,09%
* BE: definitief cijfer pod Wetenschapsbeleid; andere landen: voorlopige cijfers EUROSTAT									
2. O&O-inspanning van de private sector als % bbp, 2011 ⁽¹⁾									
O&O gefinancierd door de binnenlandse ondernemingen ⁽¹⁾	1,84%*	...	1,2%*	...	1,14%*	1,33%	FI 2,53%	SE 1,96%	DK 1,86%
* cijfers voor 2010									
Intramurale O&O-uitgaven van ondernemingen in België als percentage van de toegevoegde waarde, 2010 ⁽²⁾									
Medium-high tech en high tech verwerkende nijverheid	13,2%	...	18,0%	...		12,9%			
Medium-low tech verwerkende nijverheid	2,5%	...	3,0%	...		2,9%			
Low tech verwerkende nijverheid	1,3%	...	1,5%	...		1,6%			
Diensten (incl. overheidsdiensten)	0,4%	...	0,9%	...		0,8%			
* cijfers voor 2007									
3. O&O-inspanning van de overheid									
O&O gefinancierd door de binnenlandse publieke administraties als % bbp (2011) ⁽¹⁾	0,85%*	...	0,83%*	...	0,71%*	0,52%	AT 1,05%	FI 0,95%	SE 0,93%
4. Concentratie ondernemingsuitgaven in België									
aandeel van 10 belangrijkste O&O-ondernemingen in 2010 ⁽³⁾						32,6%			
5. Absorptievermogen									
Totaal aantal per 1000 personen tussen 20 en 29 jaar (2011) ⁽⁴⁾ :									
- dat afstudeert in het hoger onderwijs	53	68,2	81,6**	65,8	68,5*	76	DK 88,6	IE 88,5	VK 87,3
- dat afstudeert in een W&T-richting hoger onderwijs	16,5	9,4	21,7**	17,7	16,9*	12,6	FR 21,7	FI 21,2	IE 21,1

* eigen berekening: gewogen gemiddelde van EU-15 met bbp-cijfers als gewichten

** cijfers voor 2010

(1) Eurostat, Wetenschap en technologie, intramurale O&O-uitgaven naar uitvoeringssector en financieringsbron

(2) OECD, StatExtracts, STAN Indicators

(3) Pod Wetenschapbeleid

(4) Eurostat, Onderwijs en opleiding, afgestudeerden hoger onderwijs

	DE	NL	FR	Gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Verspreiding en toepassing van kennis									
1. Samenwerking van bedrijven met andere innovatieactoren ⁽¹⁾									
% innoverende bedrijven dat heeft samengewerkt met (2010) :									
- alle samenwerkingsvormen	24,3%	33,5%	36,1%	30,0%	27,8%*	42,3%	AT 51%	BE 42,3%	FI 39,8%
- instelling hoger onderwijs	13,9%	8,3%	12,9%	12,9%	11,7%*	16,9%	FI 30,3%	AT 21,8%	BE 16,9%
- publieke onderzoekinstelling	5,9%	6,6%	10,1%	7,6%	7,2%*	9,3%	FI 23,3%	DK 10,5%	FR 10,1%
* eigen berekening; gewogen gemiddelde van EU-15 zonder VK en GR met bbp-cijfers als gewichten									
2. O&O-financiering door het bedrijfsleven in totale O&O-uitgaven uitgevoerd door ⁽²⁾ :									
- instellingen hoger onderwijs (2011)	13,9%	...	2%*	...	6,5%	10,7%	DE 13,9%	BE 10,7%	ES 7,9%
- overheidssector (2011)	9,0%	...	8,1%*	...	8,7%	5,7%	FI 11%	DE 9%	FR 8,1%
referentiegroep is EU-15 zonder GR, NL, AT									
* cijfers voor 2010									
3. Marktgerichtheid (% innoverende bedrijven waarvoor klanten een belangrijke informatiebron zijn voor innovatieprojecten, 2008) ⁽¹⁾									
	44,0%	26,8%	23,1%	33,8%	28,8%*	27,1%	LU 46,9%	DE 44%	FI 38,1%
* eigen berekening; gewogen gemiddelde van BE, DE, ES, FR, IT, LU, NL, PT en FI met bbp-cijfers als gewichten.									
4. Ondernemerschap									
TEA (2012) ⁽³⁾	5,0%	10,0%	5,0%	5,6%	8%*	5,0%	NL 10%	AT 10%	UK 9%
TEA-innovation (2011) ⁽⁴⁾	1,4%	2,4%	2,1%	1,8%	1,8%**	1,4%	IE 2,6%	GR 2,6%	NL 2,4%
TEA-jobcreatie (2009-2011) ⁽⁴⁾	0,4%	0,8%	0,6%	0,5%	0,5%**	0,4%	IE 1,2%	NL 0,8%	FR 0,6%
TEA-internationalisatie (2011) ⁽⁴⁾	0,9%	1,2%	1,0%	1,0%	1,1%**	2,1%	BE 2,1%	IE 1,7%	UK 1,5%
* gemiddelde van innovatiedreven economieën die deelnamen aan GEM-onderzoek									
** gewogen gemiddelde van DK, BE, DE, ES, FR, SE, FI, UK, PT, IE, GR en NL									

(1) Eurostat, Wetenschap en technologie, CIS2010

(2) Eurostat, Wetenschap en technologie, intramurale O&O-uitgaven naar uitvoeringssector en financieringsbron; cijfer voor BE: pod Wetenschapsbeleid

(3) Global Entrepreneurship Monitor 2012 (Global Report)

(4) Global Entrepreneurship Monitor 2011 (Global Report)

	DE	NL	FR	Gem.3	EU-15	BE	best1	best2	best3
Meten van outputs									
1. Octrooiaanvragen (Belgische uitvinder, per miljoen inwoners)									
- octrooiaanvragen bij EPO (2011) ⁽¹⁾	272,3	194,5	132,4	209,4	144,5*	115,5	DE 272,3	SE 259,9	FI 243,4
- high-tech octrooiaanvragen bij EPO (2010) ⁽¹⁾	20,5	15,3	16,8	18,5	12,5*	16,1	SE 26,5	FI 22	DE 20,5
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU-15 met bbp-cijfers als gewichten									
2. Technische en niet-technische innovatie ⁽²⁾									
% totale omzet gerealiseerd door nieuwe producten/diensten, enkel nieuw voor onderneming, 2010									
- innovatieve ondernemingen	17,1%	9,1%	15,7%	15,6%	14,9%*	8,1%	ES 20,7%	DE 17,1%	FR 15,7%
% totale omzet gerealiseerd door nieuwe producten/diensten, nieuw voor markt, 2010									
- innovatieve ondernemingen	5,3%	9,5%	4,8%	5,6%	9,2%*	7,5%	ES 18,2%	IT 15,3%	FI 13,3%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU-15 zonder GR, DK en VK met bbp-cijfers als gewichten									
% bedrijven dat een procesinnovatie doorvoerde (2010)									
	29,5%	32,0%	23,4%	27,4%	27,6%*	34,3%	PT 39,2%	BE 34,3%	IE 32,9%
* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU-15 zonder GR en VK met bbp-cijfers als gewichten									
% bedrijven dat een marketing en/of organisatorische innovatie doorvoerde, 2010									
	61,6%	38,1%	44,0%	52,0%	44,6%	43,0%	DE 61,6%	LU 60%	PT 48%
3. High tech export ⁽³⁾									
Aandeel van high tech export in totale export (2012)	13,9%	18,3%	20,0%	16,8%	13,4%*	8,6%	LU 26,2%	IE 20,6%	FR 20%

* eigen berekening, gewogen gemiddelde van EU-15 met bbp-cijfers als gewichten

(1) Eurostat, Wetenschap en technologie, octrooien neergelegd bij het European Patent Office

(2) Eurostat, Wetenschap en technologie, CIS2010

(3) Eurostat, Wetenschap en technologie, high-tech export

3.1 Economische groei en jobcreatie

Ontwikkelde economieën, waaronder ook de Belgische economie, kampen met een scherpe internationale concurrentie. Door het wegvallen van de handelsbarrières, vooruitgang op het vlak van ICT en dalende transportkosten worden Belgische bedrijven geconfronteerd met concurrenten uit de hele wereld. En deze concurrenten staan niet stil: onze voorsprong op het vlak van technologie, productiviteit en kennis neemt af. Als gevolg hiervan zien we belangrijke transformaties van de economie, met implicaties voor de werkgelegenheid.

Vooraf de sectoren uit de verwerkende nijverheid staan onder druk. Het proces van de-industrialisatie, gemeten via het dalende aantal jobs in de industrie, heeft zich sinds het midden van de jaren 70 in België sneller en sterker doorgezet dan gemiddeld in Europa (secretariaat CRB, 2012). Ook wanneer we een meer recente periode bekijken, van 1995 tot 2010, zien we in de Belgische verwerkende nijverheid een sterkere daling van het aantal gewerkte uren dan in Duitsland en Nederland (EGCW, blz. XX). Een belangrijke verklaring hiervoor is de internationale openheid van onze economie, die ervoor zorgt dat België heel gevoelig is voor de gestegen internationale concurrentiedruk (De Voldere en Sleuwaegen, 2009, blz. 23).

Ondanks de slechtere prestaties op het vlak van industriële werkgelegenheid presteert België relatief goed op het vlak van de totale banencreatie. De groei van het aantal jobs is echter vooral afkomstig van verhandelbare en niet-verhandelbare op de binnenlandse vraag gerichte diensten, waarvan een aanzienlijk deel gecreëerd of gesubsidieerd wordt door de overheid (EGCW, 2013, blz. XXI). Zo bedroeg de jobcreatie door de dienstencheques en in de niet-marktsectoren samen 63% van de nettogroei van het aantal jobs over de periode 1996-2012. Deze evolutie moet kritisch worden opgevolgd. Indien we onze werkgelegenheid op peil willen houden, zal het belangrijk zijn dat ook de marktsector voldoende groeit. Naast het directe effect op de werkgelegenheid zal dit immers ook de last van het overheidstekort en de overheidsschuld verminderen en zo de betaalbaarheid van de jobs in de quartaire sector garanderen.

Economische groei en jobcreatie hangen nauw samen. Mathematisch kan economische groei worden ontbonden in twee factoren: de groei van het arbeidsvolume en de groei van de productiviteit. Deze decompositie toont onmiddellijk twee belangrijke uitdagingen voor België. Ten eerste: gelet op de vergrijzing (en dus de daling van de bevolking op actieve leeftijd) zal een verdere verhoging van de werkgelegenheidsgraad nodig zijn om het arbeidsvolume op peil te houden. Ten tweede: indien we onze welvaartsniveau willen behouden, zal productiviteitsgroei cruciaal zijn. We zien echter dat, sinds 1996, de arbeidsproductiviteit in België vaak minder is gegroeid dan het gewogen gemiddelde van de arbeidsproductiviteit in de drie buurlanden (Bogaert en Kegels, 2012, blz. 17). De EC (2013c) merkt dan ook op dat, gegeven de lage productiviteitsgroei in België, het accent moet worden gelegd op factoren die het niet-kostenconcurrentievermogen stimuleren, zoals infrastructuur, innovatie en menselijk kapitaal.

De arbeidsproductiviteit wordt in belangrijke mate bepaald door de structuur van de economie. Typisch is bv. dat de arbeidsproductiviteit veel minder toeneemt bij veel arbeidsintensieve diensten dan bij het productieproces van industriële goederen, die zich meer lenen voor automatisering. Een lagere groei van de productiviteit is dus inherent aan onze economische ontwikkeling die zorgt voor een stijgend aandeel van de (arbeidsintensieve) dienstensectoren (Nordhaus, 2006).

Verschillende economen en instellingen wijzen dan ook opnieuw op het belang van een sterke industriële basis. Zo lanceerde de EC, in het kader van de EU2020-strategie, een strategie voor re-industrialisatie waarvan in oktober 2012 een update verscheen. Deze update bevat de doelstelling dat de industrie tegen 2020 opnieuw 20% van het Europese bbp zou uitmaken. De industrie is niet alleen een belangrijke bron van productiviteitsstijgingen, ze zorgt ook voor veel toegevoegde waarde en jobs in andere sectoren. Heel wat diensten zijn sterk verweven met de productie en met de internationale handel van industriële goederen. In die zin kan een versnelde de-industrialisatie ook de dienstensector schaden.

Er dient in deze context wel opgemerkt te worden dat het onderscheid tussen industrie en diensten niet zo vanzelfsprekend is. Er vindt een convergentieproces plaats tussen de industrie en de diensten: een toenemend aantal bedrijven uit de verwerkende nijverheid bieden naast traditionele goederen ook diensten aan, wat het verschil tussen de verwerkende nijverheid en dienstenactiviteiten verkleint (EC, 2011).

Cruciaal voor de productiviteitsstijging is wel dat zowel industrie als diensten kennisintensiever worden. Verschillende statistieken doen echter vermoeden dat het op dit vlak nog beter kan. Een sleuteluitdaging voor België bestaat er daarom in om de transitie naar een meer kennisintensieve economie te versnellen. Drie processen, die onderling ook interageren, zullen cruciaal zijn voor dit transformatieproces. Ze worden hieronder achtereenvolgens besproken.

3.2 Drie cruciale processen voor een duurzame toename van de productiviteit

Voor het verhogen van de productiviteitsgroei zijn drie processen cruciaal: innovatie, internationalisatie en ondernemerschap. Belangrijk is dat deze drie processen geen componenten zijn van een lineair proces, maar elkaar wederzijds beïnvloeden. Zo kunnen bedrijven bijvoorbeeld slechts de vaste kosten van innovatie dragen wanneer de markt groot genoeg is. Een manier om de markt groter te maken is via internationale handel (Rubini et al., 2012, blz. 34). Omgekeerd kan internationalisatie evenwel ook de toegang tot nieuwe kennis vergroten en zo innovatie stimuleren. De beslissingen van een bedrijf om te innoveren en te internationaliseren zijn dus duidelijk aan elkaar gelinkt. Maar ook ondernemerschap (en dus meer concurrentie) heeft een impact op innovatie (en dus op internationalisatie).

We bespreken de drie processen achtereenvolgens, al blijkt duidelijk uit de bovenstaande paragraaf dat het niet altijd eenvoudig is ze van elkaar te scheiden.

3.2.1 Innovatie

Een belangrijke bron om een duurzame productiviteitsgroei te verwezenlijken is innovatie. Op die manier kunnen geavanceerde economieën opklimmen in de waardeketen (cf. 3.2.2) en zo het hoofd bieden aan de sterkere internationale prijsconcurrentie. Deze innovatie kan verschillende vormen aannemen. Het kan gaan om efficiëntere productieprocessen, om het omschakelen naar meer geavanceerde goederen/diensten of naar activiteiten met een grotere toegevoegde waarde, maar ook om businessmodelinnovatie (bv. waarbij bedrijven hun activiteiten inschakelen in nieuwe waardeketens).

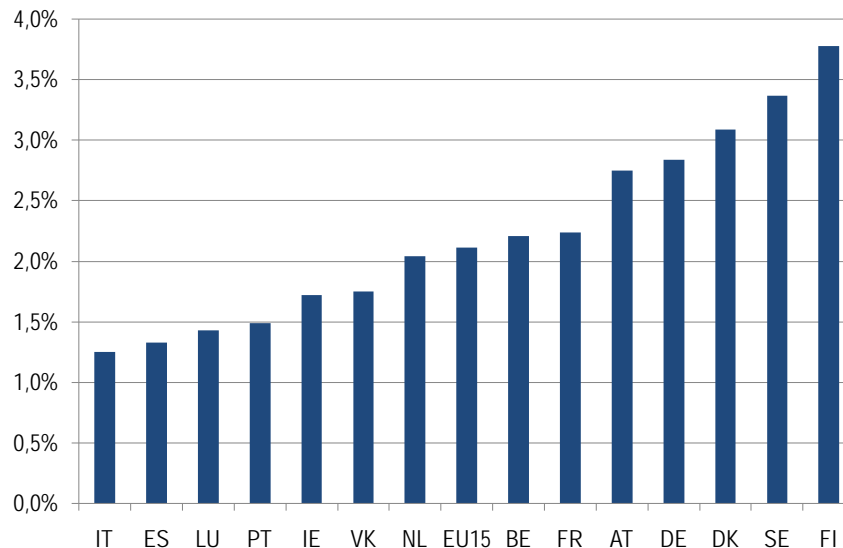
De resultaten voor België op het vlak van innovatie zijn gemengd. Wat betreft het aantal ondernemingen met een technologische innovatie (product en/of proces) scoort België volgens de CIS-enquête relatief goed. De relatieve positie is wel beter voor procesinnovatie dan voor productinnovatie. Dit suggereert dat België nog in belangrijke mate concurreert door bestaande producten efficiënter te produceren en zo tracht productiviteitsstijgingen te realiseren. De vraag is of we met deze strategie

alleen nog het verschil kunnen maken. In punt 3.1 werd al aangegeven dat België er nog maar weinig in slaagt om de productiviteit te verhogen. Er zullen daarom ook andere manieren moeten worden gezocht om productiviteitsstijgingen te realiseren.

Een manier is het vervaardigen en verkopen van nieuwe producten en diensten waarvoor (internationale) klanten bereid zijn een meerprijs te betalen. Vooral voor industriële sectoren kan O&O hierin een belangrijke rol spelen. In de biofarmaceutische sector bv. is het duidelijk dat een hoge wetenschappelijke kwaliteit en toenemende O&O-investeringen van het bedrijfsleven een degelijke mate van productinnovatie en solide exportprestaties in de hand gewerkt hebben (EC, 2013b, blz. 31).

Globaal gezien is België een middenmoter op het vlak van O&O. Dit is voor een deel te wijten aan onze economische structuur (Mathieu en van Pottelsberghe, 2008). In 2011 waren de totale O&O-uitgaven iets hoger dan het gemiddelde van de eurozone, maar aanzienlijk minder dan wat de noordelijke landen of Duitsland uitgeven. Na een sterke daling van de O&O-intensiteit tussen 2001 en 2005 zien we sindsdien weer een stijging. Desondanks zit België niet op koers om zijn doelstelling voor 2020 te halen (EC, 2013b, blz. 50).

Grafiek 3-1 : Internationale vergelijking O&O-intensiteit

Voorlopige cijfers, uitgezonderd voor België
Bron: Eurostat + pod Wetenschapsbeleid

Voorts moet worden gewezen op de sterke concentratie bij grote buitenlandse bedrijven: in 2007 werd 44,6% van de bedrijfsuitgaven voor O&O (BERD) gedaan door ondernemingen met meer dan 1000 werknemers en 59% ervan was het werk van buitenlandse ondernemingen (EC, 2013b, blz. 52). Als de betrokken ondernemingen niet worden gestimuleerd om hun O&O-operaties in België te handhaven, bestaat het gevaar van een langdurige terugval van de O&O-intensiteit.

Naast technologische innovatie, worden niet-technologise aspecten meer en meer belangrijk. Dit geldt zeker voor dienstensectoren, maar ook voor de industriële sectoren kunnen activiteiten als marketing, design, organisatorische innovatie... een middel zijn om zich te onderscheiden van hun concurrenten. Volgens de CIS-enquête is er nog potentieel om deze niet-technologise innovatie-inspanningen verder op te drijven: de score voor België is gemiddeld wat betreft marketinginnovatie en design en zelfs iets zwakker dan gemiddeld voor organisatorische innovatie.

Innovatie is geen lineair proces, maar het resultaat van interactie en terugkoppeling tussen verschillende actoren. België scoort heel goed op het vlak van samenwerking voor innovatie. Het clusterbeleid van de gewesten lijkt op dit vlak zijn vruchten af te werpen. Opvallend in vergelijking met andere landen is de hoge mate van samenwerking met universiteiten en kennisinstellingen. België is het land met het hoogste percentage innovatieve bedrijven dat voor innovatie samenwerkt met universiteiten of kennisinstellingen. De meest voorkomende samenwerkingspartners zijn echter leveranciers van uitrusting, materieel en software. Dit bevestigt de hoge graad van procesinnovatie.

Ook met klanten wordt vaak samengewerkt voor innovatie, al zijn er heel wat landen waar deze link nog sterker is. Het is nochtans belangrijk dat producenten voldoende belang hechten aan de vraag vanuit de markt. Succesvolle bedrijven stellen de klant en zijn problemen centraal. Een gevolg hiervan is dat industriële bedrijven in toenemende mate een dienstverleningscomponent toevoegen aan hun producten (bv. service na verkoop). Die dienstverlening wordt door de consumenten beschouwd als een echte toegevoegde waarde, waarvoor ze bereid zijn meer te betalen.

Ook maatschappelijke uitdagingen als de vergrijzing, de schaarser wordende grondstoffen en de milieuproblemen creëren heel wat marktopportunities. Uit de sectorstudies die het secretariaat van de CRB uitvoerde, bleek duidelijk dat er groeikansen zijn voor sectoren, activiteiten en bedrijven die inspelen op deze grote maatschappelijke uitdagingen (Vandecandelaere en Sleuwaegen, 2013). Dit kan via verschillende wegen. Zo zien we dat bedrijven almaar meer inspanningen leveren om hun processen milieuvriendelijker te maken. Ook winnen businessmodellen, zoals industriële symbiose om materialen, warmte en energie te recupereren, aan belang (secretariaat CRB, 2013). En ook groene producten leveren een competitiviteitsvoordeel op. Het European Competitiveness Report (EC, 2012a) vindt bv. dat Europese bedrijven die nieuwe producten met energiebesparende kenmerken introduceren succesvollere innovatoren blijken te zijn, vooral in het geval van industriële bedrijven. Wanneer gecontroleerd wordt voor andere determinanten voor het succes van een innovatie, verkopen deze eco-innovatoren meer nieuwe producten dan conventionele innovatoren, wat hen een belangrijk concurrentievoordeel geeft.

Aangezien de vergroening van de maatschappij een belangrijke opportuniteit kan zijn voor de economie, werkt het secretariaat aan een studie over hoe resource-efficiency (met focus op recyclage) kan bijdragen aan het concurrentievermogen van onze economie. Er worden daartoe samen met de federale en regionale administraties Leefmilieu en Economie werkgroepen opgezet om te bekijken hoe de beleidsinstrumenten van de verschillende departementen en overheidsniveaus elkaar kunnen versterken.

3.2.2 Internationalisatie

Ook internationalisatie is een belangrijk proces voor economische groei. Door het stimuleren van de internationale concurrentie en door de bedrijven vlotter toegang te verschaffen tot een uitgebreide reeks uit het buitenland afkomstige intermediaire inputs, heeft de versterking van de internationale handel de productiviteitsstijgingen in de industrie doen stijgen, waardoor productiefactoren vrijkwamen voor de ontwikkeling van dienstenactiviteiten (Duprez, C. en L. Dresse, 2013, blz. 8).

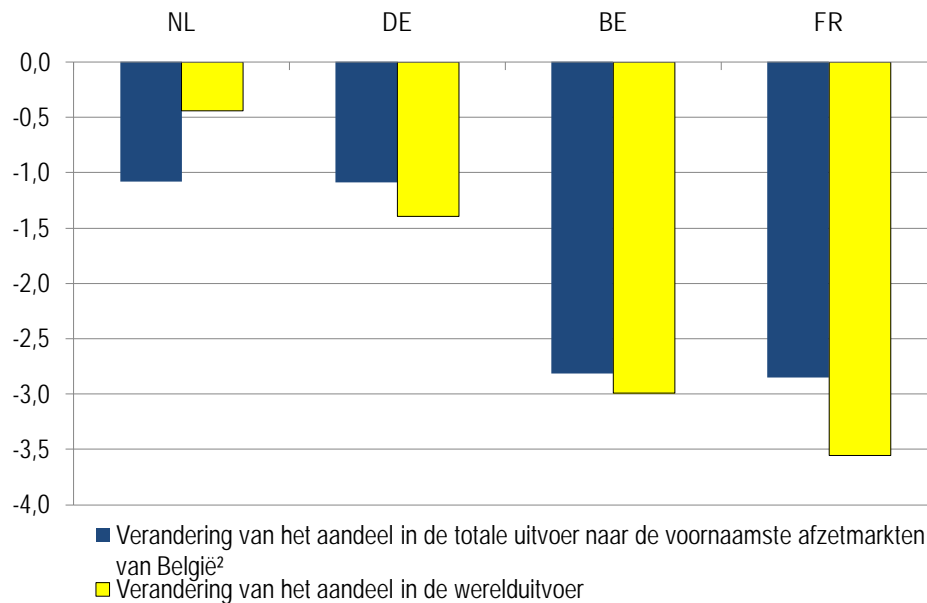
Ondanks het toenemende belang van internationalisatie, zien we wel dat internationalisatie in België gelimiteerd blijft tot een beperkt aantal ondernemingen. In 2005 was slechts 10% van de ondernemingen die hun jaarrekening bij de Balanscentrale hadden neergelegd (excl. banken en verzekeringsondernemingen) internationaal actief: 6% one-way traders (import of export), 3% two-way traders (export en import) en 1% als deel van een internationale groep. Samen genereren ze wel 75% van de toegevoegde waarde en verschaffen ze 70% van de banen in de privésector (Dhyne en Duprez, 2013, blz. 35).

Export

Voor een kleine, open economie als België wordt de economische groei voor een groot deel bepaald door de export. De Belgische export groeide tussen 1995 en 2011 gemiddeld met 4,8% per jaar, waarmee hij minder goed presteerde dan de wereldmarkt (+7,8%). Dit geldt voor de meeste ontwikkelde landen en weerspiegelt de inhaalbeweging van de opkomende economieën. In vergelijking met de buurlanden ligt de gemiddelde Belgische exportgroei wel lager dan de Duitse (6,3%) en de Nederlandse exportgroei (8%), maar hoger dan de Franse (4%).

De relatief zwakke groei van de Belgische export kan voor een deel worden verklaard door de geografische specialisatie (de gemiddelde jaarlijkse groei van de import uit de Belgische partnerlanden bedroeg 7,1%, wat minder is dan de gemiddelde jaarlijkse groei van de wereldmarkt (7,8%)) en voor een deel door de productspecialisatie (de gemiddelde jaarlijkse groei van de vraag naar het soort producten dat België exporteert, bedroeg 7,5%, wat minder is dan de gemiddelde jaarlijkse groei van de wereldmarkt (7,8%)) (Dhyne en Duprez, 2013, blz. 33). Bovenstaande cijfers tonen echter dat het gros van de minder dynamische uitvoer in België niet kan worden toegeschreven aan minder dynamische afzetmarkten (gemeten volgens product- of geografische specialisatie), maar moet worden gezien als een verlies aan marktaandeel. Dit is geen exclusief Belgisch fenomeen, maar Nederland en Duitsland blijken op de voornaamste afzetmarkten van de Belgische exporteurs minder marktaandelen te hebben verloren. Frankrijk verliest wel meer marktaandeel dan België (Dhyne en Duprez, 2013, blz. 33).

Grafiek 3-2 : Gemiddeld jaarlijks verlies van marktaandeel van België en de buurlanden, 1995-2011

Bron: Dhyne en Duprez (2013), blz. 33

Een analyse van de NBB toont dat de relatief zwakke uitvoerdynamiek van België op lange termijn voornamelijk het gevolg is van de daling van het aantal exportbedrijven (NBB, CRB en FPB, 2011, blz. 13). Tussen 2001 en 2011 vond een constante daling van het aantal exporteurs van goederen plaats (Dhyne en Duprez, 2013, blz. 37). Nochtans zijn nieuwe exporteurs belangrijk voor de exportgroei. De exportgroei die resulteert uit de stijging van de extensieve marge (de uitvoergroei die toe te schrijven is aan de toename van het aantal exportbedrijven) is hoger dan de exportgroei van de bestaande exporteurs (Sleuwaegen en Peeters, 2012).

Exporteren is echter niet zo eenvoudig. Een bedrijf wordt geconfronteerd met toetredingskosten van verschillende aard (bv. kosten die verband houden met het zoeken naar een plaatselijke partner, met de regelgeving op de buitenlandse markt, met het bestaan van tarifaire en niet-tarifaire belemmeringen, transportkosten...). Recente literatuur wijst er dan ook op dat een onderneming een voldoende hoog productiviteitspeil moet hebben en groot genoeg moet zijn om dit soort kosten te kunnen dragen (Navaretti et al., 2011, blz. 2). De auteurs verklaren de sterke exportprestatie van Duitsland dan ook voor een groot deel door de grotere aanwezigheid van middelgrote bedrijven. In deze context pleiten Altomonte et al. (2012) voor het creëren van goede kadervoorwaarden voor bedrijven om te groeien en te exporteren.

De weinig dynamische exportprestatie van goederen heeft, samen met de sterke stijging van de grondstoffen- en energieprijzen, sinds de jaren 2000 gezorgd voor een gestage daling van het saldo van het goederen- en dienstenverkeer (van een gemiddeld surplus van 4,3% van het bbp over de periode 1995-1999 naar een tekort van 0,1% over de periode 2009-2012). Opvallend is wel dat het saldo op de dienstenbalans sinds 1995 systematisch gestegen is. Deze evolutie was echter niet in staat om de daling van het saldo op de goederenbalans te compenseren, aangezien het aandeel van de diensten in de buitenlandse handel nog relatief beperkt is (Dhyne en Duprez, 2013). In tegenstelling tot de Belgische goederen kunnen de Belgische diensten hun exportmarktaandelen binnen de EU en wereldwijd behouden. Het Belgische overschot op de dienstenbalans steunt wel voor een groot stuk op goederenbewegingen (vervoer en internationale doorvoerhandel) evenals op de aanwezigheid van talrijke multinationale ondernemingen (mno's) en internationale organisaties (diensten aan gelieerde

ondernemingen en overheidsdiensten). Aangezien deze drie sectoren in grote mate afhankelijk zijn van externe factoren (bv. de wereldwijde handel, investeringsbeslissingen van mno's) is de instandhouding van een investeringsvriendelijk algemeen bedrijfsklimaat de sleutel tot toekomstig succes (EC, 2013b, blz. 48).

Inschakeling in globale waardeketens (GVC)

Export is slechts een vorm van internationalisatie. We zien daarnaast dat steeds meer bedrijven hun waardeketens reorganiseren en goederen en diensten sourcen uit andere landen.

Deze fragmentatie van waardeketens heeft tot gevolg dat de uitvoer van goederen en diensten niet enkel uit binnenlandse toegevoegde waarde bestaat, maar voor een deel ook uit intermediaire invoer. In België betreft het ongeveer 35% van de totale exportwaarde, wat vergelijkbaar is met Nederland, maar een stuk hoger dan in Duitsland en Frankrijk. België importeert en verwerkt dus een groot volume aan intermediaire inputs en is daarmee een van de meest verticaal gespecialiseerde landen in de wereld.

Deze sterke verticale specialisatie is typisch voor kleine landen, aangezien hun binnenlandse productiefactoren niet altijd volstaan om een volledig gamma aan intermediaire producten en diensten te kunnen aanbieden. Ook de aanwezigheid van een haveninfrastructuur stimuleert het gebruik van buitenlandse inputs. Landen die hierover beschikken, kunnen immers gebruik maken van hun concurrentievoordeel inzake bevoorradingskosten. Duprez en Dresse (2013) wijzen er echter op dat België, in vergelijking met landen die soortgelijke kenmerken vertonen, in relatief hoge mate op intermediaire inputs uit het buitenland steunt. Ze wijten dit aan de sterke specialisatie van België in industriële bedrijfstakken die veel grondstoffen verbruiken.

Bedrijven gebruiken internationale sourcing niet alleen voor het importeren van buitenlandse grondstoffen, maar ook steeds meer als strategie om de productiviteit te verhogen. Zo kan het sourcen van inputs van lagekosten- of efficiëntere producenten zorgen voor grote kostenvoordelen. Dit zijn evenwel niet de enige redenen voor het zich verder verspreiden van globale waardeketens (Global Value Chains – GVC's). Ook de toegang tot buitenlandse markten is een belangrijke motivatie. In die zin is het bemoedigend dat Europa in veel domeinen nog altijd 's werelds grootste markt is. Een toenemend aandeel van de globale economische activiteiten vindt wel plaats buiten de Oeso-regio. Indien bedrijven ten volle willen profiteren van deze nieuwe groeicentra, moeten ze daar aanwezig zijn, o.a. via distributie- en productiefaciliteiten, aangezien lokale aanwezigheid hun toelaat om buitenlandse markten te begrijpen en te exploiteren. Ten slotte is ook de toegang tot kennis een belangrijke motivatie voor het ontstaan van GVC's. Bedrijven investeren in toenemende mate in het buitenland om toegang te hebben tot strategische kennis in de vorm van geschoolde werknemers, universiteiten, onderzoekscentra of andere expertisebronnen (OECD, 2013, blz. 10).

Sleuwaegen en Peeters (2012) stellen dat, als bedrijven ten volle willen profiteren van internationale sourcing, ze moeten evolueren van een puur kostengedreven internationale sourcingstrategie naar een strategie van waardecreatie via grotere efficiënties en getransformeerde bedrijfsprocessen op globale schaal. Uit hun studie over het internationale sourcen van diensten, op basis van enquêtes bij Belgische en andere Europese en Amerikaanse bedrijven, blijkt echter dat het bij heel wat Belgische bedrijven ontbreekt aan een sourcingstrategie: slechts de helft van de ondervraagde Belgische bedrijven ontwikkelde een sourcingstrategie, tegenover 70% van de andere Europese bedrijven (blz. 55). Ze zien dit dan ook als een belangrijke reden waarom Belgische bedrijven minder winsten halen uit de internationale sourcing van diensten.

Omgekeerd heeft België ook een hoog aandeel aan producten en diensten die als intermediaire goederen verwerkt worden in het buitenland (Sleuwaegen en Peeters, 2012). België is meer dan de buurlanden gespecialiseerd in de export van intermediaire goederen (60% van de totale uitvoer van industrieproducten). Overigens is deze specialisatie, die in 2000 al bestond, het afgelopen decennium nog groter geworden. Deze handelsspecialisatie brengt risico's mee doordat intermediaire goederen gewoonlijk gemakkelijker vervangbaar en bijgevolg meer prijselastisch zijn dan kapitaalgoederen (EC, 2013b, blz. 14). Het is dan ook een belangrijke uitdaging voor Belgische bedrijven om hun aandeel in de globale waardeketen te behouden en dat in nieuwe (minder prijselastische) segmenten uit te breiden (Sleuwaegen en Peeters, 2012, blz. 25). Onze economische groei en jobcreatie zullen immers in belangrijke mate worden bepaald door onze capaciteit om de segmenten van de waardeketen met een hoge toegevoegde waarde te capteren.

Dit kan door product- en procesinnovatie, maar ook door op te schuiven naar nieuwe segmenten/activiteiten van de waardeketen met een hogere toegevoegde waarde (OECD, 2013, blz. 212). De plaats van een land in de waardeketen heeft immers een impact op de mate waarin het profiteert van zijn participatie in de GVC. Sommige activiteiten, zoals O&O en design, maar ook bepaalde andere diensten, creëren vaak meer waarde dan andere (bv. assemblage), al verschilt dit wel van de ene waardeketen tot de andere. Ten slotte kunnen bedrijven ook proberen om te upgraden door zich in te schakelen in nieuwe waardeketens en daarbij gebruik te maken van de skills en de kennis die ze verwierven in de oorspronkelijke waardeketen. Recyclage en "resource efficiency" - ook een sleutelbeleidsas voor de EC - kunnen voor bedrijven uit verschillende sectoren bv. een opportuniteit zijn om een plaats te verwerven in nieuwe waardeketens en zo nieuwe industrieën te ontwikkelen en nieuwe jobs te creëren (Ecorys, blz. 8). Ook dienstensectoren kunnen zich inschakelen in internationale waardeketens. De centrale ligging van België in het hart van Europa - nog altijd de grootste afzetmarkt - en de haven van Antwerpen bieden in dit kader heel wat potentieel voor verdere ontwikkeling van de logistieke diensten.

Samengevat kan worden gesteld dat de inschakeling van activiteiten in internationale waardeketens het concurrentievermogen van bedrijven kan verhogen. Een belangrijke beleidsimplicatie is dan ook dat import binnen globale waardeketens even belangrijk is voor het concurrentievermogen als export en dat importbarrières dus zoveel mogelijk dienen te worden weggewerkt. Verder is er nood aan goede kadervoorwaarden die bedrijven de mogelijkheid bieden op te klimmen in de waardeketen en die de omgeving aantrekkelijk maken voor mno's. Mno's spelen immers een heel belangrijke rol in de creatie en organisatie van globale waardeketens. De Oeso stelt dan ook dat het verlagen van investeringsbarrières een van de meest efficiënte manieren is voor een land om dieper geïntegreerd te raken in GVC's. Zoals handel als export en import moet worden begrepen, moeten buitenlandse investeringen evenwel als inwaartse en uitwaartse investeringen worden begrepen. Voor veel bedrijven zijn buitenlandse investeringen, waaronder de oprichting van dochterondernemingen, cruciaal voor het overleven van de thuisactiviteiten (OECD, 2013, blz. 30).

3.2.3 Ondernemerschap

Ook de oprichting van nieuwe bedrijven is een belangrijke drijfveer voor economische groei. De toetreding van nieuwe ondernemingen kan zorgen voor de herallocatie van inputs en outputs, kan kennisspillers stimuleren en kan innovatie-incentives voor bedrijven beïnvloeden (Aghion, Blundell en Griffith, 2006).

België scoort echter al verschillende jaren vrij zwak op dit vlak. Het percentage mensen dat een onderneming heeft opgestart of dat zal doen, is lager dan in de meeste andere innovatiegedreven landen die deelnemen aan het GEM-onderzoek (Global Entrepreneurship Monitor). Ondernemerschap blijft in België dan ook een minder positief imago hebben dan in andere landen: Belgen zijn minder geneigd te denken dat succesvolle ondernemers aanzien genieten in de maatschappij. Personen die een onderneming opstarten, doen dat evenwel vaker om de 'juiste' reden - i.e. omdat zij kansen zien - dan uit noodzaak.

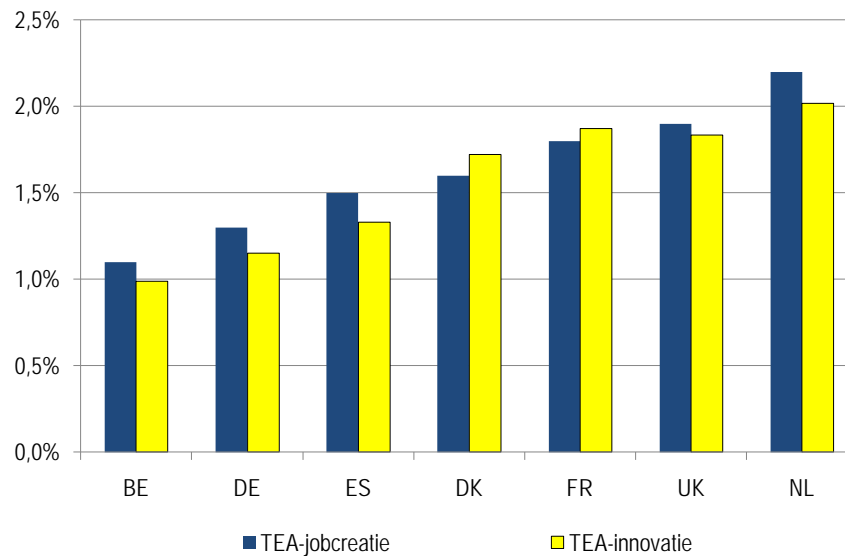
De ontwikkeling van de ondernemerschapsgraad is afhankelijk van de cijferbron. Op basis van de GEM-cijfers nemen we over de periode 2008 en 2011 een stijging waar. Deze cijfers zijn gebaseerd op enquêtegegevens. Afgaande op de btw-cijfers⁶¹ kende de ondernemerschapsgraad tussen 2008 en 2012 een vrij constante ontwikkeling. De verschillende overheden hebben de voorbije jaren zeker inspanningen geleverd om ondernemerschap te stimuleren⁶². Er blijft echter nog werk aan de winkel. Op het vlak van administratieve overlast en van licentie- en vergunningsstelsels bv. scoort België typisch slechter dan het EU-gemiddelde (EC, 2013d, blz. 6).

Ook de kwaliteit en de mate waarin ondernemerschap jobs creëert, zijn belangrijk. Niet alle ondernemerschapsactiviteiten dragen evenveel bij tot jobcreatie en economische ontwikkeling. In veel landen komt bv. heel wat banencreatie van een klein aantal ambitieuze, snelgroeiende ondernemers (Autio, 2007). Op dit vlak lijkt België minder goed te scoren dan een aantal andere Europese landen: het percentage ondernemers dat de komende vijf jaar verwacht om 5 of meer jobs te creëren was in België het laagst van alle benchmarklanden (DK, FR, DE, NL, ES, VK). Ook de innovatieve oriëntatie, die belangrijk is voor de structurele transformatie op langere termijn, is in ons land iets zwakker dan gemiddeld in de benchmarklanden (GEM, 2013).

⁶¹ aantal nieuwe en vernieuwde btw-plichtigen/gemiddeld aantal actieve btw-plichtigen tijdens de beschouwde periode

⁶² In Vlaanderen werd bv. het 'Actieplan Ondernemerschapsonderwijs' ontwikkeld en werden twee organisaties gefinancierd die de haalbaarheid van bedrijfsplannen evalueren en advies geven aan 'pre-starters'. In het Waals gewest werd bv. het Permanente Forum opgericht, dat ondernemers advies, consultaties en monitoring aanbiedt, en werd SOWACCES gevraagd om een 'Test Repreneur' (overnametest) te beheren. In het Brussels hoofdstedelijk gewest werd een 'Centrum voor Ondernemingen in Moeilijkheden (COM)' opgericht om professionelen en besluitvormers te helpen hun situatie te beoordelen en nieuwe oplossingen te vinden voor hun problemen. Op federaal niveau werd bv. het Familieplan voor zelfstandigen opgezet en werd een register van vervangende ondernemers ingevoerd.

Grafiek 3-3 : Groei- en innovatie oriëntatie van TEA (Total Early-stage Entrepreneurial Activity), 2008-2011

Bron: Bosma, N., H. Crijns en T. Holvoet (2013) + Global Entrepreneurship Monitor (Global Reports 2008, 2009, 2010, 2011)

Dit is problematisch, aangezien de hierboven vermelde benchmarklanden allemaal Europese landen zijn en "ambitieuze ondernemerschap" eigenlijk een Europees probleem is. Veugelers en Cincera (2010) vinden dat er in Europa onder de leidende innovatoren veel minder jonge bedrijven zijn dan in de VS. Bovendien zijn ze vaak minder O&O-intensief. Dit ligt in de lijn van de vaststelling van Phillippon en Véron (2008) dat, wanneer gekeken wordt naar de 500 grootste bedrijven, de Europese 'kampioenen' over het algemeen veel ouder zijn dan de Amerikaanse. Veugelers en Cincera (2010) stellen dan ook dat, als we duurzame economische groei willen verzekeren, een belangrijke piste erin bestaat jonge, innoverende groeiende bedrijven te stimuleren opdat ze kunnen doorgroeien tot heuse Young Leading Innovators (Veugelers en Cincera, 2010).

Men kan zich afvragen waarom in Europa minder bedrijven opstarten en doorgroeien tot leidende innovatoren die substantiële bedragen spenderen aan O&O. De meest frequent geciteerde verklaring voor de verschillen in dynamische structuur tussen de EU en de VS is de grotere bereidheid van de Amerikaanse financiële markten om nieuwe bedrijven in nieuwe sectoren te financieren. Het secretariaat van de CRB werkt aan een nota die dieper ingaat op de relatie tussen financiering en economische groei.

3.3 Een aantal belangrijke pijlers voor het beleid (tussentijdse beleidsdoelstellingen)

De drie bovenbeschreven processen zijn cruciaal voor de structurele transformatie van deze economie. Sleuwaegen en Boiardi (2011) identificeren 4 pijlers die een belangrijke impact hebben op deze drie processen en die worden vormgegeven door het beleid. 'Instituten' zijn de eerste belangrijke pijler. 'Instituten' bepalen de spelregels; ze zijn de beperkingen waarbinnen de (economische) actoren interageren. Het betreft bv. reglementering rond marktwerking, rond eigendomsrechten... Daarnaast is er nood aan 'intelligentie', i.e. de mogelijkheid van een land om informatie te assimileren, te leren en om probleemoplossende kennis te ontwikkelen. Menselijk kapitaal is hiervoor cruciaal.

Een derde belangrijke pijler is 'inspiratie' of creativiteit. Ten slotte heeft ook 'infrastructuur' een belangrijke impact op economische groei. Het gaat niet alleen om fysieke infrastructuur, maar ook en vooral de kennis- en netwerkinfrastructuur is van cruciaal belang voor de creatieve processen.

Deze 4 pijlers hebben diverse aspecten. In de onderstaande tekst gaan we dieper in op de goede marktwerking en op onderwijs en vorming, die resp. kunnen worden gekoppeld aan 'instituten' en 'intelligentie'.

3.3.1 Goede marktwerking

Goed werkende markten zijn belangrijk voor het concurrentievermogen. Concurrentie kan immers tot kostenverlagingen dwingen, producten tot stand brengen die dicht bij de wensen van consumenten aansluiten en het ontwerpen van nieuwe producten en productiewijzen stimuleren.

Verschillende bronnen doen echter vermoeden dat op dit vlak nog verbetering mogelijk is in België, vooral in een aantal diensten- en netwerksectoren (EC, 2013a). Dit is problematisch, des te meer omdat net deze sectoren vaak belangrijke inputfactoren leveren voor de rest van de economie. (Duprez en Dresse (2013) berekenden dat de intermediaire inputs uit de dienstverlenende bedrijfstakken in 2009 goed waren voor bijna 36% van de waarde van de uitvoer van de verwerkende nijverheid. Het concurrentievermogen van exporterende bedrijven - vooral uit de verwerkende nijverheid - wordt m.a.w. ook bepaald door de kostprijs en de kwaliteit van diensten (Bucher en Pichelmann, 2013). Daarnaast hebben snellere prijsstijgingen voor diensten ook een indirect effect op het concurrentievermogen van ondernemingen via een stijging van de lonen. Ten slotte hebben ze ook een groot effect op de koopkracht van de consument. In het algemeen kunnen we dus stellen dat hogere prijsniveaus en -stijgingen nefast zijn voor de welvaart. Goed werkende markten zijn daarom cruciaal.

Ingevolge diverse verslagen van het Prijzenobservatorium⁶³, die hogere prijzen in België dan in de buurlanden aan het licht brachten voor o.m. telecommunicatie, energie en voedingsmiddelen (producten die een groot aandeel hebben in de consumptiekorf), hebben de ministers die bevoegd waren voor mededinging in 2011 en 2012 verschillende studies doen uitvoeren om de werking van die markten te evalueren.

Zo heeft het BIPT (Belgisch Instituut voor Postdiensten en Telecommunicatie) een vergelijkende studie gemaakt van de prijzen van telecomproducten in België en in onze buurlanden⁶⁴. Uit die studie blijkt dat de Belgische prijzen zich in de middengroep bevinden. De bundels van telecomproducten zijn duur, maar bieden vaak een hoge internetkwaliteit. De prijzen van mobiele telefonie zijn eind 2012 sterk gedaald⁶⁵, wat België voor dit segment wellicht een betere plaats in de rangschikking zal geven. Deze daling is met name het gevolg van de nieuwe telecommunicatiewet, die het de consumenten mogelijk maakt hun contract na 6 maanden gratis op te zeggen. Voor vaste telefonie is België ofwel goedkoop, ofwel in lijn met het gemiddelde van de buurlanden. Een tweede studie⁶⁶, waarin het BIPT een nationale vergelijking van de telecommunicatietarieven maakt, brengt grote verschillen tussen de

⁶³ Het Prijzenobservatorium werd in 2008 opgericht om de ontwikkeling van de verschillende componenten van de finale prijzen voor de consumenten (incl. de energieprijzen) te onderzoeken en om de markt, de kostenstructuur en de goede werking van de mededinging te observeren. Zijn opdrachten werden uitgebreid bij wet van 3 april 2013 houdende invoering van boek V "De mededinging en de prijsevoluties" in het Wetboek van economisch recht, welke bepaalt dat het Prijzenobservatorium de nodige analyses kan uitvoeren inzake prijzen (ontwikkeling en niveau), marges en marktwerking.

⁶⁴ Vergelijkende studie prijsniveau telecomproducten in België, Frankrijk, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk, februari 2013

⁶⁵ met 10% tussen augustus 2012 en januari 2013

⁶⁶ "Nationale vergelijking van de tarieven voor telecommunicatiediensten in België"

aanbiedingen aan het licht. De consument heeft er dus belang bij ze te vergelijken. Het toenemende aantal aanbiedingen, waardoor de concurrentie in de sector is verbeterd, heeft aanzienlijke prijsdalingen mogelijk gemaakt, maar veel consumenten blijven hogere tarieven betalen.

Wat de energieprijzen betreft, werd geconstateerd⁶⁷ dat de gas- en elektriciteitsprijzen in België sneller stegen dan in de buurlanden, hoewel de prijs waartegen de Belgische leveranciers op de markt konden kopen niet sterk verschilde van die in de buurlanden⁶⁸. De regering besloot dan ook de gas- en elektriciteitsprijzen vanaf 1 april 2012 voor maximum 9 maanden te bevriezen om de Commissie voor de Regulering van de Elektriciteit en het Gas (CREG) de tijd te geven te onderzoeken of de prijszettingssystemen geschikt en gefundeerd waren. Op die manier wou de regering zich ervan verzekeren dat de prijszettingssystemen de prijzen niet kunstmatig hoog hielden en nagaan of de prijsverschillen tussen België en zijn buurlanden toe te schrijven waren aan objectieve factoren (de stijging van de productiekosten bv.). De regering heeft toen een maatregel inzake beheersing van de energieprijzen in 2013 goedgekeurd om te convergeren naar het gemiddelde van de prijzen in de buurlanden en om ervoor te zorgen dat de prijzen zich nadien op dezelfde manier zouden ontwikkelen. Aangezien de bevriezing van de prijzen afliep op 31 december 2012, legde de regering nieuwe indexeringsparameters vast⁶⁹. De enige factor die een rol kan spelen in de prijschommelingen is voortaan de reële ontwikkeling van de gas- en elektriciteitsprijzen en niet langer de stijging van de loonkosten van de leveranciers bv. en evenmin de aardolieprijzen (wat gas betreft). Er werd evenwel een overgangperiode van 2 jaar ingevoerd voor de gasleveranciers die zich voor hun contracten op langere termijn gedeeltelijk baseren op de aardolieprijzen. In 2013 is het toegelaten een variabele parameter (op basis van de aardolieprijs) in de variabele tariefformules op te nemen die maximaal 50% van de commodityprijs uitmaakt. In 2014 wordt dit teruggeschroefd tot 35% en vanaf 2015 is een koppeling van de gasprijs aan de aardolieprijs volledig verboden. Het gaat hier om het zogenoemde vangnet⁷⁰ dat werd ingevoerd om de **schommeling van de prijzen** van de energiecomponent die de leveranciers de huishoudelijke klanten en de kmo's aanrekenen, te **beperken**. In het kader van dit mechanisme verifieert de CREG de methodologieën die alle leveranciers voor de berekening van de energieprijzen hanteren, meer bepaald de gebruikte parameters en indexeringsformules, en mag de variabele energieprijs die wordt gefactureerd aan de huishoudelijke afnemers en de kmo's maximum vier keer per jaar worden geïndexeerd op de eerste dag van een kwartaal. Ook de NBB neemt deel aan de permanente monitoring van het mechanisme. Voorts hebben de campagnes "Durf vergelijken" en de afschaffing van de vergoeding bij contractverbreking een gedragswijziging bij de consumenten teweeggebracht; zij aarzelen niet langer hun leverancier te verlaten als ze een goedkoper aanbod krijgen. Deze maatregelen hebben vruchten afgeworpen: de voorbije kwartalen⁷¹ was de inflatie voor elektriciteit en gas lichtjes negatief. Dit wordt bevestigd door de CREG⁷², die van oordeel is dat de gemiddelde prijs voor het residentieel verbruik van elektriciteit en gas in België voortaan de gemiddelde

⁶⁷ Het Prijzenobservatorium had daar al in diverse rapporten op gewezen; zo ook Frontier Economics in "International comparison of electricity and gas prices for households", oktober 2011. Op 31 januari 2012 had de CREG overigens haar "Studie over de hoogte en de evolutie van de energieprijzen" gepubliceerd.

⁶⁸ Volgens de genoemde studie van de CREG (zie voetnoot 7) "vertonen de spotprijzen op de *day ahead market* een convergerende trend wanneer de Belgische markt vergeleken wordt met Nederland, Duitsland en Frankrijk. Ook de *futures* vertonen een grote convergentie." (p.7). Toch is de liquiditeit van de langetermijnbeurs voor elektriciteit voor levering in België – volgens dezelfde studie – beperkt. Wat gas betreft, is het zo dat sommige leveranciers langetermijncontracten hebben gesloten en zich aan de voorwaarden en de prijzen van die contracten moeten houden, maar dit wijst niet op een slechte werking van de markt.

⁶⁹ De gebruikte indexeringsparameters moeten de criteria uit het koninklijk besluit van 21 december 2012 naleven.

⁷⁰ dat werd ingevoerd door de wet van 8 januari 2012

⁷¹ Prijzenobservatorium, analyse van de prijzen, jaarverslag 2012 en Instituut voor de Nationale Rekeningen, eerste en tweede kwartaalverslag 2013

⁷² Jaarverslag 2012

prijs van de drie belangrijkste buurlanden zal benaderen (de bijlage bevat meer details over de gas- en elektriciteitsprijzen).

In 2012 raamde het Prijzenobservatorium de totale impact van de regeringsmaatregelen en van het substitutie-effect (verandering van leverancier) op 1,2 procentpunt voor de inflatie van energie en op 0,15 procentpunt (waarvan twee derde als gevolg van de bevrozing van de energieprijzen) voor de totale inflatie. Zonder bevrozing van de prijzen en zonder substitutie-effect zou de inflatie van energie zijn uitgekomen op 7,2 % (i.p.v. 6 %) en de totale inflatie op 2,8 % (i.p.v. 2,6 %).

Andere factoren houden verband met de marktwerking. Enkele daarvan zijn: de impact van de steun voor hernieuwbare energie op de totale prijs voor de eindverbruiker via de distributie- en de transporttarieven (subsidies voor hernieuwbare energie, groenestroomcertificaten)⁷³; de toekenning van een gratis hoeveelheid kWh; de netwerkkosten.

Een aandachtspunt is de dienstensector, die volgens het Prijzenobservatorium⁷⁴ sedert 2012 de grootste bijdrage aan de totale inflatie levert – o.m. door zijn grote gewicht in de consumptiekorf – en in België snellere prijsstijgingen doet optekenen dan in de buurlanden (+2,5% in 2012, tgov. +1,6% in de buurlanden en +1,8% in het eerste kwartaal van 2013, tgov. +1,2% bij onze burens). Om deze zeer heterogene sector te beoordelen, is wel een specifiek analyse-instrument vereist.

De bovenstaande voorbeelden tonen dat in een aantal netwerksectoren recent een aantal maatregelen werden genomen om de concurrentie te verscherpen. Een aantal van die maatregelen hebben al een zichtbaar effect. Dit wijst er duidelijk op dat, om de markt goed te doen functioneren, er nood is aan regels en aan intensief toezicht op de naleving van die regels (van Damme en Verboven, 2001, blz. 140). Het is echter zaak dat deze reglementering op een zo weinig mogelijk versturende manier gebeurt.

Een grondige beleidsvoorbereiding is daarom cruciaal. De verschillende overheden in België hebben al stappen ondernomen om ex ante impactanalyses te integreren in de ontwikkeling van regulering, maar de Oeso (2010) wijst erop dat de scope zich voornamelijk beperkt tot administratieve overlast en milieu-impact. Zoals in de meeste landen wordt geen analyse gemaakt van de impact van de regelgeving op concurrentie. Gegeven de potentiële voordelen van concurrentie voor het concurrentievermogen en voor de consument, is het nochtans waardevol om ook aan dit aspect aandacht te besteden.

⁷³ In haar studie "Overzicht en evolutie van de elektriciteits- en aardgasprices voor residentiële klanten en kmo's" van september 2013 raamt de CREG – wat elektriciteit betreft – de bijdrage voor hernieuwbare energie en de bijdrage voor warmtekrachtkoppeling voor residentiële klanten op 45 tot 59 euro/kWh (naargelang van de leverancier) in Vlaanderen, op 44 tot 68 euro/kWh in Wallonië en op 10 tot 12 euro/kWh in Brussel. (Voor leveringen van 100% hernieuwbare energie wordt geen bijdrage betaald.)

⁷⁴ "Analyse van de prijzen, tweede kwartaalverslag 2013 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen", 31 juli 2013

3.3.2 Onderwijs en voortgezette opleiding

Belang van onderwijs en opleiding

Sinds de strategie van Lissabon (2000)⁷⁵ wordt op Europees niveau het strategische belang van onderwijs en opleiding in het kader van het proces van economische hervorming en van structurele wijzigingen van de arbeidsmarkten officieel erkend. Die koers werd opnieuw bevestigd in het kader van de EU 2020-strategie voor een slimme, duurzame en inclusieve groei.

De gestelde diagnose is nu voor iedereen bekend: nieuwe technologieën, demografische veranderingen, de mondialisering en economische verschuivingen zijn evenveel structurele veranderingen die vragen doen rijzen over de toekomst van een land of een regio als concurrerende en inclusieve economie⁷⁶. Aldus zijn alle belanghebbende partijen van de nationale en Europese sociaal-economische middens het eens over de noodzaak om geleidelijk naar een creatieve en op innovatie gerichte kenniseconomie te evolueren.

De huidige internationalisering van het productieproces zet er veel Belgische ondernemingen toe aan zich te specialiseren in hooggekwalificeerde activiteiten. Dankzij een gepaste kwalificatie van het personeel kan de huidige kennis maximaal worden benut, en tegelijk draagt het kwalificatiepeil van de werknemers ook rechtstreeks bij aan de ontwikkeling van nieuwe kennis in geval van wijziging van het productieproces via een interne reorganisatie van de onderneming, in het kader van een innovatieproces. De positieve impact van menselijk kapitaal op de economische groei en op de productiviteit hoeft dus niet meer te worden bewezen en voortgezette opleiding moet bijgevolg worden beschouwd als een belangrijk instrument waarmee de onderneming zich kan aanpassen aan de technologische veranderingen.

Zo berust de ontwikkeling van het menselijk kapitaal dat nodig is voor de opbouw van een kenniseconomie op de kwaliteit en de afstemming van zowel het stelsel van initieel onderwijs als dat van voortgezette opleiding, in een logica van levenslang leren (Lifelong learning). De verwachte effecten van voortgezette opleiding op de accumulatie van menselijk kapitaal kunnen zich immers alleen ontwikkelen als de werknemers voorafgaandelijk een steeds hoger en kwaliteitsvoller onderwijsniveau hebben bereikt, meer bepaald in de technische en de beroepsrichtingen. Op dat vlak is de belangrijkste uitdaging de herwaardering van het initieel onderwijs, door het aan te passen aan de nieuwe uitdagingen die de economische transformatie doet rijzen.

Parallel met deze structurele veranderingen van de economie is Europa in een fase van vergrijzing van zijn bevolking getreden, wat leidt tot een wijzigende vraag naar competenties op de arbeidsmarkt. Onderwijs en levenslang leren werden dan ook als cruciale factoren aangewezen om de werkgelegenheid te bevorderen en voorwaarden in het leven te roepen die billijkheid en sociale samenhang bevorderen, met name in het kader van de ontwikkeling van beleidsmaatregelen op het vlak van "flexizekerheid"⁷⁷.

⁷⁵ Eigenlijk gaat de Europese aandacht voor onderwijs en opleiding al terug tot de jaren negentig, met de publicatie van verschillende "Witboeken" over dat onderwerp. De Lissabonstrategie vormde de gelegenheid om voor het eerst die aandachtspunten om te zetten in concrete doelstellingen voor 2010, die de EU 2020-strategie verlengde en aanpaste voor 2020.

⁷⁶ Voor een gedetailleerde analyse van de factoren die hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van het discours over onderwijs en levenslang leren verwijzen we naar GREEN A. (2002), "The Many Faces of Lifelong Learning : Recent Education Policy Trends in Europe", Journal of Education Policy, vol. 17, nr. 6, blz. 611-626.

⁷⁷ VERDIER E. (2008), p. 200

Het begrip flexizekerheid, als het correct wordt begrepen, legt met name een rechtstreeks verband tussen levenslang leren, de arbeidsmarkt, de werkgelegenheid en de economische groei⁷⁸. Binnen het kader van een kenniseconomie zou de ontwikkeling van het onderwijs en van levenlang leren de wil tot uiting moeten brengen om voortdurend de inzetbaarheid en het aanpassingsvermogen van de werknemers, en meer bepaald van de meest kwetsbaren onder hen – de "doelgroepen" – te waarborgen. De vele doelstellingen van voortgezette opleiding impliceren een gedeelde verantwoordelijkheid van zowel de ondernemingen als de individuen en de overheid. Voor een werknemer moet opleiding de kans bieden de waardevermindering van zijn kwalificaties tegen te gaan door de ontwikkeling van zijn algemene, technische en beroepscompetenties te ondersteunen. De ontwikkeling van nieuwe technologieën en de economische veranderingen in brede zin maken het immers noodzakelijk de beroepstrajecten veilig te stellen in zoverre de werknemers op de arbeidsmarkt, ingevolge die veranderingen, moeten voldoen aan steeds grotere eisen op het vlak van flexibiliteit en mobiliteit. Het is dan ook belangrijk dat het arbeidsmarktbeleid, waaronder het beleid inzake toegang tot opleidingen, bescherming biedt tegen sociaal-economische uitsluiting, die kan voortvloeien uit de hogere eisen op het vlak van aanpassingsvermogen en kwalificaties.

Stand van zaken in cijfers

Initiële opleiding

Tabel 3-1 : Belangrijkste indicatoren – initiële opleiding

2012	BE
Aandeel vroegtijdige schoolverlaters	12%
Gediplomeerden hoger onderwijs	43,9%
Gedipl. hoger wisk./wetensch./techn.	17,1%*
Overheidsuitgaven onderwijs en opleiding (% bbp)	6,57% **

* Gegevens 2011 - ** Gegevens 2010

Bron : EU

Op Europees niveau bevestigde de EU 2020-strategie twee structurele doelstellingen voor onderwijs en opleiding: het aandeel van de vroegtijdige schoolverlaters terugdringen tot minder dan 10% (9,5% voor België) en ervoor zorgen dat minstens 40% van de 30- tot 34-jarigen een diploma van het hoger onderwijs behaalt (47% voor België). De cijfers in 2012 wijzen erop dat tegen 2020 allicht bijkomende inspanningen nodig zullen zijn om daarin te slagen, aangezien 12% van de jongeren van 18 tot 24 jaar in België de school nog vroegtijdig heeft verlaten, terwijl 43,9% van de 30- tot 34-jarigen een diploma van het hoger onderwijs bezat.⁷⁹

⁷⁸ In april 2012 herhaalde de EC het belang van een hervorming van de arbeidsmarkten op basis van de flexizekerheidsbeginselen, die ze omschrijft als "de bundeling van een aantal beleidsmaatregelen op het gebied van de arbeidsmarkt (contractuele regelingen, actieve arbeidsmarktmaatregelen, een leven lang leren en sociale beschermingsstelsels) om zowel de flexibiliteit als de zekerheid te stimuleren en de arbeidsmarkten veerkrachtiger te maken voor de economische aanpassingsprocessen" in EC (2012), *Naar een banerijk herstel. Mededeling van de Commissie*, Brussel, Europese Commissie, 18 april 2012, blz. 10.

⁷⁹ Onder vroegtijdige schoolverlaters verstaat men jongeren van wie het studieniveau niet hoger ligt dan het lager secundair onderwijs en die niet meer studeren, noch een opleiding volgen.

Meer bepaald was het aandeel van de studenten met een diploma van het hoger onderwijs in de richtingen wiskunde, wetenschappen en technologie in 2011 goed voor 17,1% in België; dat percentage is nog lager dan het Europese gemiddelde (EU15), maar is voor het eerst sinds 2008 gestegen.

De overheidsuitgaven voor onderwijs en opleiding, uitgedrukt in percenten van het bbp, liggen in België hoger dan het Europese gemiddelde - als alle onderwijsniveaus worden samengerekend -, namelijk 6,57% van het bbp, tegenover 5,31% gemiddeld (EU15)⁸⁰.

Uit de recentste resultaten (2012) van de internationale PISA-enquête, die binnen de landen van de Oeso de vaardigheden van de 15-jarigen voor wiskunde, lezen en wetenschappen evalueert, blijkt dat België in de drie domeinen hoog boven het gemiddelde van de Oeso scoort⁸¹. In ons land zelf haalt Vlaanderen echter heel wat betere resultaten dan de Federatie Wallonië-Brussel.

De twee gemeenschappen kennen in elk geval een hoge graad van sociale ongelijkheid: het verband tussen het sociaal-economische milieu van de leerlingen en hun resultaten is relatief sterk in ons land: 20% van de verschillen in de schoolresultaten voor wiskunde valt te verklaren door het sociaal-economische statuut van de leerling, tegenover 15% gemiddeld in de Oeso (OCDE, 2013). (Genoteerd moet worden dat dit percentage in Duitsland en Frankrijk ook hoog ligt (resp. 17% en 22,5%); in Nederland bedraagt dat 11,5%). Bovendien behalen de leerlingen van migrantengezinnen aanzienlijk minder goede resultaten dan de autochtone leerlingen, zelfs als rekening wordt gehouden met de verschillen in sociaal-economisch milieu. Binnen een creatieve economie is het bijgevolg belangrijk een systeem te ondersteunen dat gelijke kansen voor iedereen in het onderwijs garandeert, om de ontwikkeling van alle talenten mogelijk te maken.

Focus op het stelsel van alternerend leren in Duitsland

In Duitsland bestaat het alternerend leren uit het traject van initiële beroepsopleiding dat een meerderheid van de leerlingen volgt. Elk jaar beginnen zowat 500.000 jongeren een alternerende opleiding binnen een Duitse kmo. De kmo's leveren in dat land overigens meer dan 80 % van de leerplaatsen. Gepreciseerd moet worden dat een onderneming in Duitsland wordt beschouwd als een kmo wanneer ze maximum 500 werknemers in dienst heeft, terwijl de drempel die de EU in het algemeen hanteert voor de definitie van een kmo werd verlaagd tot 250 werknemers.⁸²

Dat systeem, dat sedert de jaren zestig in voege is, berust op een duale opleiding waarbij een opleiding binnen het bedrijf en een opleiding binnen het schoolmilieu met elkaar worden gecombineerd. Het fundamentele principe van het alternerend leren is dat de beroepsopleiding voor het grootste deel plaatsvindt in het bedrijf zelf (gedurende 3 of 4 dagen per week), en voor het overige in een beroepsschool (1 tot 2 dagen per week).

Sinds 1969 is een wet inzake beroepsopleiding van kracht die alle wettelijke bepalingen m.b.t. alternerend leren bundelt, maar ook verwijst naar bepalingen inzake voortgezette opleiding en herscholing van werknemers. Het is belangrijk te preciseren dat die wet echter geen enkele verplichting in het leven roept om deel te nemen aan het alternerend leren, noch voor de jongeren, noch voor de onderneming. De betrekkingen tussen de jongere en de onderneming worden overigens geregeld door

⁸⁰ Cijfers met betrekking tot het jaar 2010, geraamd Europees gemiddelde (Eurostat).

⁸¹ De in 2012 uitgevoerde enquête heeft betrekking op de drie kennisgebieden, maar focust in het bijzonder op de wiskunderesultaten van de jongeren.

⁸² Federaal Ministerie van Economie en Technologie, « Dual Vocational Training in German SMEs », PPT-presentatie, september 2013.

klassieke contractuele bepalingen op het vlak van het arbeidsrecht. Die wet werd in 2005 geamendeerd.

Anderzijds werd in 2004 tussen de federale regering en de werkgeversorganisaties een "nationaal pact voor beroepsopleiding" gesloten. Via dat pact, dat in 2010 overigens werd verlengd, verbinden de ondernemingen zich ertoe een leerplaats aan te bieden aan elke jongere die in dat systeem wenst te stappen. Met dat akkoord wil men voordeel halen van de "leermarkt", om zo een einde te maken aan het gebrek aan kwalificaties op de Duitse arbeidsmarkt. De in het kader van het alternerend leren aangeboden kwalificaties hebben betrekking op alle betrokken beroepen en op alle bedrijfstakken.

Een fundamentele pijler van het stelsel van alternerend leren is de verantwoordelijkheid voor de goede werking en de regulering ervan, die berust bij zowel de overheid, die het initiatief in goede banen leidt, als bij de sociale partners, die hun behoeften doorgeven aan de overheid via verschillende kanalen, en bij de ondernemingen, die de maatregel ten uitvoer leggen. Aldus bepaalt de overheid, in overleg met de sociale partners, het wettelijke kader van de in het bedrijf gevolgde opleiding door de inhoud, de organisatie en het certificeringsstelsel van de beroepsopleidingen op nationaal niveau eenvormig vast te leggen. De ondernemingen, van hun kant, bepalen het volume van het aanbod van opleidingen door, op vrijwillige basis, in te stemmen met deelname aan het systeem, door de leerlingen volgens hun eigen kwalificatiebehoeften te ontvangen.

De invoering van die samenwerking op alle niveaus en tussen alle actoren berust op een andere pijler, nl. de integratie van alle voorgestelde opleidingen in één enkel referentiekader van de verschillende beroepen. De overheid legt de opleidingscodes vast die de inhoud van elke opleiding preciseren en elke opleiding aan een beroep koppelen. Dankzij die nationale structuur van opleidingscodes kan aan de ondernemingen een signaal worden gegeven dat de kwaliteit van de opleiding van de leerlingen garandeert en als basis dient voor hun aanwerving en voor de vaststelling van hun loonpeil.

Er bestaan op dit moment ongeveer 350 erkende beroepen die ruimte creëren voor ruim 15.000 beroepsactiviteiten⁸³. Alternerend leren binnen een onderneming "blokkeert" de leerling dan ook niet in een specialisatie, maar stelt hem of haar eerder in staat een aantal vaardigheden te verwerven waarmee hij of zij zich vervolgens naar een of andere activiteit zal kunnen oriënteren.

Een ander element van het systeem in Duitsland is het feit dat de structuur en de inhoud van de opleidingen voortdurend worden aangepast aan de technologische, economische en sociale veranderingen en aan de beroepspraktijken, op verzoek van de sociale partners van de betrokken sectoren. Die leggen dan voorstellen tot modernisering of tot invoering van een nieuw beroep voor aan het ministerie van Economie en Technologie.

In overleg met de Länder kan het ministerie dan beslissen die voorstellen ten uitvoer te leggen. In Duitsland blijft de federale staat weliswaar bevoegd voor economische aangelegenheden en is hij dus verantwoordelijk voor het overleg met de sociale partners wat het "ondernemingsaspect" van de beroepsopleiding betreft, maar nemen wel degelijk de Länder de onderwijsbevoegdheid voor hun rekening en leveren zij bijgevolg het wetgevende werk wat de scholen voor beroepsopleiding betreft.

In dat geval worden de opleidingsprogramma's van de beroepsscholen aangepast om ze in overeenstemming te brengen met de nieuwe verwachtingen. Anderzijds werken de ondernemingen ook rechtstreeks op lokaal niveau samen met de beroepsscholen om de geschiktste programma's te ontwikkelen.

⁸³ DIHK (2006), Duale Berufsausbildung, blz. 25.

Ook de actieve rol van de kamers voor handel en industrie moet worden onderstreept; zij spelen een onontbeerlijke adviserende en controlerende rol bij de ondernemingen wat de naleving van de kwaliteit van de aan de leerlingen aangeboden opleiding betreft. Die kamers moeten ook examens organiseren, die de leerlingen tijdens hun opleiding moeten afleggen⁸⁴.

De financiering is grotendeels voor rekening van de ondernemingen die de leerlingen ontvangen, maar sommige overeenkomsten worden door de overheid gefinancierd, met name wanneer er een gebrek is aan leerplaatsen of wanneer het jongeren betreft die tot doelgroepen behoren (minder begunstigde jongeren, jongeren met een handicap). Voor de ondernemingen bestaat dus geen verplichting om een leertaks te betalen.

Deze analyse van het Duitse stelsel van alternerend leren zal in een volgende documentatienota van het secretariaat van de CRB grondiger worden behandeld.

Voortgezette opleiding

Focus op het stelsel van voortgezette beroepsopleiding in Nederland⁸⁵

Hoewel Nederland al goede statistieken kan voorleggen op het vlak van participatie aan voortgezette opleiding van zijn werknemers in vergelijking met het Europese gemiddelde, blijft het land niet ter plaatse trappelen wat de ontwikkeling van nieuwe maatregelen betreft om - voornamelijk financieel - de ondernemingen en de werknemers te ondersteunen en aan te moedigen om deel te nemen aan verschillende initiatieven ten gunste van voortgezette opleiding.

Nederland is een interessante case voor België, want de sociale partners spelen een centrale rol in de ontwikkeling, uitvoering en financiering van de voortgezette opleiding van werknemers. Regionale samenwerkingsvormen tussen alle actoren voor de vaststelling en tenuitvoerlegging van concrete projecten passen in een sectorale logica, terwijl de beslissingen en de ontwikkeling van het kader van het systeem (op juridisch en financieel vlak) op nationaal-interprofessioneel niveau plaatsvinden (regering en adviesorganen van de sociale partners).

De huidige reflectie van de Nederlandse sociale partners inzake voortgezette opleiding heeft betrekking op de toekomst van de "post-scholing" tegen de achtergrond van belangrijke demografische en macro-economische veranderingen (mondialisering en technologische ontwikkelingen, verandering van de aard van de arbeidsmarkt en van de verwachtingen van de ondernemingen ten aanzien van de werknemers) waarmee de Europese Unie in haar geheel wordt geconfronteerd.

In Nederland wordt aan voortgezette opleiding aldus een centrale plaats verleend in het kader van maatregelen op het vlak van levenslang leren waarin de actoren van de initiële beroepsopleiding en die van de voortgezette opleiding elkaar tegenkomen, waarbij iedereen de wil te kennen geeft om de gevoegde partijen niet (al te zeer) te differentiëren, opdat de gezamenlijke initiatieven en projecten op een vlotte manier kunnen worden ontwikkeld. Het stelsel van initiële beroepsopleiding werd in Nederland immers vanaf 1996 herstructureerd. Die volledige herstructurering zorgde voor een herwaardering van het beroepsnet, doordat het structurele verbanden legde met de voortgezette beroepsopleiding.

⁸⁴ DIHK (2006), blz. 22.

⁸⁵ In dit punt wordt zeer synthetisch de inhoud van een documentatienota van het secretariaat van de CRB besproken, die gewijd is aan het stelsel van voortgezette opleiding in Nederland en in juni 2013 werd gepubliceerd. De geïnteresseerde lezer kan de integrale versie van die nota raadplegen op de website van het secretariaat.

De financiering en de regulering van de initiële beroepsopleiding worden gestructureerd door een breed wettelijk kader dat de werknemers in staat stelt tot de opleidingen toe te treden. De voortgezette beroepsopleiding voor de werknemers kan immers, zeker nog meer in Nederland dan elders, niet worden begrepen zonder een blik te werpen op de interacties tussen dat systeem en het systeem van initiële beroepsopleiding. Het betreft hier een gevaloriseerd en valoriserend systeem dat door de overheid werd bedacht en gefinancierd vanuit het oogpunt van flexibiliteit en transversaliteit. Op basis daarvan werden op verschillende niveaus (secundair onderwijs, hoger onderwijs, opleiding van werkzoekenden en van risicogroepen) structurele verbanden gelegd met de maatregelen inzake voortgezette opleiding van de werknemers.

De sociale partners spelen daarbij een fundamentele rol, in zoverre de rechten van de werknemers ter zake het voorwerp zijn van onderhandelingen tussen de verschillende partners en in samenwerking met de regering worden vastgesteld. Voor de uitstippeling van het opleidingsbeleid handelen ze op interprofessioneel niveau, via hun aanwezigheid in adviesorganen als de Stichting Arbeid en de Sociaal-Economische Raad, die adviezen uitbrengen of op eigen initiatief grondige analyses publiceren over de beleidsmaatregelen inzake opleiding en werkgelegenheid van het land en waarvan de expertise door de regering mee in aanmerking wordt genomen.

Op sectorniveau is voortgezette opleiding een centraal thema van de collectieve onderhandelingen en staan de sociale partners op het voorplan bij de daadwerkelijke tenuitvoerlegging ervan en voor de financiering van acties m.b.t. voortgezette opleiding, door opleidingsfondsen op te richten en bepalingen inzake opleiding op te nemen in de sectorale of bedrijfs-cao's. Die bepalingen reguleren in hoge mate de organisatie en de financiering van de voortgezette opleiding van de werknemers⁸⁶.

Naast de sociale partners speelt ook de regering een onrechtstreekse stimulerende en ondersteunende rol inzake opleiding van de werknemers. Aldus werden een aantal financiële stimulansen ontwikkeld om de vraag naar voortgezette opleiding vanwege de ondernemingen en de werknemers te bevorderen, via verschillende belastingvrijstellingsmechanismen t.a.v. de ondernemingen of de werknemers of verschillende subsidies die gekoppeld zijn aan bijzondere projecten.

Vanuit een decentraliseringslogica worden voorts specifieke budgetten rechtstreeks aan de gemeenten gestort voor de opleiding van de doelgroepen en van de werkzoekenden, want de overheid heeft in het bijzonder haar verantwoordelijkheid opgenomen (al blijft ze steunen op de nauwe samenwerking met de sociale partners en op hun acties ter zake) wat de opleiding van volwassenen zonder kwalificatie en van de werklozen/werkzoekenden betreft.

Ten slotte hebben de overheidsinstanties één enkel kader ingevoerd voor de indeling van alle beroepskwalificaties, waardoor binnen een open markt de gezamenlijke opleidingsverstrekkers, die in de meeste gevallen uit de privésector komen, hun activiteiten kunnen ontwikkelen naast het aanbod van de regionale opleidingscentra van het initiële beroepsonderwijs. Het bestaan van dat unieke indelingskader voor de kwalificaties moet in rechtstreeks verband worden gebracht met de initiatieven ter bevordering van de erkenning van vaardigheden die via beroepservaring werden verworven, die volwaardig deel uitmaken van het debat over een leven lang leren in Nederland. Dit past binnen een grondige reflectie over de afstemming van de opleidingstrajecten aan de kwalificatieverwachtingen en -behoeften op de Nederlandse arbeidsmarkt.

⁸⁶ Voor meer informatie over de inhoud van de cao's m.b.t. opleiding verwijzen we naar het verslag van de arbeidsinspectie: Ministerie van Sociale zaken en Werkgelegenheid, Arbeidsinspectie (2010, Voorjaarsrapportage Cao-afspraken 2010).

In Nederland bestaat er dus geen specifieke wetgeving inzake voortgezette beroepsopleiding, want de enige referentie is de “Wet Educatie en Beroepsonderwijs” (WEB) van 1996, die in brede zin het kader en de kwalificatienormen vastlegt voor de opleiding van volwassenen, maar als dusdanig geen recht op voortgezette opleiding toekent aan de werknemers in het algemeen, aangezien over dat recht wordt onderhandeld tussen de sociale partners.

Aldus werd sinds 2005, op initiatief van verschillende ministeries, een belangrijk project opgezet, dat als centrale doelstelling heeft de opleidingen en de realiteit op de arbeidsmarkt beter op elkaar af te stemmen: het project “Leren en werken”. Dat project had als doel, door de medewerking van iedereen, alternerend leren en de erkenning van de competenties te ontwikkelen. Het project liep ten einde in het jaar 2011. De in het kader van dat bijzondere project ontwikkelde synergieën tussen de actoren hebben nu een duurzame plaats gekregen en de ontplooidde activiteiten worden voortaan – soms in andere vormen⁸⁷ – voortgezet in heel wat regio's en blijven tal van takken erbij betrekken.

Concreet werd dat project omgezet in talloze initiatieven die op regionaal en/of sectoraal niveau werden ontwikkeld, volgens de regio en de sectoren. De sociale partners hebben zich kunnen uitspreken in het kader van partnerschappen die met de betrokken ministeries werden opgezet, met als doel trajecten van alternerend leren en van erkenning van de competenties vast te leggen volgens de eigen behoeften van elke regio. Onder de impuls van de overheid werden alle actoren die betrokken zijn bij de beroepsopleiding van werknemers in die projecten ingeschakeld: de sociale partners op sectorniveau, de lokale overheden, de diensten van de overheidsdienst voor Werkgelegenheid (UW-Werkbedrijven), en de openbare en private centra voor beroepsopleiding.

Binnen dat kader werd bijzondere aandacht besteed aan de bedrijfstakken waar een tekort aan arbeidskrachten heerst, nl. de tak gezondheidszorg en de technische sector.

Vanaf 2007 werd de focus gericht op bepaalde doelgroepen, waaronder de werkzoekenden en de werknemers die hun baan dreigen te verliezen, of ook de ongekwalificeerde jongeren. Anderzijds heeft de overheid vanaf 2009 en sinds het uitbreken van de economische crisis haar steun opgedreven aan regionale initiatieven die worden gelanceerd in het kader van het project “Leren en Werken” ten behoeve van een andere doelgroep, nl. de ongekwalificeerde jongeren, met name in overeenstemming met het actieplan “jongerenwerkloosheid”.

In het kader van dat project werden verschillende instrumenten en structuren ontwikkeld, waaronder de “leer- en werkgelegenheidsloketten”, die een centrale rol vervullen in de afstemming tussen de plaatselijke en de regionale samenwerkingsverbanden.

De hoeksteen van dat belangrijke project was een set van overheidssubsidies, die een impuls moesten geven aan het opstarten van structurele samenwerkingsverbanden tussen de actoren en aan de ontwikkeling van duurzame structuren die de tenuitvoerlegging van die samenwerkingsverbanden op regionaal niveau mogelijk maken. Het initiatief voor het sluiten van de samenwerkingsovereenkomsten werd aan de actoren zelf overgelaten.

Concreet maakte dat project de verwezenlijking van 47 formele samenwerkingsverbanden mogelijk voor bijzondere projecten op verschillende niveaus: 37 op regionaal vlak, 9 op sectoraal vlak en een nationale samenwerking met betrekking tot de herinschakelingstrajecten voor werkzoekenden die uit de

⁸⁷ Die synergieën worden nu o.a. ontwikkeld in het kader van “Werkgelegenheids- en opleidingsloketten”, die onlangs werden opgericht.

Cf. de website <http://www.lerenenwerken.nl/nieuws/242-einde-projectdirectie-leren-en-werken-per-1-1-2011>, waarin meer details worden verstrekt over de nieuwe initiatieven die in het verlengde liggen van het project “Leren en werken”.

arbeidsmarkt zijn getreden. Alle actoren waren in dat kader een totale cijferdoelstelling overeengekomen, nl. de ontwikkeling van 125.000 leertrajecten voor de werknemers (alternerende opleidingen en trajecten die leiden tot het behalen van een certificaat dat verworven vaardigheden erkent).

Uit de cijfers m.b.t. de concrete verwezenlijkingen blijkt dat aan het einde van de door het project bestreken periode uiteindelijk heel wat meer leertrajecten werden gecreëerd. Zo werden in totaal 146.246 trajecten verwezenlijkt tijdens de periode 2005-2011.

In het zog van het grote project "Leren en Werken" is de nieuwe regelgeving "Vitaliteitspakket" zeker een goede recente illustratie van die initiatieven, die op eenieders medewerking steunen en financieel minstens ten dele door de overheid worden ondersteund.

Dat "Vitaliteitspakket", dat van kracht is sinds januari 2013, vervangt een aantal wetgevende teksten en heeft als doel de gezamenlijke maatregelen te bundelen die gericht zijn op de verlenging van de arbeidsduur en op de duurzame inschakeling van de werknemers op de arbeidsmarkt. Die nieuwe wetgeving heeft betrekking op 3 actiedomeinen: de verlenging van de loopbanen, de mobiliteit van de werknemers en, ten slotte, de indeling van de loopbaan, waarbinnen men ook verschillende maatregelen m.b.t. de opleiding van de werknemers kan vinden: een specifiek budget voor de trajecten "van werk naar werk", voor de met ontslag bedreigde werknemers, een budget dat de ontwikkeling van intersectorale opleidingsinitiatieven beoogt via de versterking van de sectorale opleidingsfondsen en, ten slotte, de verlaging van de drempel voor belastingaftrek van de opleidingsuitgaven ten bedrage van 250 euro per jaar per persoon.

Het project berust op de sterke betrokkenheid van de sociale partners, want aan hen wordt, in ruil voor de budgetten die eraan worden besteed, gevraagd de in dat kader geplande maatregelen te ontwikkelen. Op dat vlak moeten akkoorden worden gesloten tussen de overheid en de sociale partners. Deze nieuwe reglementering werd in 2012 geleidelijk ingevoerd en dat invoeringsproces wordt in 2013 voortgezet, o.m. wat het gedeelte inzake opleiding betreft.

Bibliografie

- AGHION, Ph., R. Blundell, R. Griffith, P. Howitt en S. Prantl (2006), *The effects of entry on incumbent innovation and productivity*, NBER Working paper n° 12027, februari 2006, 52 blz.
- ALDOMONTE, C., T. AQUILANTE en G.I.P. OTTAVIANO (2012), *The triggers of competitiveness – The EFIGE cross-country report*, Bruegel Blueprint Series, 67 blz.
- AUTIO, E. (2007), *Global Entrepreneurship Monitor 2007, Global Report on High-Growth Entrepreneurship*, London, UK: London Business School; and Babson Park, MA: Babson College.
- BIPT (BELGISCH INSTITUUT VOOR POSTDIENSTEN EN TELECOMMUNICATIE) (2013), *Vergelijkende studie prijsniveau telecomproducten in België, Frankrijk, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk*, februari 2013
- BIPT (2013a), *Nationale vergelijking van de tarieven voor telecommunicatiediensten in België*, juli 2013
- BOGAERT, H. en CH. KEGELS (2012), "Concurrentievermogen van België - Uitdagingen en groeipistes", *FPB Planning Paper*, nr. 112, 69 blz.
- BOSMA, N., H. CRIJNS en T. HOLVOET (2013), *Global Entrepreneurship Monitor 2011 - Report for Belgium & Flanders*, STORE-B-12-004A, 50 blz.
- BALANSCENTRALE (2013), *statistieken*, cd-rom, Nationale Bank van België
- CRB (2013), *Le système de formation professionnelle aux Pays-Bas*, documentatienota
- CREG (2012), *De componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen*, september 2012, Studie (F)120906-CDC-1183
- CREG (2013), *Overzicht en evolutie van de elektriciteits- en aardgasprijzen voor residentiële klanten en kmo's*, september 2013
- CREG (2013a), *Overzicht en evolutie van de elektriciteits- en aardgasprijzen voor residentiële klanten en kmo's*, augustus 2013
- CREG (2013b), *Jaarverslag 2012*
- DE BACKER, K. en N. YAMANO (2012), "International comparative evidence on global value chains", *OECD Science, Technology and Industry Working Papers n° 3*, Parijs, 30 blz.
- DEUTSCHE INDUSTRIE- UND HANDELSKAMMERTAG (DIHK) (2006), *Duale Berufsausbildung*
- DE VOLDERE, I. en L. SLEUWAEGEN (2009), *Werk maken van een creatieve economie*, Vlerick Leuven Gent Management School en Flanders DC, 132 blz.
- DHYNE, E. en C. DUPREZ (2013), "Structurele dynamiek van de Belgische buitenlandse handel", *NBB Economisch Tijdschrift*, juni 2013, blz. 29-41
- DHYNE, E., L. DRESSE, C. FUSS en Ch. PIETTE (2011), "Gedrag van de Belgische bedrijven tegen de achtergrond van de mondialisering: lessen uit het colloquium International Trade: Threats and Opportunities in a Globalised World", *NBB Economisch Tijdschrift*, juni 2011, blz. 77-93
- DUPREZ, C. en L. DRESSE (2013), "De Belgische economie in de mondiale ketens van de toegevoegde waarde", *NBB Economisch Tijdschrift*, blz. 7-22
- EGCW (2013), *Arbeidskosten, loonsubsidies, arbeidsproductiviteit en opleidingsinspanningen van de ondernemingen*, Verslag aan de regering van de expertengroep Concurrentievermogen en Werkgelegenheid, 276 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2011), *EU Industrial Structure 2011 - Trends and performances*, DG for Enterprise and Industry, Brussels, 148 blz.
- EUROPESE COMMISSIE (2012), *Naar een banenrijk herstel. Mededeling van de Commissie*, Brussel, Europese Commissie, 18 april 2012

EUROPESE COMMISSIE (2012a), *European Competitiveness Report*, Reaping the Benefits of Globalization, SWD (2012) 299 final, 236 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013a), *Diepgaande evaluatie van België*, Werkdocument van de diensten van de Commissie, Brussel, SDW(2013) 113 final, 66 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013b), *Beoordeling van het nationale hervormingsprogramma 2013 en het stabiliteitsprogramma voor België*, Werkdocument van de diensten van de Commissie, Brussel, SWD(2013) 351 final, 58 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013c), *Member states' competitiveness performance and implementation of EU industrial policy – industrial performance scoreboard*, Commission Staff Working Document, DG for Enterprise and Industry, Brussel, 286 blz.

EUROPESE COMMISSIE (2013d), *SBA-Factsheet 2012 België*, DG Ondernemingen en Industrie, Brussel, 17 blz.

EUROSTAT, IPCH

FOD ECONOMIE, Algemene directie Mededinging (2012), *Prijsniveau in supermarkten*, 13 februari 2012, 128 blz.

GREEN, A. (2002), "The Many Faces of Lifelong Learning: Recent Education Policy Trends in Europe", *Journal of Education Policy*, vol. 17, nr. 6, blz. 611-626

HERTVELDT, B. en B. MICHEL (2012), "Offshoring and the Skill Structure of Labour Demand in Belgium", *Federaal Planbureau*, WP 7-12, 37 blz.

MATHIEU, A. en B. VAN POTTELSBERGHE (2008), *A note on the drivers of R&D intensity*, Solvay Business School Brussel, 13 blz.

NAVARETTI, e.a. (2011), *The global operations of European firms - the second EFIGE policy report*, Bruegel Blueprint Series, 71 blz.

NBB, CRB en FPB (2011), *De uitdagingen voor het concurrentievermogen in België*, 47 blz.

NORDHAUS, W.D. (2006), "Baumol's diseases: a macroeconomic perspective", *NBER Working paper series*, 50 blz.

OECD (2013), *Interconnected economies: benefiting from global value chains*, Synthesis Report, 54 blz.

OECD (2013a), *Education at a Glance 2013 : OECD indicators*, OECD Publishing, 17 juli 2013, 440 blz.

OECD (2013b), *PISA 2012 Results: What Students Know and Can Do. Student Performance in Mathematics, Reading and Science*, volume I en II, OECD Publishing

ONKELINX, J. en L. SLEUWAEGEN (2008), *Internationalisation of SMEs*, Brussel, Flanders DC, 90 blz.

PHILIPPON, Th. en N. VÉRON (2008), "Financing Europe's fast movers", *Bruegel Policy Brief*, 2008/01, 8 blz.

PRIJZENOBSERVATORIUM (2013), *Analyse van de prijzen. Eerste kwartaalverslag 2013 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen*, 6 mei 2013, 50 blz.

PRIJZENOBSERVATORIUM (2013a), *Analyse van de prijzen. Eerste kwartaalverslag 2013 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen*, 31 juli 2013, 51 blz.

PRIJZENOBSERVATORIUM (2013b), *Analyse van de prijzen. Jaarverslag 2012 van het Instituut voor de Nationale Rekeningen*, 5 maart 2013, 88 blz.

RUBINI, L., K. DESMET, F. PIGUILLEM en A. CRESPO (2012), "Breaking down the barriers to firm growth in Europe - The fourth EFIGE policy report", *Bruegel Blueprint Series*, 45 blz.

SECRETARIAAT CRB (2012), *Naar een structurele transformatie van de economie*, documentatienota (CRB 2012-1220), Brussel, 23 blz.

SLEUWAEGEN, L. en C. PEETERS (2012), *Belgium in the new global economy: Export and international sourcing*, augustus 2012, 69 blz.

VAN DAMME, E.E.C. en F. VERBOVEN (2001), Het nieuwe toezicht op ondernemingen: economische aspecten van marktwerking en regulering, Universiteit Tilburg, blz. 139-185

VANDECANDELAERE, S. en L. SLEUWAEGEN (2013), "Naar een structurele transformatie van de economie: wat met de verwerkende industrie?", *Over.Werk, Tijdschrift van het steunpunt WSE*, blz. 32-38

VERDIER, E. (2008), "L'éducation et la formation tout au long de la vie : une orientation européenne, des régimes d'action publique et des modèles nationaux en évolution", *Sociologie et sociétés*, vol. 40, nr. 1, blz. 195-225

VEUGELERS, R. en M. CINCERA (2010), "Europe's missing yollies", *Bruegel Policy Brief* 2010/06, 8 blz.

4 Werk en werkgelegenheid

Boordtabel

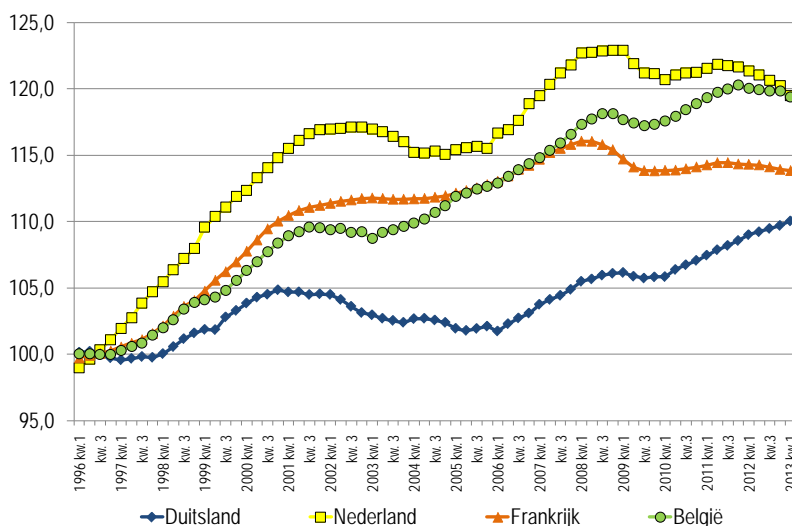
Jaar 2012 (gegevens EAK)	Duitsland	Nederland	Frankrijk	EU-15	Min EU-15	Max EU-15	België 2012	België 1996
WERKGELEGENHEIDSGRAAD								
20-64 jaar in personen	76,7%	77,2%	69,3%	69,4%	61,0%It	79,4%Se	67,2%	61,5%
in personen, 1996	67,2%	68,0%	65,4%	64,1%	55,1%It	75,5%Dk	61,5%	61,5%
Mannen	81,8%	82,5%	73,8%	75,3%	68,1%le	81,9%Se	72,7%	73,0%
Vrouwen	71,5%	71,9%	65,0%	63,4%	45,2%Gr	76,8%Se	61,7%	49,8%
Laaggeschoolden ²	57,8%	62,6% ⁴	54,7%	53,4%	43%le	62,9%Se	47,1%	45,6%
Gemiddeld geschoolden ²	76,6%	79% ⁴	69,7%	71,6%	51,8%Gr	80,4%Se	68,5%	65,8%
Hooggeschoolden ²	87,6%	87,1% ⁴	81,4%	81,9%	70,3%Gr	87,6%De	81,8%	82,0%
Nationaal ³	78,2%	77,9%	70,4%	70,2%	55,5%Gr	80,9%Se	68,6%	62,9%
EU-27 ³	74,9%	77,9%	67,7%	70,4%	56,4%Gr	78,4%Uk	65,2%	n.d.
Buiten EU-27 ³	58,9%	53,0%	47,9%	56,6%	38,9%Be	63,1%It	38,9%	n.d.
55-64 jaar								
Totaal	61,5%	58,6% ⁴	44,5%	50,9%	36,4%Gr	73,0%Se	39,5%	21,8%
Mannen	68,5%	68,1% ⁴	47,4%	58,0%	46,0%Be	76,3%Se	46,0%	32,2%
Vrouwen	54,8%	49,1% ⁴	41,7%	44,3%	26%Gr	69,6%Se	33,1%	12,0%
WERKLOOSHEIDSGRAAD (20-64 jaar)								
Totaal	5,5%	4,7%	9,5%	10,3%	4,1%At	24,5%Es	7,4%	9,4% ¹
Mannen	5,7%	4,9%	9,4%	10,2%	4,2%At	24,2%Es	7,4%	7,3% ¹
Vrouwen	5,2%	4,5%	9,7%	10,3%	4,1%At	27,8%Gr	7,3%	12,2% ¹
Laaggeschoolden ²	13,3%	6,9% ⁴	15,5%	18,1%	6,9%NI ¹	33%Es	13,7%	14,5% ¹
Gemiddeld geschoolden ²	5,3%	4,9% ⁴	9,5%	8,9%	4,9%NI ¹	26,9%Gr	7,5%	9,1% ¹
Hooggeschoolden ²	2,4%	3,1% ⁴	5,7%	6,3%	2,1%At	18,2%Gr	4,0%	4,2% ¹
Nationaal ³	4,9%	4,5%	8,9%	9,5%	3,1%Lu	23,3%Gr	6,3%	8,3% ¹
EU-27 ³	7,0%	5,1%	10,1%	12,2%	5,1%NI	30,2%Es	11,0%	n.d.
Buiten EU-27 ³	12,8%	14,3%	24,7%	21,0%	10%At	37,7%Es	30,5%	n.d.
Langdurig (in % van de actieve bevolking, 15-64)	2,5%	1,8%	4,1%	4,7%	0,6%No	14,4%Gr	3,4%	5,7% ¹
ONDERWIJS								
Vroegtijdige schoolverlaters	10,5% ⁶	8,8% ⁶	11,6%	-	7,6%At	24,9%Es	12,0%	12,9%
Aandeel van de hooggeschoolden 30-34 jaar	31,9%	42,3% ⁶	43,6%	-	21,7%It	51,1%le	43,9%	-
ATYPISCHE ARBEID (bij de loontrekkers, 20-64 jaar)								
Tijdelijke arbeid (15-64 jaar)	12,0%	16,4%	14,0%	12,7%	5,6%Uk	23,4%Es	7,6%	5,4%
Deeltijdse arbeid (in % van de totale werkgelegenheid, 15-64)	25,7%	46,2%	17,6%	21,6%	7,5%Gr	46,2%NI	24,5%	13,8%
Populatie met een tweede baan	4,8%	7,5%	3,3%	3,9%	1,3%It/Gr	8,7%Se	4,2%	2,6%
Ploegenarbeid	17,6%	8,4%	7,0%	15,7%	5,1%Dk	24,8%Gr	7,0%	15,9%
Nachtarbeid	9,5%	8,8%	7,5%	7,4%	3,1%Pt	9,5%Uk	3,3%	5,1%
<p>Noot 1 : Breuk in de reeks "werkloosheid" in België in 2011. De vraag "Zoekt u een job of een bezoldigde activiteit?" werd vervangen door "Heeft u, tijdens de referentiemaand, dus tijdens de referentieweek en de drie weken die eraan voorafgaan, een job of een bezoldigde activiteit gezocht?". Deze verandering had tot gevolg dat het aantal als werkloos beschouwde personen is gedaald. De reeks bevat ook een breuk in Nederland in 2010, die het omgekeerde effect heeft geresortseerd (stijging van het aantal werklozen).</p> <p>Noot 2: Eurostat maakt gebruik van de ISCED 1997-indeling (Standard International Classification of Education), die met de navolgende definities overeenstemt: Weinig geschoolden: niveau 0-2: diploma van het kleuteronderwijs, het basisonderwijs of het lager secundair onderwijs (eerste cyclus van het secundair onderwijs) Gemiddeld geschoolden: niveau 3 en 4: diploma van het hoger secundair onderwijs (tweede cyclus) of postsecundair onderwijs dat geen hoger onderwijs is Hooggeschoolden: niveau 5 en 6: diploma van het hoger onderwijs</p> <p>Noot 3: Gegevens op basis van de nationaliteit en niet van het geboorteland</p> <p>Noot 4 : voorlopige gegevens</p> <p>Bron : Eurostat</p>								

4.1 Ontwikkeling van de werkgelegenheid in België en in de drie buurlanden

4.1.1 Sinds 1996

In het eerste kwartaal van 2013 is de werkgelegenheid voor loontrekkers (in personen), in vergelijking met het jaar 1996, gestegen met 19% in Nederland en België, met 14% in Frankrijk en met 10% in Duitsland (zie Grafiek 4-1)⁸⁸.

Grafiek 4-1 : Ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers (personen), economie in haar geheel (indexcijfer 1996 = 100)

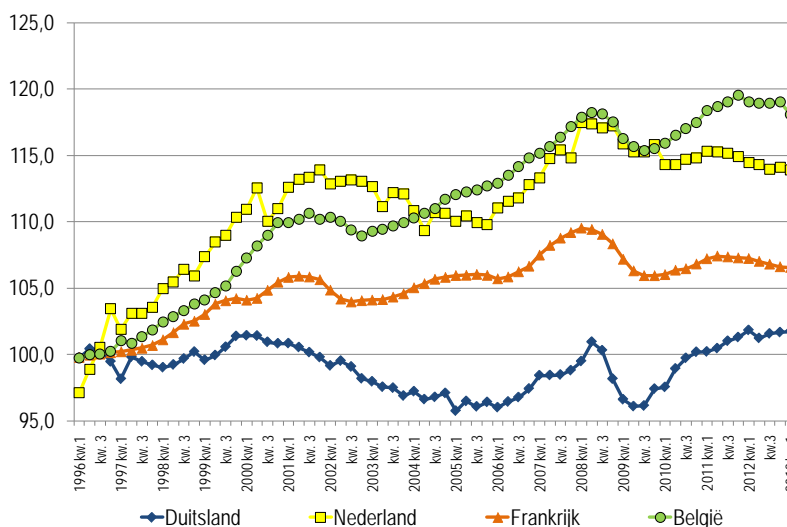
Bron: driemaandelijks nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

In Nederland en Frankrijk deed zich oorspronkelijk de sterkste groei voor. Die werd echter een eerste keer onderbroken in 2002, en daarna tijdens de crisis van 2008. Na de crisis werd een eerste periode van sterke inkringing waargenomen, die werd gevolgd door een quasi-stagnatie. In België werd sinds 2003 een bijna continue groei waargenomen, die echter werd onderbroken door twee perioden van inkringing: in 2009 en 2012. In Duitsland wordt een relatief lage groei vastgesteld tijdens het eerste decennium, met in het bijzonder een vrij lange periode van inkringing van 2000 tot 2006. Vervolgens wordt een aanzienlijke groei waargenomen vanaf 2006. Na de crisis van 2008 doet zich weliswaar een inkringing voor, maar de zo goed als aanhoudende groei sedert 2010 steekt af tegen die in de drie andere landen.

In termen van arbeidsvolume (uren) deden zich de navolgende ontwikkelingen voor:

⁸⁸ De hier voorgestelde gegevens hebben alleen betrekking op de werkgelegenheid voor loontrekkers, om de werkgelegenheid zowel in personen als in volume (uren) te kunnen waarnemen. Bijlage 5.3.1 (Grafiek 5.2 en Grafiek 5.3) geeft echter ook de ontwikkeling van het bbp en van de totale werkgelegenheid (in personen) weer.

Grafiek 4-2 : Ontwikkeling van het arbeidsvolume (uren) van de loontrekkers, economie in haar geheel (indexcijfer 1996=100)

Bron: driemaandelijks nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 (DESTATIS, CBS, INSEE en NBB)

Zoals men ziet, is de vorm van de curve hier verschillend, ten gevolge van de ontwikkeling van de arbeidsduur. In totaal was het arbeidsvolume van de loontrekkers in het eerste kwartaal van 2013, vergeleken met 1996, gegroeid met 18% in België, 14% in Nederland, 7% in Frankrijk en 2% in Duitsland.

Het verband tussen de ontwikkeling van de werkgelegenheid en van het concurrentievermogen van de economie (met inbegrip van de productiviteit) wordt in dit hoofdstuk niet geanalyseerd. Dat wordt echter wel behandeld in de documentatienota "Dynamiques d'emploi en Belgique", die eerlang wordt gepubliceerd.

4.1.2 Sinds 2007

Wanneer de focus wordt gelegd op de laatste periode, d.w.z. van net voor de crisis tot nu, dan blijkt dat de ontwikkelingen relatief verschillend zijn in de vier landen (zie Grafiek 4-3). Meer bepaald de Franse en de Nederlandse arbeidsmarkt kenden een sterkere en langdurigere inkrimping als gevolg van de crisis. In de jaren 2010 en 2011 werd dan weer met groei aangeknoopt, die in die twee landen echter een stuk lager bleef.

Sinds het begin van het jaar 2012 geeft alleen Duitsland een constante groei van zijn aantal werknemers te zien. Een interessante vaststelling in dit verband is dat die groei niet langer toe te schrijven is aan de ontwikkeling van het aantal "mini-jobs"⁸⁹. In de drie andere landen wordt een verslechtering waargenomen: in Frankrijk en in België loopt de werkgelegenheid voor werknemers gaandeweg terug, met in het laatste kwartaal van 2012 een daling van -0,4% van het aantal loontrekkers in vergelijking met het laatste kwartaal van 2011. In Nederland is de achteruitgang aanzienlijker: het aantal loontrekkers liep er terug met -1,1% in het laatste kwartaal van 2012 vergeleken met dezelfde periode van 2012. In Frankrijk en in Nederland ligt de werkgelegenheid in het

⁸⁹ Sinds 2010 is het aantal personen die een mini-job (criterium laag loon) als hoofdactiviteit uitoefenden, uitgedrukt als jaargemiddelde, immers gedaald. Bijlage 5.3.3 bevat verschillende gegevens over deze werkgelegenheidsmaatregel, waaronder de actualisering van de gegevens die in de nota [CRB 2013a](#) werden gepubliceerd.

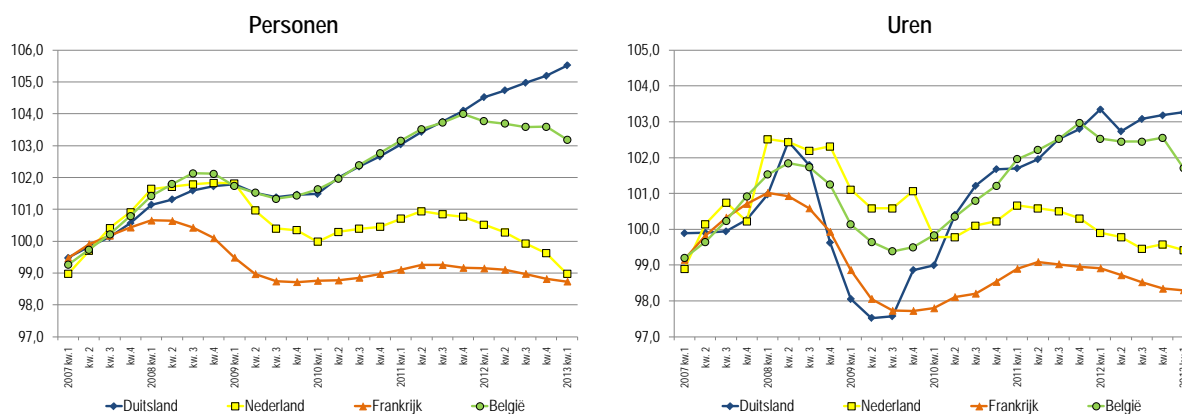
eerste kwartaal van 2013 ruim onder de niveaus die in 2007, voor de crisis, werden waargenomen (resp. -1,3% en -1%).

In Frankrijk en in Duitsland ziet het ernaar uit dat de ontwikkeling van de arbeidsduur, nog in dat laatste jaar, heeft geholpen om de impact van de conjunctuurvertraging te temperen: in Duitsland kende het arbeidsvolume een minder snelle groei dan het aantal loontrekkers, terwijl in Frankrijk de daling van het aantal gewerkte uren groter was dan de daling van het aantal loontrekkers. In Nederland, daarentegen, had de arbeidsduur een omgekeerd effect, met een aanzienlijkere schraping van het aantal loontrekkers dan van de gewerkte uren. In ons land ligt de ontwikkeling van de twee aggregaten relatief dicht bij elkaar, waarbij de arbeidsduur vrij stabiel is⁹⁰.

Net als voor het aantal loontrekkers worden in Frankrijk en in Nederland in het eerste kwartaal van 2013 lagere niveaus van arbeidsvolume waargenomen dan voor de crisis, in 2007.

Volgens het Federaal Planbureau (zie FPB, 2013, blz. 145) zal de Belgische binnenlandse werkgelegenheid in 2013 allicht zo goed als stagneren (+1200 banen, d.i. +0,03%). Vanaf 2014 zou zich geleidelijk aan weer een gunstigere ontwikkeling voordoen, al is die nog niet zo aanzienlijk (+20.500 banen in 2014, d.i. + 0,5%, tot +44.300 banen in 2018, d.i. +0,9%).

Grafiek 4-3 : Ontwikkeling van de werkgelegenheid voor loontrekkers in de economie in haar geheel (indexcijfer 2007 = 100)

Noot : Geïnteresseerde lezers die de link willen leggen met de ontwikkeling van de activiteit vinden die informatie (ontwikkeling van het bbp) in bijlage 5.3.2.

Bron: driemaandelijks nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 ([DESTATIS](#), [CBS](#), [INSEE](#) en [NBB](#))

4.1.3 Ontwikkeling in hoge mate aangedreven door de tertiaire en quartaire sectoren

Een interessante vaststelling is dat de ontwikkeling van het bbp in België sinds 2007 (+1,9%⁹¹) heeft geleid tot een sterkere stijging van het aantal werkenden (+3,9%), loontrekkers (+3,6%) en door die laatsten gewerkte uren (+2,6%). In Duitsland wordt een relatief vergelijkbaar verschijnsel waargenomen (resp. +3,1% (bbp), +4,7% (totale werkgelegenheid), +5,2% (loontrekkers) en +3,2% (arbeidsuren loontrekkers)). In Nederland is het bbp gekrompen (-1,5%), maar bood de werkgelegenheid beter weerstand, met een daling van het aantal loontrekkers en van het arbeidsvolume van 0,4%. De totale

⁹⁰ De gegevens inzake tijdelijke werkloosheid wijzen er overigens op dat in 2012 op dat systeem iets meer een beroep werd gedaan dan in 2011, maar heel wat minder dan tijdens de piekperiode die werd waargenomen in 2009 en 2010 (zie grafiek 5.5, bijlage 5.3.4). Die vaststelling moet echter niet verbergen dat het systeem in België veel meer op constante basis wordt gebruikt dan in de drie buurlanden.

⁹¹ Laatste kwartaal van 2012, in vergelijking met het gemiddelde van het jaar 2007.

werkgelegenheid (loontrekkers + zelfstandigen) groeide zelfs met 0,6%. In Frankrijk, daarentegen, lag het bbp in het laatste kwartaal van 2012 op hetzelfde niveau als in 2007. Het aantal werknemers (loontrekkers) liep echter terug met 0,3% (-1,2% voor de loontrekkers alleen) en het arbeidsvolume kromp met 1,7%.

Die cijfers brengen aan het licht dat de groei in België zeer arbeidsintensief is. Zoals het Federaal Planbureau opmerkt (op. cit., blz. 69), wordt dit o.m. verklaard door verschuivingen van banen tussen verschillende economische bedrijfstakken.

Er is immers gebleken dat de creatie en de vernietiging van banen niet homogeen binnen de economieën is verspreid⁹².

Tabel 4-1 : Verandering in duizenden banen en bijdragen aan de werkgelegenheidsontwikkeling, loontrekkers + zelfstandigen, 4de kwartaal van 2012 / 2007

	Duitsland		Nederland		Frankrijk		België	
Totaal	1859,0	4,7%	47,5	0,6%	-87,0	-0,3%	170,4	3,9%
Waarvan : Landbouw (A)	6,3	0,0%	-22,3	-0,3%	-93,6	-0,3%	-11,6	-0,3%
Industrie + energie en water (B-E)	80,0	0,2%	-46,8	-0,5%	-364,3	-1,3%	-57,7	-1,3%
Marktdiensten (F-N, excl. dienstencheques)	1131,0	2,8%	-104,5	-1,2%	144,4	0,5%	76,2	1,7%
Dienstencheques							72,4	1,7%
Niet-marktdiensten (O-T, excl. dienstencheques)	641,8	1,6%	221,0	2,6%	226,4	0,8%	91,1	2,1%

Noot 1: Voor elk land geeft de eerste kolom de verandering in duizenden banen en de tweede kolom de bijdrage aan de groei van de totale werkgelegenheid weer.

Noot 2: In België werd de werkgelegenheid met dienstencheques verplaatst van de markt N en de niet-markttakken Q en S naar een afzonderlijke tak. Zie bijlage 5.3.5 voor de methodologie.

Noot 3: De activiteitsgroepen zijn gestoeld op de NACE 2008-indeling, die tussen haakjes staat aangegeven.

Bron: driemaandelijks nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 ([DESTATIS](#), [CBS](#), [INSEE](#) en [NBB](#)). Voor de "correctie dienstencheques": RSZ (niet-gepubliceerde gegevens) en [verslag EGCW](#) (zie methodologie in bijlage 5.3.5).

Hoewel de vergelijking slechts betrekking heeft op 5 jaar (het betreft de ratio tussen de werkgelegenheid die werd waargenomen in het laatste kwartaal van 2012 en het gemiddelde van 2007), komt uit Tabel 4-1 een forse daling van het aantal banen in de industrietakken naar voren. Alleen Duitsland kende een lichte groei van zijn werkgelegenheid in die takken⁹³. De marktdiensten, daarentegen, zorgen doorgaans voor extra jobs, hoewel de resultaten van land tot land sterk verschillen: in Duitsland droegen ze ten belope van 2,8% bij aan de groei van de werkgelegenheid. In ons land waren ze goed voor 1,7 pp en in Frankrijk voor 0,5 pp. In Nederland, daarentegen, werden in die takken 105.000 banen vernietigd, d.i. een daling van 1,2 pp. De niet-verhandelbare diensten (onderwijs, openbaar bestuur, gezondheidszorg, maatschappelijke dienstverlening, kunst enz.) van hun kant, waren in het hele land werkverschaffers. Die takken leverden echter in Nederland en in België de grootste bijdrage, die goed was voor resp. 2,6% en 2,1% van de werkgelegenheid. In Duitsland bedroeg de bijdrage van die niet-verhandelbare diensten 1,6 pp.

In België werd de werkgelegenheidsontwikkeling, behalve door de marktdiensten en de niet-verhandelbare diensten (ter herinnering: 1,7 pp en 2,1 pp), in hoge mate aangedreven door de ontwikkeling van de dienstencheques. In het laatste kwartaal van 2012 werden bijna 115.000 personen geteld die onder dat statuut werkten⁹⁴. Dat komt neer op een stijging met zowat 76.000 personen sedert 2007, d.i. 1,7 pp van de groei van de totale werkgelegenheid. Kennelijk is dat stelsel vrij uniek in

⁹² Vier grafieken, die worden voorgesteld in bijlage 5.3.5, geven voor elk land de ontwikkeling van de verschillende bedrijfstakken sinds 2007 weer.

⁹³ Met deze analyse is het echter niet mogelijk precies aan te geven welke banen werden geoutsourcet van de industrietakken naar de tertiaire takken (bv. de boekhouddiensten, juridische diensten, schoonmaakdiensten enz.).

⁹⁴ RSZ-gegevens gebruikt door het INR, dus in samenhang met de nationale rekeningen

Europa. In de onderstaande kadertekst worden de verschillende systemen in België en in de drie buurlanden kort beschreven.

Zoals men ziet, evolueert de structuur van de economie sterk en snel. Zoals het Planbureau opmerkt (op cit., blz. 39), "zouden sedert 2012 meer personen werken in "gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening" dan in de verwerkende nijverheid; in 1995 was de werkgelegenheid in de verwerkende nijverheid nog dubbel zo groot als in "gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening".

De systemen van buurtdiensten in België en in de drie buurlanden

België

Het in 2004 ingevoerde "dienstenchequessysteem" geeft particulieren de mogelijkheid "dienstencheques" aan te kopen, die ze bij erkende ondernemingen gebruiken voor de betaling van de gewerkte uren in het kader van buurtdiensten (schoonmaak, strijkwerk, huishoudelijke boodschappen enz.).

De staat subsidieert het systeem op twee manieren: via een rechtstreekse subsidie die aan de ondernemingen wordt betaald (elke cheque die de gebruiker tegen 8,5 euro koopt, geeft aan het bedrijf recht op een terugbetaling van 22,04 euro door de staat - wat neerkomt op een subsidie van 13,54 euro) en via een belastingvrijstelling van een deel van de kosten voor de gebruiker (30% van de kosten, waardoor de aankoopprijs van de dienstencheque uitkomt op 5,95 euro)⁹⁵.

Duitsland

Zo te zien worden persoonlijke diensten in Duitsland via twee kanalen georganiseerd: het eerste, meest verspreide kanaal is het zwartwerk. Volgens de ramingen kan dat immers betrekking hebben op 90 tot 95% van de personen die werken voor huishoudens⁹⁶.

De andere mogelijkheid is het gebruik van de mini-jobs. Die vormen een bijzondere vorm van werk dat in de marge van een andere baan of van een ander statuut kan worden verricht. De specificiteit ervan is dat voor de mini-jobs een heel wat lager fiscaal en parafiscaal tarief geldt dan voor de "klassieke" banen. Ze worden gebruikt in de ganse economie, en 5% (d.i. zowat 259.253 arbeidsplaatsen)⁹⁷ wordt rechtstreeks door de huishoudens gebruikt. Dat statuut maakt een zeer sterke vermindering mogelijk van de personenbelasting voor de werknemer (teruggebracht tot 2%) en van de sociale werkgeversbijdragen en de persoonlijke sociale bijdragen (totale bijdragevoet van 10% in het geval van de huishoudens als werkgevers tot in 2013).

⁹⁵ Bedragen van kracht sedert 1 januari 2013. Sinds 1 juli 2013 is het aftrekbare bedrag beperkt tot 1350 euro per jaar. Vanaf 1 januari 2014 zal elke burger nog slechts 500 dienstencheques per jaar kunnen bestellen, m.a.w. 1000 cheques per huishouden. De eerste 400 cheques zullen 9 euro kosten, de 100 extra cheques 10 euro. Er zij aan herinnerd dat het regeerakkoord van december 2011 de regionalisering van het systeem voorschrijft. Waarschijnlijk zullen de financiële voorwaarden na die regionalisering dan ook worden gewijzigd.

⁹⁶ Cf. ORSEU (2013)

⁹⁷ Gegeven afkomstig van de Bundesagentur für Arbeit, situatie op 31 december 2012. Het gaat hier om de gezamenlijke mini-jobs voor lage lonen en niet alleen om de personen die enkel een mini-job uitvoeren. Andere gegevens over dat statuut is te vinden in bijlage 5.3.3. Deze nota maakt ook een vergelijking met de situatie van de Belgische werknemer die een vergelijkbaar loon ontvangt.

Nederland

In Nederland bestaat een bijzonder statuut, dat particulieren in staat stelt hun huishoudelijke werknemer rechtstreeks aan te werven. Het staat bekend als de "Regeling dienstverlening aan huis". Dat statuut bespaart de werkgever (= de particulier) alle administratieve stappen: de werknemer wordt niet als loontrekker beschouwd, er moet geen enkele aangifte worden gedaan en de werkgever moet geen bijdrage betalen. De werknemer, daarentegen, moet belastingen betalen op zijn inkomens en moet bijdragen aan de sociale zekerheid, hoewel hij door die laatste niet is gedekt, aangezien de werkgever geen bijdragen betaalt. De particulier-werkgever is echter wel verplicht zich te houden aan het wettelijk minimumuurloon, de werknemer heeft recht op een vakantiepremie en is beschermd in geval van ziekte.

Frankrijk

Frankrijk heeft een systeem ingevoerd dat "services à la personne" (persoonlijke diensten) wordt genoemd. Dat systeem omvat een aantal wettelijk bepaalde diensten, en is heel wat ruimer dan de dienstencheques in België (het omvat bv. ook bijstand aan ouderen of aan personen met een handicap, schoolondersteuning, de uitvoering van kleine klusjes enz.). De werknemers worden hetzij rechtstreeks door de particulier, hetzij door een dienstverlenende instelling (bedrijf of vereniging) aangeworven.

Die diensten worden vergoed d.m.v. de 'CESU' (Chèque Emploi Service Universel), die de vorm aanneemt van ofwel een bankcheque (zonder vooraf bepaalde waarde), ofwel een bon (voucher) die doorgaans vooraf werd gefinancierd door een derde persoon (de werkgever van de particulier, een ziekenfonds, een vereniging enz.). De CESU kan dus worden gebruikt als een vorm van beloning in natura, die vergelijkbaar is met de maaltijdcheques in België.

Er zijn tal van fiscale en parafiscale voordelen aan verbonden: de particulier heeft een fiscaal voordeel (belastingvermindering of -krediet) ten belope van 50% van de kosten van de persoonlijke diensten, met een bovengrens die afhangt van de gezinssituatie. Er zijn ook verminderingen van de sociale werkgeversbijdragen, of de werkgever nu een particulier of een dienstverlenende instelling is. Wanneer ten slotte werkgevers die cheques (CESU) aan hun loontrekkers toekennen, dan is geen enkele sociale bijdrage verschuldigd op het bedrag van de betaalde hulp (met een plafond van 1830 euro per loontrekker en per jaar) en kunnen de werkgevers 25% van dat bedrag aftrekken van de vennootschapsbelasting (tot een maximumbedrag van 500.000 euro per jaar).

4.2 Werkgelegenheid, werkloosheid en andere aggregaten van de arbeidsmarkt

De werkloosheidsgraad is gelijk aan het aantal werklozen binnen de beroepsbevolking (d.w.z. het totaal van de werkloze personen en de werkende personen). De werkgelegenheidsgraad, van zijn kant, is gelijk aan het aantal werkende personen binnen de groep van personen op arbeidsleeftijd⁹⁸. De onderlinge verbanden tussen die verschillende concepten kunnen worden verduidelijkt aan de hand van de volgende vergelijking:

Werkgelegenheidsgraad = activiteitsgraad x (1 - werkloosheidsgraad)

$$\frac{\text{Werkende bevolking}}{\text{bevolking op arbeidsleeftijd}} = \frac{\text{beroepsbevolking}}{\text{bevolking op arbeidsleeftijd}} \times \left(1 - \frac{\text{werkloze bevolking}}{\text{beroepsbevolking}}\right)$$

⁹⁸ Voor meer informatie over deze verschillende concepten verwijzen wij naar de documentatienota [CRB 2009-1585](#).

Tabel 4-2 : Ontwikkeling van diverse aggregaten op de arbeidsmarkt, bevolking van 20-64 jaar

1996-2012	Bev. 20-64 jaar	Beroepsbev.	Activiteitsgraad	Werkende bev.	Werkgel. graad	Werkloze bev.	Werkloosheidsgr.
Duitsland	-1,9%	7,8%	7,3 pp	12,0%	9,5 pp	-34,2%	- 3,5 pp
Nederland	4,3%	17,1%	8,8 pp	18,4%	9,2 pp	-5,1%	- 1,1 pp
Frankrijk	10,0%	13,2%	2,2 pp	16,6%	3,9 pp	-11,1%	- 2,6 pp
België	8,7%	16,3%	4,7 pp	18,9%	5,8 pp	-8,6%	- 2,0 pp
2007-2012							
Duitsland	0,6%	2,3%	1,4 pp	5,8%	3,8 pp	-35,2%	- 3,2 pp
Nederland	0,2%	1,5%	1,1 pp	-0,5%	- 0,5 pp	72,4%	1,9 pp
Frankrijk	1,8%	3,1%	1,0 pp	1,0%	- 0,5 pp	28,7%	1,9 pp
België	3,9%	3,3%	-0,4 pp	3,2%	- 0,5 pp	5,5%	0,2 pp

Noot 1: Totale bevolking, beroepsbevolking, werkende bevolking en werkloze bevolking: groeipercentage. Activiteitsgraad, werkgelegenheidsgraad en werkloosheidsgraad⁹⁹: verschil in de graden (in procentpunten, genoteerd als pp)

Bron: EAK, [Eurostat](#)

Zoals blijkt uit Tabel 4-2 kende de bevolking op arbeidsleeftijd (hier: 20-64 jaar) nog een groei tijdens de laatste 16 jaar; alleen in Duitsland werd die bevolking kleiner. Van de vier geanalyseerde landen was Duitsland immers het land dat het snelst te maken kreeg met de vergrijzing van zijn bevolking. De lichte groei die wordt waargenomen tijdens de laatste periode (2007-2012) is het gevolg van een (lichte) toename in 2011 en 2012. In Frankrijk en in België kende de bevolking op arbeidsleeftijd de afgelopen jaren nog een aanzienlijke groei (behalve in 2012 wat Frankrijk betreft). In Nederland, daarentegen, wordt sinds 2003 bijna een stagnatie waargenomen.

Over een langere periode (nl. sinds 1996) wordt in Duitsland een relatief beperkte groei van de beroepsbevolking waargenomen in vergelijking met de drie andere landen. Maar aangezien de bevolking op arbeidsleeftijd kleiner wordt, wijst die groei van de beroepsbevolking op een toename van de participatie aan de arbeidsmarkt (dus: een stijgende activiteitsgraad). De werkende bevolking groeit ook minder snel dan in de buurlanden, maar gelet op de relatief kleine groei van de beroepsbevolking leidt dit tot een aanzienlijke daling van de werkloosheid. Met andere woorden, aangezien de beroepsbevolking een vrij lage groei kent, moet de stijging van de werkgelegenheid minder groot zijn (in vergelijking met de buurlanden) om tegelijk de nieuwkomers op de arbeidsmarkt op te vangen en de werkloosheid terug te dringen.

Het is interessant vast te stellen dat de situatie in Nederland relatief anders ligt. Van 1996 tot 2012 werd in dat land immers een groei (+4,3%) van de bevolking op arbeidsleeftijd waargenomen. Aangezien de participatie aan de arbeidsmarkt (d.i. de activiteitsgraad) er een vrij gelijkaardige ontwikkeling kende als in Duitsland, wordt in Nederland een heel wat sterkere groei van de beroepsbevolking waargenomen. De werkgelegenheid nam er ook heel wat sneller toe dan in Duitsland (+18,4%), maar gelet op de sterke toename van de beroepsbevolking kon de werkgelegenheidsontwikkeling maar een klein deel van de werkloosheid wegnemen.

In fine resulteren die twee verschillende ontwikkelingen in een zo goed als gelijkaardige groei van de werkgelegenheidsgraad¹⁰⁰. In het geval van Duitsland wordt die groei veroorzaakt door een inkrimping van de bevolking op arbeidsleeftijd en door een minder sterke toename van de werkgelegenheid. In

⁹⁹ De werkloosheidsgraad zoals die werd gedefinieerd door de Enquête naar de arbeidskrachten beantwoordt aan de definitie van het IAB (geen werk hebben, beschikbaar zijn en op zoek zijn naar een baan). Ter herinnering: deze bron bevat een breuk in de reeks voor Nederland (2010) en voor België (2011) (zie noot 1 van de boordtabel).

¹⁰⁰ Hier moet worden beklemtoond dat het concept werkgelegenheidsgraad berust op een telling van de werkgelegenheid in personen, en niet in arbeidsvolume (dus: in uren). Om de ontwikkeling van de werkgelegenheid in volume te verkrijgen (zie punt 4.1.1), moet ook de ontwikkeling van de arbeidsduur mee in rekening worden gebracht. Die variabele bepaalt de omvang waarmee de groei van het arbeidsvolume leidt tot een stijging van het aantal werkende personen (en omgekeerd).

Nederland heeft een aanzienlijke stijging van de werkgelegenheid de werkgelegenheidsgraad omhooggestuwd, maar die laatste werd echter getemperd door een groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. In het eerste geval wordt een sterke daling van de werkloosheid vastgesteld, terwijl ze in Nederland gematigd blijft.

In Frankrijk en in België wordt een tussenliggende situatie vastgesteld. Frankrijk is het land met de sterkste groei van zijn bevolking op arbeidsleeftijd. Zijn activiteitsgraad stijgt echter zeer lichtjes, wat resulteert in een gematigde groei van de beroepsbevolking (+13,2%). De werkgelegenheid is er minder sterk gestegen dan in Nederland en in België, maar nog altijd sneller dan de beroepsbevolking, wat heeft geleid tot een niet te verwaarlozen daling (-2,6 pp) van de werkloosheidsgraad. De relatief lage stijging van de werkgelegenheid, in combinatie met een sterke groei van de bevolking op arbeidsleeftijd, leidt echter tot een relatief lage ontwikkeling van de werkgelegenheidsgraad. In België heeft de gecombineerde ontwikkeling van een sterke groei van de bevolking op arbeidsleeftijd (+8,7%) en een gematigde stijging van de activiteitsgraad (+4,7 pp) een sterke groei van de beroepsbevolking tot gevolg. De zeer positieve werkgelegenheidsontwikkeling heeft het mogelijk gemaakt die aanzienlijke instroom van werknemers op te vangen en een deel van de werkloosheid weg te werken (-2 pp). De werkgelegenheidsgraad is echter maar matig gestegen, doordat de sterke toename van de werkgelegenheid werd getemperd door de sterke groei van de bevolking op arbeidsleeftijd.

Hetzelfde analyserooster kan worden gehanteerd voor de periode van net voor de crisis tot heden (d.i. 2007-2012). Het is interessant vast te stellen dat de Nederlandse, de Franse en de Belgische werkgelegenheidsgraden tijdens die periode in dezelfde verhoudingen teruglopen. Hieraan liggen echter relatief verschillende mechanismen ten grondslag. In Nederland gaat de werkgelegenheid achteruit, waardoor die er niet in slaagt de nochtans lage groei van de beroepsbevolking te integreren. Dat uit zich bijgevolg in een aanzienlijke stijging van de werkloosheidsgraad. Er wordt ook een sterke stijging van de werkloosheidsgraad vastgesteld in Frankrijk, maar die is het resultaat van het gecombineerde effect van een lage toename van de werkgelegenheid en een sterke groei van de beroepsbevolking (die op zijn beurt resulteert uit een matige toename van de bevolking op arbeidsleeftijd en van de activiteitsgraad). In België, ten slotte, loopt de werkgelegenheidsgraad eerder terug door een forse groei van de bevolking op arbeidsleeftijd. Die daling van de werkgelegenheidsgraad gaat echter gepaard met een relatief lage stijging van de werkloosheidsgraad, ten gevolge van een daling van de activiteitsgraad die een minder sterke groei van de bevolking op arbeidsleeftijd tot gevolg heeft).

Ten slotte moet worden opgemerkt dat Duitsland tijdens die laatste periode (pro memorie: 2007-2012) als buitenbeentje figureert, met een aanzienlijke stijging van de werkgelegenheidsgraad. Die berust hoofdzakelijk op een zeer sterke stijging van de werkgelegenheid, die terzelfder tijd de opname van de niet te verwaarlozen instroom (de beroepsbevolking groeit met 2,3%) en de vermindering van de werkloosheidsgraad (-3,2 pp) mogelijk maakt. Die aanzienlijke toename van de werkgelegenheid uit zich in een sterke stijging van de werkgelegenheidsgraad, terwijl de bevolking op arbeidsleeftijd bijna stagneert (+0,6%).

4.3 Recente ontwikkelingen van de werkloosheid

De vertragingen op de arbeidsmarkten zijn in België, Frankrijk en Nederland tot uiting gekomen in een stijging van de werkloosheidsgraad in 2012 (resp. +0,4, +0,7 en +0,7 procentpunten¹⁰¹). In de drie

¹⁰¹ EAK-gegevens, steeds voor 20-64-jarigen.

landen betekent dit een nieuwe achteruitgang na de vrij stabiele periode van 2011. In Duitsland, daarentegen, blijft de werkloosheidsgraad teruglopen (-0,4 pp in 2012).

De administratieve gegevens, van hun kant, wijzen op een lichte daling van het aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen¹⁰² in België in 2012 (dat uitkomt op 417.250, d.i. -1,1% in vergelijking met 2011)¹⁰³. Deze daling van het aantal UVW-WZ, die o.m. het gevolg is van de recente wijzigingen in het werkloosheidsstelsel (vooral de verlenging van de inschakelingsstage), ging echter gepaard met een stijging van het aantal personen die zijn ingeschreven als werkzoekenden maar geen werkloosheidsuitkering ontvangen (volgens het Federaal Planbureau gaat het om +18.000 personen)¹⁰⁴.

In nettocijfers is het aantal uitkeringsgerechtigde werklozen van 2011 tot 2012 weliswaar maar lichtjes gedaald, maar toch werden belangrijke bewegingen waargenomen: een groot aantal werklozen vond immers werk, terwijl anderen werkloos werden. Volgens de RVA had iets meer dan een derde (34,2%, d.i. zowat 165.700 personen) van alle UVW-WZ in het tweede kwartaal van 2011 minstens een maand gewerkt tijdens de daaropvolgende twaalf maanden¹⁰⁵. Dat aandeel is net iets kleiner dan het aandeel dat van 2010 tot 2011 was opgetekend (t.w. 34,8%).

Het is echter niet voor alle werkzoekenden even waarschijnlijk dat ze kunnen deelnemen aan die bewegingen. In zijn jaarverslag analyseert de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid (zie HRW 2013, blz. 130), op basis van de EAK-gegevens¹⁰⁶, verschillende factoren die een invloed hebben op de kansen om een baan te vinden na een periode van werkloosheid. Hij stelt vast dat zijn "referentie-individu" (die wordt omschreven als een man, gemiddeld geschoold, inwoner van Vlaanderen, tussen 35 en 49 jaar oud, Belg, alleenstaand, en zonder personen ten laste) 56,9% kans heeft om een jaar na een periode van werkloosheid een baan te hebben. Als (enkel) het gewest van de woonplaats wordt veranderd, daalt die waarschijnlijkheid tot 26,5% voor Brussel en tot 38,5% voor Wallonië. De ouderen hebben ook een heel wat kleinere kans: voor de 50- tot 64-jarigen bedraagt die 34,2% (bij verder ongewijzigde factoren). Ten slotte speelt ook de kwalificatie een belangrijke rol: als men die factor wijzigt, dan ziet men een waarschijnlijkheidspercentage van slechts 46% voor de laaggeschoolden. Welnu, 54% van de personen die in 2012 een werkloosheidsuitkering (als UVW-WZ) ontvingen, was laaggekwalificeerd¹⁰⁷.

Hoewel geen enkel significant effect werd gevonden op basis van de herkomst van de individu's, is de werkloosheidsgraad voor de personen die niet afkomstig zijn van de EU-27 blijkbaar ruim viermaal

¹⁰² Het door de RVA gehanteerde concept is de "werkzoekende uitkeringsgerechtigde volledig werkloze", hierna UVW-WZ genoemd. In tegenstelling met het concept dat de Enquête naar de arbeidskrachten hanteert, is het in dit concept noodzakelijk dat men een werkloosheidsuitkering ontvangt en dat men ingeschreven is als werkzoekende.

¹⁰³ Zie RVA, 2013, blz. 27

¹⁰⁴ Zie FPB 2013, blz. 75

¹⁰⁵ Zie RVA, 2013, blz. 150

¹⁰⁶ Het betreft de gegevens van de EAK-enquête van 2011, waarin een vraag stond over de situatie van de respondent een jaar voor de enquête. Weliswaar bevat de gebruikte methodologie wat onnauwkeurigheden, maar het voordeel ervan is dat men een waarschijnlijkheidsberekening kan maken voor een type-individu, d.w.z. waarbij het effect van slechts één kenmerk tegelijk wordt geanalyseerd.

¹⁰⁷ Zie RVA 2013, blz. 35. Het gaat hier om stockinformatie: elke maand telt men de gezamenlijke uitgevoerde betalingen, ongeacht de duur van de uitkering. Vervolgens wordt een gemiddelde van de 12 maanden berekend. Een dergelijke meting overschat dus de aanwezigheid van de werklozen die zich moeilijk opnieuw inschakelen (onder wie de laaggeschoolden), aangezien ze een groter aantal maanden aanwezig zijn. Men heeft bijgevolg maar een gedeeltelijk beeld van de situatie, dat gericht is op de werklozen die moeilijker opnieuw ingeschakeld raken.

hoger dan voor de gezamenlijke 20- tot 64-jarigen (zie boordtabel)¹⁰⁸. Die verhouding is een van de slechtste in Europa en zowel de RVA-gegevens als die van de EAK lijken te wijzen op een conjunctuurgebonden verslechtering van die situatie.

Diezelfde gegevens vestigen de aandacht op de jongerengroep (meer bepaald de 15- tot 24-jarigen), die in 2012 terzelfder tijd zijn werkloosheidsgraad fors zag stijgen en zijn kansen om daaruit te geraken zag dalen. De inschakeling van jongeren vormt, in deze periode van vertraging na de recessie, de kern van bijzonder hevige bezorgdheid. In de onderstaande kadertekst wordt die problematiek nog eens kort beschreven.

Crisis en inschakeling van de jongeren op de arbeidsmarkt

Hoewel de situaties in de verschillende landen zeer heterogeen zijn, wordt vastgesteld dat de crisis de moeilijkheden met de inschakeling van de jongeren op de arbeidsmarkt opnieuw heeft doen uitkomen:

Tabel 4-3 : Jongeren, arbeidsmarkt en onderwijs: verschillende indicatoren

	leeftijd	jaar	DE	NL	FR	EU-28	BE
Werkloosheidsgraad	20-24 jaar	2007	11,4%	3,8%	17,2%	13,9%	17,1%
		2012	7,8%	7,1%	21,8%	21,3%	18,4%
In verhouding tot de 25-65-jarigen	20-24 jaar	2007	1,4	1,4	2,6	2,2	2,7
		2012	1,5	1,6	2,6	2,3	2,8
Aandeel van de werklozen > 1 jaar	15-24 jaar	2007	32,2%	12,6%	24,3%	26,3%	29,7%
		2012	23,3%	13,8%	28,4%	32,6%	29,3%
NEET-graad ²	18-24 jaar	2007	12,6%	4,7%	13,7%	14,1%	14,4%
		2012	9,8% ¹	5,7% ¹	16,2%	17% ¹	15,0%
Jonge schoolverlaters ³	18-24 jaar	2012	10,5% ¹	8,8% ¹	11,6%	12,8% ^{1 4}	12,0%
Aandeel loontrekkers met tijdelijke overeenk.	15-24 jaar	2012	53,6%	51,2%	55,5%	42,2%	31,4%
	25-64 jaar	2012	8,7%	12,8%	11,0%	10,6%	6,0%

¹ : voorlopige gegevens

² : NEET staat voor Not in Education, Employment or Training

³ : Jongeren zonder diploma van het hoger secundair onderwijs die noch school lopen, noch een opleiding volgen

⁴ : gegevens EU-27

Noot: de werkloosheidsreeksen bevatten een breuk in de reeks voor Nederland in 2010 en voor België in 2011. Zie boordtabel

Bron: EAK - Eurostat

Als nieuwkomers op de arbeidsmarkt zijn de jongeren conjunctuurgevoeliger: zij krijgen als eersten te kampen met de vermindering van de aanwervingen, werken vaker in tijdelijke jobs (zie hierboven) en kunnen geen beroep doen op een stevig menselijk kapitaal (dat werd verworven d.m.v. opeenvolgende werkervaringen) om hun beroepstraject veilig te stellen.

Afgezien van de huidige moeilijkheden die deze werkloosheidsstijging teweegbrengt, vloeit de bezorgdheid ook voort uit de angst voor toekomstige moeilijkheden. De literatuur¹⁰⁹ lijkt immers aan te tonen dat de gevolgen van een periode van werkloosheid (t.w. een toegenomen kans om later nog andere perioden van werkloosheid te kennen en ook loonverlies te lijden) des te groter zijn als het publiek jong is. Die effecten houden verband met het verlies aan menselijk kapitaal, de onmogelijkheid een opleiding te volgen op de werkplek of het negatieve signaleffect.

¹⁰⁸ De meer gedetailleerde gegevens naar studieniveau bevestigen een moeilijkheid die specifiek is voor de personen van buitenlandse origine (buiten de EU-27): ongeacht het beschouwde studieniveau is de werkloosheidsgraad (werkgelegenheidsgraad) heel wat hoger (lager) dan die welke wordt vastgesteld bij de Belgen met eenzelfde kwalificatieniveau.

¹⁰⁹ Zie o.m. C. Lecocq, J. Konings en T. Minten (2013).

Als reactie op die vaststelling heeft Europa verschillende acties opgezet. Na het initiatief "Kansen voor jongeren" dat in 2011 werd gelanceerd, stelde het Pakket "Werkgelegenheid voor jongeren" in december 2012 verschillende maatregelen voor. Een van de sleutelmaatregelen is de invoering van een "jeugdgarantie", dat als beginsel hanteert dat alle jongeren, binnen vier maanden dat zij het formele onderwijs hebben verlaten of werkloos zijn geworden, een goede baan, voortgezet onderwijs, een plaats in het leerlingstelsel of een stage krijgen aangeboden.

In België heeft de federale regering onlangs twee maatregelen genomen die specifiek op de jongeren gericht zijn¹¹⁰: de invoering van overgangsstages (er wordt gemikt op 10.000 stages in 2014) en de uitbreiding van het ACTIVA-plan (zowel voor de vermindering van de sociale bijdragen als voor de werkuitkering) tot jongeren van minder dan 27 jaar oud die laaggeschoold zijn en minstens een jaar werkzoekende zijn. Sinds het eerste kwartaal van 2013 is ook een versterkte verlaging van de werkgeversbijdragen voor jongeren minder dan 26 jaar oud¹¹¹ van kracht.

Na te hebben gewezen op de aanwezigheid in België van een aanzienlijk "niet ingevuld werkaanbod" (m.a.w. de aanwezigheid van personen die een baan zoeken), is het interessant ook de arbeidsvraag onder de loep te nemen. Het aantal door de openbare arbeidsbemiddelingsdiensten (VDAB, Actiris en Forem) ontvangen werkaanbiedingen liep in 2012 weliswaar terug (zie HRW, op. cit., blz. 73), maar kennelijk blijven sommige werkaanbiedingen moeilijker in te vullen. Elke arbeidsbemiddelingsdienst heeft de lijst van zijn knelpuntberoepen¹¹² opgemaakt, die ondanks de crisis aanzienlijk blijft.

Die vaststelling doet vermoeden dat de afstemming tussen aanbod van en vraag naar arbeid in ons land efficiënter zou kunnen zijn.

Om dat verschijnsel correct te bevatten, is echter heel wat meet- en analysewerk nodig. In theorie zou immers in de eerste plaats de (al dan niet) aanwezigheid van spanningen op de arbeidsmarkt moeten worden nagegaan, die doorgaans worden gemeten aan de hand van de ratio tussen het aantal vacatures en het aantal werklozen. Vervolgens moet worden onderzocht hoe die ratio wordt omgezet in een "waarschijnlijkheid" dat werkgever en werknemer elkaar "vinden": er moet een afstemmingsfunctie worden vastgesteld. Die functie geeft weer hoe de arbeidsmarkt, voor een gegeven spanningsgraad, er meer of minder goed in slaagt het aanbod van en de vraag naar arbeid met elkaar te verzoenen.

In België is dat werk m.b.t. een spanningsindicator en een afstemmingsfunctie vrij weinig gevorderd¹¹³. Dat is o.a. te wijten aan de het complexe administratieve karakter van ons land, dat leidt tot talrijke en heterogene gegevensbronnen. Welnu, deze problematiek is des te relevanter daar de context van de

¹¹⁰ Zie bijlage 5.3.8 voor meer informatie over de in 2012 en begin 2013 ingevoerde hervormingen.

¹¹¹ Het gaat meer bepaald om een versterkte verlaging van de werkgeversbijdragen voor zeer laaggeschoolde jongeren (geen diploma van het lager secundair onderwijs) en voor laaggeschoolde jongeren (hoogstens een diploma van het lager secundair onderwijs) die minder dan 26 jaar oud zijn. De verlaging die gericht was op de jongeren met lage lonen werd afgeschaft. Sinds januari 2013 is ook een verlaging ingevoerd voor de gemiddeld geschoolde jongeren (hoogstens een diploma van het hoger secundair onderwijs) die gedurende minstens zes maanden werkzoekende zijn.

¹¹² De "knelpuntberoepen" worden door de openbare arbeidsbemiddelingsdiensten (VDAB, Forem en Actiris) vastgesteld en zijn beroepen waarvoor de aanwerving moeilijker blijkt dan voor de gemiddelde werkaanbiedingen. Ze berusten op drie kenmerken (waarvan de toepassing lichtjes verschilt van de ene tot de andere bemiddelingsdienst): een minimumaantal ontvangen aanbiedingen, de invullingsgraad en de invullingstijd.

¹¹³ De paper die werd gepubliceerd door het IRES (2013) levert ter zake al verschillende vaststellingen op voor Wallonië. Die paper toont bv. dat de spanningsindicator die werd gepubliceerd door de fod WASO aangeeft dat er in Wallonië in 2011 gemiddeld 40 werkzoekenden per vacature waren, terwijl de indicator van het IRES op een verhouding van slechts 5/1 uitkomt (zie IRES, blz. 64).

vergrijzing van de bevolking een steeds zwaardere druk oplegt om de arbeidskrachten die in de maatschappij voorhanden zijn optimaal te gebruiken.

Bijgevolg heeft het secretariaat van de CRB in het voorjaar van 2013 een werkgroep opgericht die met betrekking tot die vraagstukken vooruitgang moet boeken. Het secretariaat werkt ook aan een documentatienota, waarin het een spanningsindicator voor ons land en de drie gewesten berekent.

4.4 Werkgelegenheidsgraad nog ver van de EU 2020-doelstelling verwijderd

In 2010 heeft Europa, teneinde zijn doelstelling te bereiken om tot een "slimme, duurzame en inclusieve" economie te komen, zijn EU 2020-strategie aangenomen. Die omvat vijf kerndoelstellingen, waarvan er drie betrekking hebben op de arbeidsmarkt en als doel hebben de arbeidsmarktinschakeling en de kwalificatie (meer bepaald van de jongeren) te verhogen¹¹⁴.

Met een werkgelegenheidsgraad van 67,2% in 2012 blijft België nog ruim onder de doelstelling van 73,2% die het zichzelf voor 2020 had opgelegd. Zoals de Hoge Raad voor de Werkgelegenheid immers opmerkte (op cit., blz. 8): "Om dat doel te halen, moeten nog op zijn minst 400.000 extra banen worden gecreëerd, dat zijn er 50.000 per jaar vanaf nu tot 2020. Dat is bijzonder ambitieus aangezien dat er, sedert 2008, netto gemiddeld slechts 34.000 zijn; voor de crisis waren er dat ongeveer 46.000".

¹¹⁴ In tabel 5.10 van bijlage 5.3.7 vindt de geïnteresseerde lezer alle vastgelegde doelstellingen en ook de verwezenlijkingen die in 2012, voor België en voor de drie buurlanden, werden waargenomen.

Bibliografie

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2013a), *Documentatienota: Beschrijving van vijf Duitse en Belgische werkgelegenheidsmaatregelen*, CRB 2013-0359, 18 blz.

CENTRALE RAAD VOOR HET BEDRIJFSLEVEN (2013b), *Verslag: Evaluatie van de startbaanovereenkomsten*, CRB 2013-0676, 42 blz.

COCKX B., (2013), *Youth Unemployment in Belgium : Diagnosis and Key Remedies*, IZA Policy Paper 66, juli 2013.

FEDERAAL PLANBUREAU (2013), *Economische vooruitzichten 2013-2018*, mei 2013, 170 blz.

HOGE RAAD VOOR DE WERKGELEGENHEID (2013), *Verslag 2013 - Laaggeschoolden op de arbeidsmarkt*, FOD WASO, juli 2013, 227 blz.

IRES, VANDERLINDEN B. en DEJEMEPPE M. (2013), *Les soutiens financiers à la création d'emploi*, Etude pour la Maison des Entreprises wallonnes ASBL, januari 2013, 142 blz.

LECOCQ C., KONINGS J., MINTEN T. (2013), *Inleidende discussienota - Jeugdwerkloosheid*, KU Leuven, workshop Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen en Kunst, mei 2013, 15 blz.

ORSEU, FARVAQUE N. (2013), *Developing Personal and Household Services in the EU - A Focus on Housework Activities*, Report for the DG Employment, Social Affairs and Social Inclusion, januari 2013, 87 blz.

RVA (2013), *Jaarverslag: De RVA in 2012, Volume 2: Indicatoren van de arbeidsmarkt en evolutie van de uitkeringen*, 162 blz.

5 Bijlagen

5.1 Bijlage bij het hoofdstuk "Loonvorming"

5.1.1 Loonkostenontwikkeling per persoon en per uur

Loonkosten per persoon in de privé-sector																		
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ^p	2014 ^p
Duitsland	0,4%	0,8%	0,8%	2,0%	1,6%	1,1%	1,4%	0,2%	-0,1%	1,2%	0,9%	2,1%	-0,5%	2,4%	2,9%	2,6%		
Nederland	2,4%	4,0%	3,5%	4,7%	4,9%	4,3%	3,0%	3,4%	1,1%	2,5%	3,0%	3,3%	1,8%	1,2%	1,6%	1,8%		
Frankrijk	1,0%	1,0%	1,5%	2,4%	2,8%	3,5%	3,0%	3,8%	2,9%	3,5%	2,6%	2,6%	1,2%	2,4%	3,0%	2,0%		
Gemid-3	0,8%	1,2%	1,3%	2,4%	2,4%	2,4%	2,2%	1,9%	1,2%	2,3%	1,8%	2,4%	0,4%	2,3%	2,8%	2,2%		
België	3,0%	1,2%	3,8%	1,8%	3,8%	3,4%	1,7%	1,8%	1,2%	3,5%	3,5%	3,4%	0,7%	1,2%	2,9%	3,6%		
Gemiddelde jaarlijkse arbeidsduur in de privé-sector																		
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ^p	2014 ^p
Duitsland	-0,7%	-0,6%	-0,6%	-1,5%	-1,2%	-0,6%	-0,4%	-0,2%	-0,3%	-0,1%	0,2%	0,1%	-3,6%	2,4%	0,3%	-0,6%		
Nederland	-0,4%	-0,5%	-0,6%	-0,4%	-0,5%	-1,1%	-0,6%	-0,1%	-0,7%	-0,1%	-0,2%	0,5%	-0,8%	-0,3%	0,0%	-0,1%		
Frankrijk	-0,8%	-0,7%	-0,5%	-2,8%	-0,5%	-2,0%	-0,2%	1,7%	-0,3%	-1,5%	0,9%	0,7%	-1,4%	0,3%	0,4%	-0,1%		
Gemid-3	-0,7%	-0,6%	-0,6%	-1,9%	-0,9%	-1,2%	-0,4%	0,5%	-0,3%	-0,6%	0,4%	0,4%	-2,4%	1,3%	0,3%	-0,4%		
België	0,5%	-0,4%	0,5%	0,7%	-0,5%	-0,7%	0,0%	-0,1%	-0,4%	0,2%	0,2%	-0,4%	-1,9%	0,3%	0,6%	-0,1%		
Uurloonkosten in de privé-sector																		
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013 ^p	2014 ^p
Duitsland	1,1%	1,4%	1,5%	3,5%	2,8%	1,8%	1,9%	0,4%	0,2%	1,3%	0,7%	2,1%	3,2%	0,1%	2,5%	3,2%	2,1%	2,6%
Nederland	2,9%	4,6%	4,1%	5,1%	5,4%	5,4%	3,7%	3,5%	1,8%	2,7%	3,2%	2,7%	2,6%	1,4%	1,6%	1,8%	1,2%	2,0%
Frankrijk	1,8%	1,8%	2,0%	5,3%	3,3%	5,6%	3,2%	2,1%	3,2%	5,1%	1,7%	1,9%	2,6%	2,1%	2,6%	2,1%	2,4%	2,1%
Gemid-3	1,5%	1,8%	1,9%	4,4%	3,3%	3,6%	2,6%	1,4%	1,5%	2,9%	1,3%	2,1%	2,9%	1,0%	2,5%	2,6%	2,1%	2,4%
België	2,5%	1,6%	3,3%	1,2%	4,2%	4,2%	1,6%	1,9%	1,6%	3,4%	3,3%	3,7%	2,7%	0,9%	2,3%	3,8%	2,1%	1,4%

Bronnen: OESO, DESTATIS, CBS, INSEE, INR, Eurostat, Ministère de l'Economie et des Finances, Joint Economic Forecast Team, Centraal Planbureau, Nationale Bank van België, berekeningen secretariaat CRB

5.1.2 Verdeling van de rijkdom

De bijlagen bij het deel "Verdeling van de rijkdom" bevatten bijkomende informatie over bepaalde fiscale en parafiscale maatregelen. Hier worden ook Tabel 5-4 en Tabel 5-5 weergegeven, die voor een aantal profielen de effecten van de maatregelen ter vermindering van de parafiscale heffingen op de arbeidskosten en op de koopkracht analyseren.

5.1.2.1 De hervorming van de personenbelasting

De hervorming van de personenbelasting, waarvan de tenuitvoerlegging werd gespreid over de belastingjaren 2002 tot 2005 (inkomsten 2001-2004), had als doel meer financiële stimulansen in te voeren om opnieuw de arbeidsmarkt te betreden. De hervorming omvatte een verhoging van het percentage van de eerste schijf van het barema van de forfaitaire beroepskosten, de verhoging van de belastingvrije som, de uitbreiding van de middelste schijven van het barema, de afschaffing van de hoogste marginale aanslagvoeten en ten slotte werden ook de kinderen ten laste beter in rekening gebracht.

5.1.2.2 De notionele interesten

De belastingaftrek voor risicokapitaal (ook de "notionele interestaftrek" genoemd), die bij wet van 22 juni 2005 werd ingevoerd, begon vanaf het belastingjaar 2007 zijn effect te hebben. Door die maatregel kunnen de ondernemingen die aan de vennootschapsbelasting onderworpen zijn van hun belastinggrondslag een fictieve interest aftrekken, die wordt berekend op basis van hun gecorrigeerd eigen vermogen. In 2010 (belastingjaar 2011) bedroegen de brutokosten van de notionele interesten 5.370 miljoen euro. Er is echter geen enkele informatie beschikbaar over de overeenkomstige

nettokostprijs¹¹⁵. Noch de NBB, noch de SED hebben hun ramingen van de nettokostprijs sindsdien herhaald.

Vanaf het belastingjaar 2013 is het maximale percentage van de notionele interesten beperkt tot 3% (3,5% voor de kmo's). Bovendien werd de uitstel in de tijd van de niet-afgetrokken notionele interesten (bij gebrek aan voldoende winst) afgeschaft. Tijdens een overgangperiode zal de voorraad uit te stellen interesten die tot het belastingjaar 2012 waren geaccumuleerd nog gedurende 7 jaar kunnen worden overgedragen, al zijn daar bepaalde beperkingen aan verbonden.

5.1.2.3 Verminderings van werkgeversbijdragen

De faciale aanslagvoet van de werkgeversbijdragen is voor iedereen gelijk (32,4% van het brutoloon), maar wordt door niemand effectief betaald, aangezien voor iedereen een structurele vermindering, een verhoogde vermindering voor de lage en de hoge lonen en bijkomende verminderingen voor de doelgroepen van toepassing zijn. Het voorheen lineaire Belgische parafiscale stelsel is zowel voor de sociale werkgeversbijdragen als voor de sociale werknemersbijdragen progressief geworden. De aanslagvoeten van de sociale bijdragen variëren immers naargelang van het niveau van de lonen en van de persoonlijke kenmerken van de werknemer. In sommige gevallen kunnen de sociale werkgeversbijdragen nihil zijn.

De belangrijkste bijdragevermindering is de 'structurele vermindering', die van toepassing is op alle werknemers (ruim 2 miljoen voltijdequivalenten), die daarbij aan geen enkele bijzondere voorwaarde moeten voldoen. De verhoogde bijdragevermindering voor de lage en de hoge lonen maakt het mogelijk de arbeidskosten van de laaggeschoolde werknemers te verlichten en de hersenvlucht ('brain drain') te voorkomen door de aanwerving van deskundigen en wetenschappers te vergemakkelijken.

Er bestaan ook maatregelen voor bepaalde doelgroepen, van wie de overheid de aanwerving wil bevorderen. Concreet bestaan die maatregelen in verminderingen van de werkgeversbijdragen (forfaitaire bedragen per kwartaal die gedurende een gegeven periode van toepassing zijn en kunnen worden gecumuleerd met de structurele vermindering). De geselecteerde doelgroepen zijn de oudere werknemers, de eerste drie aanwervingen van een nieuwe werkgever, de jonge werknemers, de werknemers die het slachtoffer zijn van een herstructurering, de langdurig werkzoekenden en de werknemers die vallen onder een collectieve arbeidsduurverkortings (cf. Tabel 5-1).

Voor 2015 werden ook in de horecasector, in het kader van vaste voltijdse arbeidsovereenkomsten, nieuwe bijdrageverminderingen in het vooruitzicht gesteld.

5.1.2.4 Verminderings van werknemersbijdragen

De werkbonus vormt de belangrijkste werkgelegenheidsmaatregel die een vermindering toekent van de persoonlijke bijdragen die de werknemer aan de sociale zekerheid verschuldigd is. Het doel van die in 2000 ingevoerde maatregel bestaat erin het nettoloon van de werknemers die een brutomaandloon verdienen dat minder bedraagt dan een bepaald plafond aantrekkelijker te maken. Sinds 1 april 2013 bedraagt dat plafond 2.385,41 euro. Boven dat bedrag bedraagt de werkbonus nihil en is de aanslagvoet van de werknemersbijdragen 13,07%.

¹¹⁵ Cf. de bespreking in het TV 2012 m.b.t. de raming van de nettokostprijs van de hervorming. De brutokosten zijn immers niet gelijk aan de nettokosten, m.a.w. aan de vermindering van de belastingontvangsten in vergelijking met een situatie waarin de hervorming niet had plaatsgevonden.

Aanvullend bij die maatregel, die ook de 'sociale werkbonus' wordt genoemd, bestaat sinds 2011 ook een fiscale werkbonus, waarvan de percentages eind 2012 eveneens werden aangepast. Het betreft een belastingkrediet, dat met name werd ingevoerd om de verhoging van het belastbaar inkomen als gevolg van de sociale werkbonus te neutraliseren. Het belastingkrediet stemt overeen met het percentage dat wordt toegepast op de 'werkbonusvermindering' die per belastbare periode wordt toegekend. Net als zijn sociale tegenhanger is de fiscale werkbonus degressief, in functie van het niveau van de lonen.

Sinds 2004 wordt nog een andere maatregel ter vermindering van de werknemersbijdragen ten uitvoer gelegd voor de werknemers die werden ontslagen ingevolge een herstructurering; die maatregel kent hun een vermindering van de maandelijkse persoonlijke bijdrage van 133,33 euro toe.

De onderstaande Tabel 5-1 geeft de huidige werking van de belangrijkste maatregelen ter vermindering van de sociale werkgevers- en werknemersbijdragen weer.

Tabel 5-1 : Synthese van de werking van de belangrijkste verminderingen van de sociale werkgevers- en werknemersbijdragen

Bedrag van de vermindering, euro's (en duur)	
1. Vermindering werkgeversbijdragen	
1.1 Algemene vermindering (per kwartaal)	
	Basisforfait voor alle werknemers :452
	Supplement lage lonen voor lonen < = 5575,93 (privé-marktsector)
Structurele vermindering	Supplement hoge lonen voor lonen > 13359,8 (privé-marktsector)
1.2 Vermindering doelgroepen (per kwartaal)	
Eerste drie aanwervingen	1ste werknemer: 1500 (5 kwartalen), 1000 (4 kwartalen), 400 (4 kwartalen) 2de werknemer: 1000 (5 kwartalen), 400 (4 kwartalen), 400 (4 kwartalen) 3de werknemer: 1000 (5 kwartalen), 400 (4 kwartalen)
Zeer laaggeschoolde jongeren	1500 + 500 (maandelijks) bijdrage van de RVA in het loon dat de werkgever van het nettoloon aftrekt (3 jaar)
Gemiddeld geschoolde jongeren	1000 (4 kwartalen) + 400 (4 kwartalen)
Minder geschoolde jongeren	1500 (8 kwartalen) + 400 (4 kwartalen)
Oudere werknemers	54-57 jaar: 400; 58-61 jaar: 1000; 62-64 jaar: 1500; 65 jaar: 800. Loonplafond per kwartaal van 13.401,07
Stageplaatsen + vermindering mentors	Mentors: 800 (4 kwartalen)
Herstructurering	1000 (5 kwartalen) indien werkn. < 45 jaar ; 1000 (5 kwartalen) + 400 (16 kwartalen) indien werkn. >= 45 jaar Loonplafonds : 5575,93 indien werkn. < 30 jaar en 13359,80 indien werkn. > 30 jaar
Horeca	Nieuwe verminderingen voorgesteld voor 2015
Collectieve arbeidsduurvermindering	400 (variabele duurtijden in functie van de toegepaste arbeidsduurvermindering)
Langdurig werkzoekenden	cfr. Activa-maatregelen, PTP, etc
2. Vermindering werknemersbijdragen (per maand)	
Sociale werkbonus	Max. 184 voor de bedienden en 198,7 voor de arbeiders voor een loon <= 1501,82. Voor een loon van meer dan 2385,41 is er geen vermindering
Fiscale werkbonus	Percentage belastingkrediet op 8,95% (berekend per belastbare periode op de jaarlijkse vermindering werkbonus)
Herstructurerings	133,33 voor de werknemers die werden ontslagen ingevolge een herstructurering

Noot: Deze tabel geeft de algemeen geldende voorwaarden weer, d.w.z. voor de voltijdse werknemers die volledige prestaties leveren; de toepassingsduur van de verminderingen staat tussen haakjes vermeld.

Bron: CRB

5.1.2.5 Loonsubsidies

De loonsubsidies kunnen in drie categorieën worden ingedeeld: de subsidies die worden toegekend via de federale fiscaliteit, via de sociale zekerheid of via de gewesten.

De loonsubsidies die de federale staat toekent en vanaf 2004 werden ingevoerd, komen neer op een vrijstelling van de betaling van een deel van de bedrijfsvoorheffing. Concreet betekent dit dat een deel van de bedrijfsvoorheffing niet op de rekening van de belastingadministratie wordt gestort. In de meeste gevallen behoudt de onderneming dat bedrag. Alleen van de subsidie voor overuren wordt een deel aan de werknemer teruggestort. Afgezien van de algemene subsidieregeling, die algemeen van toepassing is op alle werknemers, zijn de andere subsidiemaatregelen meer gericht op bijzondere gevallen van arbeidsorganisatie of van gerichte groepen. Ze zijn bestemd voor de onderzoekers, of gericht op de overuren, op ploegen- en nachtarbeid en op bepaalde sectoren.

De loonsubsidies die worden toegekend door de sociale zekerheid zijn werkgelegenheidssubsidies waarvoor de betaling van de aan de werkgevers toegekende bedragen via de sociale zekerheid verloopt. De werkingssystemen zijn telkens verschillend. Voor de activeringsmaatregelen en de maatregelen m.b.t. de dienstencheques levert de staat een bijdrage in het brutoloon van bepaalde werknemers. De maatregelen m.b.t. de niet-marktsector worden van hun kant gekenmerkt door een bijzonder systeem van socialebijdrageverminderingen.

Tabel 5-2 vat de werking van de op federaal niveau en door de sociale zekerheid toegekende loonsubsidies samen.

Tabel 5-2 : Synthese van de werking van de verschillende loonsubsidies

	Voordelen	Doelgroep
Via federaal niveau		
Algemene subsidie	1% van de brutolonen	Privésector
Onderzoekers	80% van de voorheffing	Specifieke ondernemingen of werknemers
Nacht- en ploegenarbeid	15,6% van de voorheffing (incl. premie)	Privésector met nacht- en ploegenarbeid
Overuren	32,19% of 41,25% van de voorheffing (excl. overloon)	Privésector met overuren
Specifieke subsidies	afhankelijk van de sector	Bepaalde sectoren
Via sociale zekerheid		
Sociale Maribel	werkgelegenheidssubsidie	Niet-marktsector
Gesubsidieerde contractuelen ziekenhuis	werkgelegenheidssubsidie	Ziekenhuizen
Jongerenbonus non-profit	werkgelegenheidssubsidie	Jongeren non-profitsector
Alternatieve Sociale Maribel	werkgelegenheidssubsidie	Non-profitsector
Activering (Sine, PTP enz.)	werkgelegenheidssubsidie	Verschilt naargelang van de maatregel
Dienstencheques	werkgelegenheidssubsidie	Dienstenchequesbanen

Bron: secretariaat CRB

Met betrekking tot de arbeidskosten geeft Tabel 5-3 de verminderingen van de werkgeversbijdragen en de loonsubsidies uitgedrukt als percentage van de loonmassa voor de privésector van 1996 tot 2012 weer.

Tabel 5-3 : Verminderings van de werkgeversbijdragen en loonsubsidies in % van de loonmassa van de privésector

	1996	2008	2009	2010	2011	2012
Loonmassa (privésector)	83005	135418	135198	137625	144042	149345
Vermindering werkgeversbijdragen	1306	4917	4722	4867	5001	4943
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies)	0	1111	1615	2249	2419	2493
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies en O & O)	0	980	1315	1925	2059	2094
Vermindering werkgeversbijdragen in % LM	1,6%	3,6%	3,5%	3,5%	3,5%	3,3%
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies) in % LM	0,0%	0,8%	1,2%	1,6%	1,7%	1,7%
Loonsubsidies via federaal niveau (excl. specifieke sectorale subsidies en O & O) in % LM	0,0%	0,7%	1,0%	1,4%	1,4%	1,4%

Bron: FPB

5.1.2.6 Effecten van de maatregelen ter vermindering van de (para)fiscale heffingen op de arbeidskosten en op de koopkracht

Tabel 5-4 : Toename van het nettoloon tegen vaste prijzen van 1996 tot 2012, in totaal en als gevolg van de (para)fiscale veranderingen

	Totale stijging (A)	Stijging als gevolg van (para)fiscale veranderinge n (B)	(B) / (A)
Profielen zonder kinderen			
Alleenstaande 50%	15,6%	12,9%	82,6%
Alleenstaande 75%	8,2%	5,3%	63,7%
Alleenstaande 100%	6,9%	2,5%	36,5%
Alleenstaande 150%	6,9%	2,5%	36,9%
Alleenstaande 200%	7,2%	2,7%	37,2%
Alleenstaande 250%	8,4%	3,6%	42,2%
Koppel 50%	15,3%	12,6%	82,3%
Koppel 75%	6,8%	3,8%	55,3%
Koppel 100%	6,2%	2,1%	34,4%
Koppel 150%	6,2%	2,0%	32,6%
Koppel 200%	5,9%	1,9%	32,2%
Koppel 250%	6,6%	2,3%	34,1%
Koppel 50-50%	14,6%	12,0%	81,8%
Koppel 50%-100%	10,4%	6,7%	64,2%
Koppel 100%-100%	7,3%	2,9%	40,2%
Koppel 150%-150%	7,6%	3,1%	41,0%
Koppel 200%-200%	7,7%	3,1%	40,3%
Koppel 250%-250%	8,4%	3,5%	42,2%
Profielen met kinderen			
Alleenstaande 50%	13,7%	11,3%	82,4%
Alleenstaande 75%	7,4%	4,7%	63,1%
Alleenstaande 100%	6,1%	2,0%	33,4%
Alleenstaande 150%	6,3%	2,2%	34,8%
Alleenstaande 200%	6,7%	2,4%	35,5%
Alleenstaande 250%	8,0%	3,3%	41,2%
Koppel 50%	17,7%	13,7%	77,1%
Koppel 75%	11,1%	8,2%	73,6%
Koppel 100%	9,7%	5,6%	58,2%
Koppel 150%	8,8%	4,6%	52,7%
Koppel 200%	8,0%	4,1%	50,3%
Koppel 250%	8,4%	4,1%	48,5%
Koppel 50-50%	17,9%	15,2%	85,2%
Koppel 50%-100%	13,1%	9,3%	70,8%
Koppel 100%-100%	9,3%	5,0%	53,4%
Koppel 150%-150%	9,1%	4,6%	50,9%
Koppel 200%-200%	8,9%	4,3%	48,5%
Koppel 250%-250%	9,4%	4,5%	48,5%

Bron: fod Financiën – studiedienst

Tabel 5-5 : Ontwikkeling van de effectieve aanslagvoet, in de veronderstelling dat de brutolonen van 1996 tot en met 2012 enkel de inflatie hebben gevolgd

	1996	2006	2009	2012	Vershil 1996-2012
Profielen zonder kinderen					
Alleenstaande 50%	26,0%	18,4%	15,9%	16,5%	-9,5%
Alleenstaande 75%	34,9%	32,2%	30,2%	31,5%	-3,4%
Alleenstaande 100%	40,5%	38,9%	38,5%	39,0%	-1,5%
Alleenstaande 150%	46,3%	44,8%	44,5%	45,0%	-1,3%
Alleenstaande 200%	49,9%	48,4%	48,3%	48,6%	-1,3%
Alleenstaande 250%	52,5%	50,8%	50,6%	50,8%	-1,7%
Koppel 50%	13,1%	4,7%	1,2%	2,2%	-10,9%
Koppel 75%	23,0%	21,3%	18,7%	20,1%	-2,9%
Koppel 100%	29,9%	28,7%	27,9%	28,4%	-1,5%
Koppel 150%	38,1%	36,9%	36,4%	36,9%	-1,2%
Koppel 200%	43,3%	42,2%	41,8%	42,3%	-1,1%
Koppel 250%	47,0%	45,8%	45,4%	45,8%	-1,2%
Koppel 50-50%	26,3%	19,4%	16,8%	17,5%	-8,8%
Koppel 50%-100%	36,1%	32,5%	31,4%	31,9%	-4,2%
Koppel 100%-100%	40,8%	39,0%	38,6%	39,1%	-1,7%
Koppel 150%-150%	46,3%	44,7%	44,3%	44,7%	-1,6%
Koppel 200%-200%	49,7%	48,1%	47,8%	48,1%	-1,5%
Koppel 250%-250%	52,1%	50,3%	50,2%	50,4%	-1,7%
Profielen met kinderen					
Alleenstaande 50%	16,7%	9,4%	6,3%	7,3%	-9,4%
Alleenstaande 75%	28,6%	26,2%	23,9%	25,3%	-3,3%
Alleenstaande 100%	35,8%	34,4%	33,9%	34,5%	-1,3%
Alleenstaande 150%	43,2%	41,8%	41,5%	42,0%	-1,2%
Alleenstaande 200%	47,6%	46,2%	46,0%	46,3%	-1,2%
Alleenstaande 250%	50,6%	49,0%	48,8%	49,1%	-1,6%
Koppel 50%	13,1%	2,5%	0,1%	0,6%	-12,5%
Koppel 75%	22,0%	16,9%	14,2%	15,7%	-6,3%
Koppel 100%	29,2%	25,5%	24,6%	25,2%	-4,0%
Koppel 150%	37,7%	34,8%	34,2%	34,8%	-2,9%
Koppel 200%	43,0%	40,6%	40,2%	40,7%	-2,3%
Koppel 250%	46,7%	44,6%	44,1%	44,5%	-2,2%
Koppel 50-50%	25,6%	16,2%	13,5%	14,3%	-11,3%
Koppel 50%-100%	37,6%	32,5%	31,4%	31,9%	-5,8%
Koppel 100%-100%	40,4%	37,4%	37,0%	37,5%	-2,9%
Koppel 150%-150%	46,1%	43,6%	43,3%	43,6%	-2,5%
Koppel 200%-200%	49,5%	47,3%	47,0%	47,3%	-2,2%
Koppel 250%-250%	52,0%	49,7%	49,5%	49,8%	-2,2%

Bron: fod Financiën – studiedienst

5.2 Bijlage bij het hoofdstuk “Structureel concurrentievermogen”

5.2.1 Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen in België

In België maken drie hoofdfactoren samen de prijzen voor de consument van elektriciteit en gas uit: de prijs die de energieleverancier factureert, het nettatarief voor de distributie en het transport en de openbare heffingen (taksen en bijdragen).

De openbare heffingen worden jaarlijks herzien en vertonen grote verschillen tussen de drie gewesten¹¹⁶. Ze omvatten o.a., wat elektriciteit betreft, de financiering van de aansluiting van de offshore windturbineparken (sinds 2008); de toeslag van de groenestroomcertificaten (sedert oktober 2008), de bijdrage die moet worden betaald voor hernieuwbare energie en warmtekrachtkoppeling en de federale bijdrage en, wat gas betreft, de wegenisretributie.

De bijdrage op energie en de btw staan eveneens vermeld op de energiefactuur van de consument en vormen ongeveer 18 % van de finale prijs van de residentiële afnemers in laagspanning. De federale bijdrage is van 2009 tot 2011 verdubbeld. Die stijging treft hoofdzakelijk de componenten: financiering van de verplichtingen die voortvloeien uit de denuclearisatie van sommige nucleaire sites en de financiering van het federaal beleid ter vermindering van de uitstoot van broeikasgassen. In 2012 hebben enkele regeringsmaatregelen evenwel de federale bijdrage verminderd (afschaffing verwarmingspremie, Kyoto-toeslag en vermindering toeslag beschermde klanten), wat een niet te verwaarlozen invloed heeft gehad op de elektriciteits- en gasprijzen, die zonder die maatregelen resp. 0,3 en 0,1 procentpunt hoger zouden zijn geweest tussen het derde kwartaal van 2011 en het derde kwartaal van 2012.

Wat de distributietarieven betreft, is de CREG bevoegd om te bepalen met welke methodologie de tarieven van de elektriciteits- en aardgasdistributie kunnen worden vastgelegd. Tussen de verschillende netwerkbeheerders zijn grote tariefverschillen waarneembaar, die met diverse factoren verband houden (o.a. geografische en stedenbouwkundige voorwaarden). Het aandeel van de distributiekosten in de eindfactuur van de consument verschilt in België dan ook sterk van de ene stad of van de ene regio tot de andere. De CREG heeft overigens ingestemd met het verzoek van de Vlaamse distributienetbeheerders om een slimme teller te plaatsen of om een retributie te factureren voor de installaties voor de productie van elektriciteit met een vermogen van maximum 10 kWh teneinde de discriminatie weg te werken en meerkosten voor de lambda-consument te vermijden.

Van 2007 tot 2012¹¹⁷ is het distributienettarief voor elektriciteit gestegen met 71,69 % voor een Dc-typeklant¹¹⁸, waarmee het de grootste post op de elektriciteitsfactuur is geworden (van 35 tot 45%). Dit gemiddelde voor België is een weerspiegeling van de aanzienlijke verhoging van de

¹¹⁶ De studie (F)120906-CDC-1183 van de CREG over “de componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen” bevat voor 2012 de volgende gegevens: in Vlaanderen, toeslag voor de aansluiting van installaties voor de productie van hernieuwbare energie van 0,5171 EUR/MWh en toeslag voor de financiering van de maatregelen ter bevordering van rationeel energieverbruik van 0,025 EUR/MWh; voor Wallonië, wegenisretributie van gemiddeld 1,80 EUR/MWh, aansluitingsvergoeding van 0,75 EUR/MWh en toeslag voor de financiering van steunmaatregelen voor hernieuwbare energie van 1,19 EUR/MWh; voor Brussel, openbare heffingen van zowat 6 EUR/MWh meer dan in Wallonië.

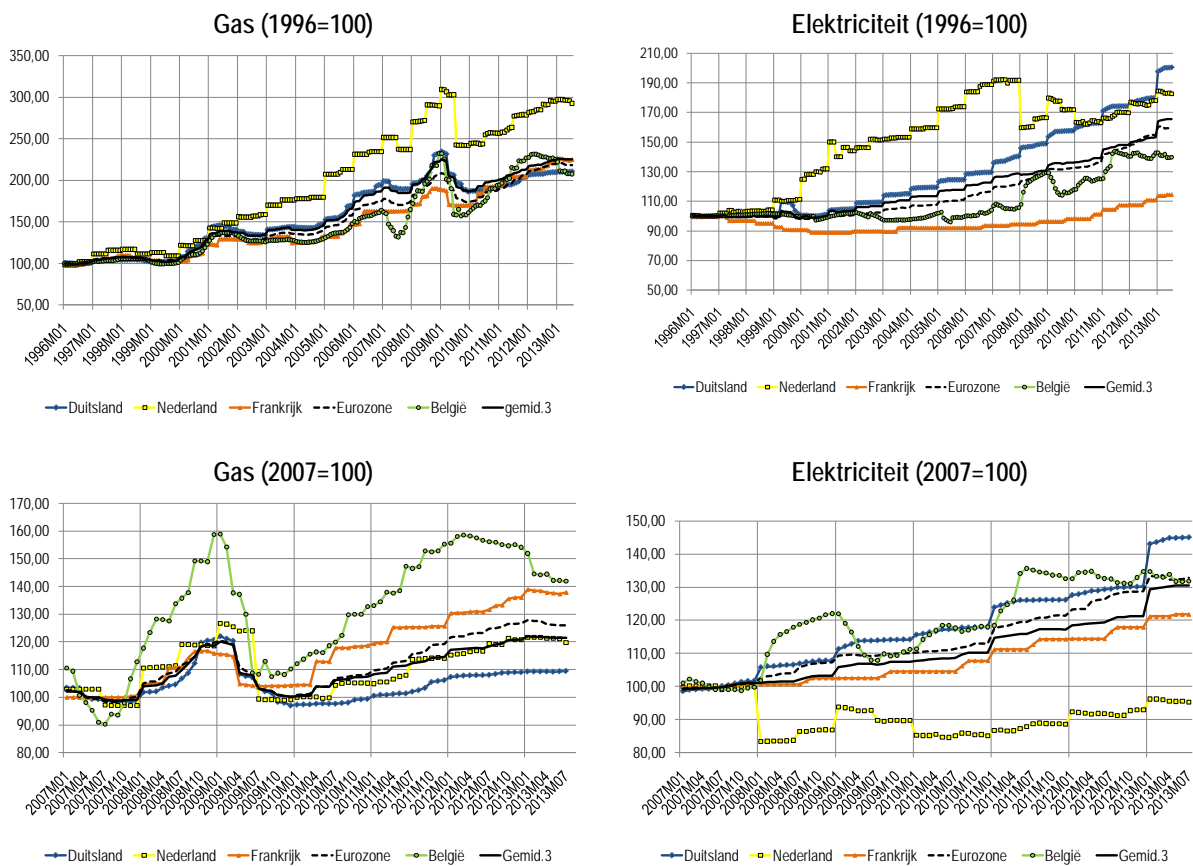
¹¹⁷ CREG, studie (F)120906-CDC-1183 over “de componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen”, die de prijzen van januari 2007 tot juli 2012 bestudeert.

¹¹⁸ Een Dc-klant is een residentiële klant met een verbruik van 3500 kWh per jaar die beschikt over een aansluitvermogen van 4 tot 9 kW en wordt bevoorrad via het laagspanningsnet (LS, <1kV). Dit klanttype stemt overeen met een huishouden met twee kinderen, dat over de typische elektrische huishoudtoestellen beschikt (verwarming met elektriciteit niet inbegrepen).

distributienettarieven in Vlaanderen (+97,65%), welke verband houdt met de stijging van de kosten van de openbare dienstverplichtingen (+99,96%)¹¹⁹. De stijging is minder sterk in Wallonië (+39,90%) en in Brussel (+47,81%).

Voor het transport keurt de CREG sinds 2008 de tarieven die worden voorgesteld door de netwerkbeheerder goed voor een periode van 4 jaar (i.p.v. 1 jaar voorheen). Deze tarieven zouden dus in principe niet worden gewijzigd tussen 1 januari 2012 en 31 december 2015, behalve als de CREG van oordeel is dat ze niet langer de reële kosten weerspiegelen. De elektriciteitsprijs is tussen januari 2007 en juli 2012 met 12,31% gestegen in Vlaanderen en met 19,83% in Brussel; in Wallonië werd een daling van 27,83% opgetekend¹²⁰.

Grafiek 5-1 : Ontwikkeling van de elektriciteits- en gasprijzen. GICP – Bruto-indexcijfers

Bron: Eurostat (9 september 2013)

Wat de gasprijzen betreft, heeft België van 1996 tot medio 2001 een ontwikkeling gekend die sterk geleek op de gemiddelde ontwikkeling in de drie buurlanden en in de eurozone. Van medio 2001 tot medio 2007 stegen de Belgische prijzen minder snel dan die van de referentielanden. Vervolgens

¹¹⁹ In haar studie (F)120906-CDC-1183 over "de componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen" becijfert de CREG deze openbare dienstverplichtingen in 2012 op maximum 42,02 EUR/MWh in Vlaanderen, tussen 3,80 EUR/MWh en 6,84 EUR/MWh in Wallonië en op 10,97 EUR/MWh in Brussel. Deze verplichtingen verschillen naar gewest en hebben hetzij een sociale inslag (budgettellers, klantenbeheer en waardevermindering), hetzij een ecologische doelstelling (informering en bewustmaking inzake rationeel energiegebruik en hernieuwbare energie) ofwel hebben ze betrekking op de openbare verlichting en de marktwerking.

¹²⁰ CREG, studie over de componenten van de elektriciteitsprijzen tussen januari 2007 en juli 2012

kenden de Belgische prijzen tot einde 2008 een snellere stijging dan in de referentielanden. Van januari tot juni 2009 daalden de Belgische prijzen sneller dan in de referentielanden. Vervolgens stegen ze sneller tot begin 2012. Van april 2012 tot juli 2013 liepen de Belgische prijzen terug, terwijl die in de referentielanden gemiddeld bleven stijgen tot begin 2013, toen een stabilisatie optrad.

In totaal zijn de Belgische prijzen van 1996 tot juli 2013 iets minder snel omhooggegaan dan in de referentielanden (+107,11%, tegenover +125,40%), met een veel snellere stijging sinds 2007 (+27,3%, tegenover +19,07%), maar met een veel gunstigere ontwikkeling sedert de maatregelen van 2012 (-8,8% in België, tgv. +3,68% bij de burens). Wat elektriciteit betreft, laten de prijzen in België een minder sterke stijging optekenen dan in de referentielanden (met 1996 als referentiejaar: +39,67% van januari 1996 tot juli 2013 in België, tegenover +65,51% gemiddeld in de buurlanden). Als 2007 als referentiejaar wordt gekozen, wordt van januari 1996 tot juli 2013 een stijging van 30,47% opgetekend in België, tegenover +31,73% gemiddeld in de buurlanden. Sinds 2012 zien de cijfers eruit als volgt: -0,50% in België en +10,34% bij de burens.

Volgens de CREG¹²¹ zijn de finale elektriciteitsprijzen voor de residentiële klanten van 2007 tot 2012 met 30,49% gestegen. Die stijging wordt verklaard door het distributienettarief (stijging van de kosten voor de openbare dienstverplichtingen, van de energiekosten ter compensatie van de netverliezen en de invoering van meerjarentarieven), openbare heffingen ("toeslag groenestroomcertificaten" en "financiering van de aansluiting van de offshore windturbineparken"), de bijdrage voor hernieuwbare energie, warmtekrachtkoppeling en de btw op die tarieven. Tijdens dezelfde periode is de finale prijs van aardgas voor de residentiële klant T2¹²² gemiddeld met 38,40% gestegen. Die ontwikkelingen worden verklaard door het tarief van de leverancier (energieprijs is gestegen), het distributienettarief (verwerking van de tekorten van de afgelopen jaren, de toename van de openbare verplichtingen en de invoering van de meerjarentarieven), de openbare heffingen (verhoging van de federale bijdrage en van de toeslag beschermde klanten) en de btw op die tarieven.

Wat de vergelijking van de elektriciteitsprijzen met die in de buurlanden betreft¹²³, in termen van niveau voor een all-inprijs¹²⁴, betaalt de Duitse residentiële klant het meest (1008,77 euro/jaar¹²⁵, tgv. 906,55 euro/jaar in oktober 2012¹²⁶), gevolgd door zijn buur in België (766,43 euro/jaar, tgv. 842,11 euro in oktober 2012, waarmee ons land het enige is waar in die periode een daling wordt opgetekend), in Nederland (692,82 euro/jaar, tgv. 679,64 euro in oktober 2012) en in Frankrijk (608,60 euro/jaar, tgv. 508,66 euro in oktober 2012). Vooral de prijsdaling van de energiecomponent verklaart de daling van de totale elektriciteitsprijs in België: 247,21 euro/jaar in augustus 2008, tgv. 334,86 euro/jaar in oktober 2012). Deze daling werd deels gecompenseerd door de lichte stijging van de netwerkkosten (232 euro/jaar in september 2013, tgv. 229 euro/jaar in oktober 2012) en de stijging van de taksen (158 euro/jaar in september 2013, tgv. 132 euro/jaar in oktober 2012). In België zijn de netwerkkosten nog altijd het hoogst (232 euro/jaar, tgv. 221 in Duitsland, 208 in Nederland en 168 in Frankrijk).

¹²¹ CREG, Studie (F)120906-CDC-1183 over de "componenten van de elektriciteits- en aardgasprijzen", september 2012

¹²² verbruik van 23.260 kWh/jaar

¹²³ CREG, Overzicht en evolutie van de elektriciteits- en aardgasprijzen voor residentiële klanten en kmo's, september 2013. Die internationale vergelijking neemt de methodologie over die werd ontwikkeld door Frontier Economics in zijn rapport dat werd opgesteld voor de CREG: "International Comparison of Electricity and Gas Prices for Households", oktober 2011. De CREG heeft, voor deze versie, de methodologie verfijnd voor het jaar 2012.

¹²⁴ energieprijs, netwerkkosten (transport en distributie), taksen en btw

¹²⁵ Prijs voor een residentiële klant die 3500 kWh afneemt, enkelvoudig tarief

¹²⁶ CREG, Overzicht en evolutie van de elektriciteits- en aardgasprijzen voor residentiële klanten en kmo's, oktober 2012. De maand oktober wordt als vergelijkingspunt genomen omdat hij als basis heeft gediend voor de analyse van de energieprijzen in het Technisch verslag 2012.

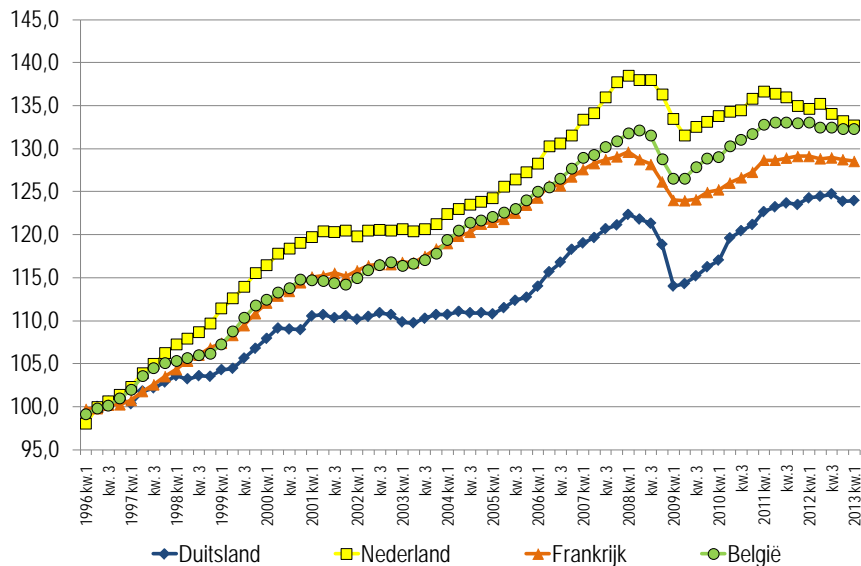
Wat de gasprijzen (alles inbegrepen, in september 2013) betreft, betaalt de Nederlandse residentiële klant nog altijd het meest, ook al werd een daling opgetekend (1758,92 euro/jaar, tgov. 1794,95 euro/jaar¹²⁷ in oktober 2012), voornamelijk wegens de hoge taksen. Hij wordt gevolgd door de Duitse klant (1545,00, tgov.1527,76 euro), de Franse klant (1539,30, tgov. 1537,41 euro) en de Belgische klant (1504,31 euro/jaar in september 2013, tgov. 1708,26 euro in oktober 2012). De forse daling in België heeft tot gevolg dat ons land het minst duur was in september 2013, terwijl het in oktober 2012 op de tweede plaats stond. Zoals voor elektriciteit is het de prijsdaling van de energiecomponent die tot deze trend heeft bijgedragen (824 euro/jaar, tgov. 989 euro/jaar in oktober 2012, toen deze component het duurst was in België). De taksen zijn lichtjes gedaald (van 95 euro tot 90 euro per jaar).

¹²⁷ Prijs voor een residentiële klant die 23.260 kWh afneemt, enkelvoudig tarief

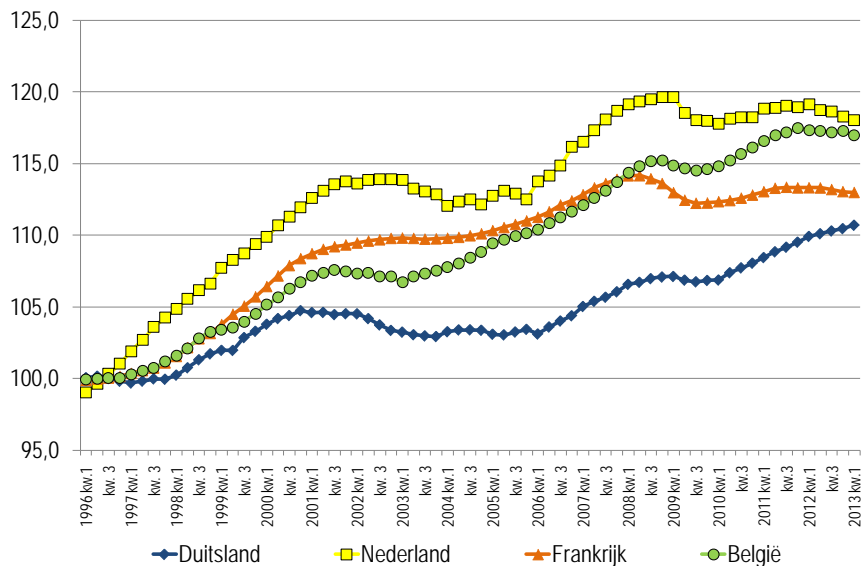
5.3 Bijlage bij het hoofdstuk "Werk en Werkgelegenheid"

5.3.1 Ontwikkeling van de economische activiteit (bbp) en van de werkgelegenheid sinds 1996

Grafiek 5-2 : Ontwikkeling van het bbp tegen constante prijzen (indexcijfer 1996 = 100)

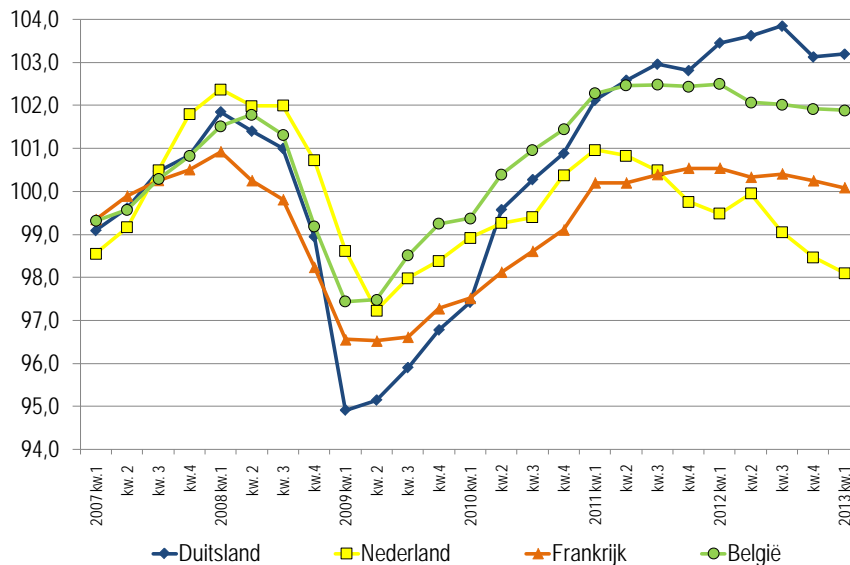
Grafiek 5-3 : Werkgelegenheidsontwikkeling, economie in haar geheel (personen, loontrekkers + zelfstandigen, indexcijfer 1996 = 100)

Bron: driemaandelijks nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 ([DESTATIS](#), [CBS](#), [INSEE](#) en [NBB](#))

5.3.2 Ontwikkeling van de economische activiteit (bbp) sinds 2007

Grafiek 5-4 : Ontwikkeling van het bbp tegen constante prijzen (indexcijfer 2007 = 100)

Bron: driemaandelijke nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 ([DESTATIS](#), [CBS](#), [INSEE](#) en [NBB](#))

5.3.3 Gebruik van het "mini-jobstatuut" in Duitsland

De documentatienota [CRB 2013-0359](#) beschrijft verschillende werkgelegenheidsmaatregelen in België en in Duitsland. Een van die maatregelen is het "mini-jobstatuut".

De informatie over de in die nota uiteengezette regels m.b.t. dat statuut blijven actueel. Niettemin is een fout geslopen in de titel van tabel 2-2 van de nota CRB 2013-0359: het betreft de uitsplitsing van de banen op 31 december 2011, en niet 2012.

Dit punt bevat een bijgewerkte versie van de tabellen, op basis van de recentste gegevens. Aangezien die gegevens tot het jaar 2012 lopen, wordt nog steeds de drempel van 400 euro behouden (de drempel is pas in januari 2013 verhoogd tot 450 euro).

Tabel 5-6 : Totaal aantal mini-jobs, 31 december 2012

Mini-job "laag loon" (<400€)	7.511.970
Waarvan: enkel mini-job	4.854.001
aanvullende job	2.657.969
Mini-job "korte duur" (50 d. / 2 m.)	265.431
Waarvan: enkel mini-job	211.039
aanvullende job	54.392
Totaal	7.777.401
Waarvan: enkel mini-job	5.065.040
aanvullende job	2.712.361

Bron: Bundesagentur für Arbeit Statistik, [Arbeitsmarkt in Zahlen Beschäftigungsstatistik](#).

Tabel 5-7 : Uitsplitsing van de "mini-jobs", 31 december 2012

Totaal :		5.065.040
G	Groot- en detailhandel	20%
I	Verschaffen van accommodatie en maaltijden	11%
N	Administratieve en ondersteunende diensten	11%
Q	Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	9%
C	Industrie	8%
H	Vervoer en opslag	6%
M	Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten	6%
S	Overige diensten	5%

Noot: in deze tabel worden alleen de personen weergegeven die enkel een mini-job hebben, dus niet de personen met zowel een klassieke baan als een mini-job

Bron: Bundesagentur für Arbeit Statistik, [Arbeitsmarkt in Zahlen Beschäftigungsstatistik](#)

Tabel 5-8 : Bijdrage van de "mini-jobs" aan de groei van de werkgelegenheid (2002-2012)

	2002	2003	2012	2002-2012			
	Duizenden jobs			verandering		bijdr. Δ	aandeel Δ
mini-job (<400€)	4.150	4.364	4.806	656	15,8%		
Binnenl. werkgele.	39.257	38.918	41.619	2.362	6,0%	1,7%	27,8%
Werkgele. loontr.	35.203	34.800	37.076	1.873	5,3%	1,9%	35,0%
Aandeel binnenl. werkgelegenheid	10,6%	11,2%	11,5%				
Aand. werkgele. loontr.	11,8%	12,5%	13,0%				

Noot 1: Hier worden enkel de mini-jobs "lage lonen" weergegeven, en niet die van "korte duur" (gegevens niet beschikbaar). Aangezien we hun bijdrage aan de werkgelegenheid berekenen, hebben de gegevens ook alleen betrekking op de personen die enkel een mini-job hebben (de personen die een mini-job hebben bovenop een andere baan worden al in de werkgelegenheid meegeteld). De cijfers zijn jaargemiddelden van kwartaalgegevens.

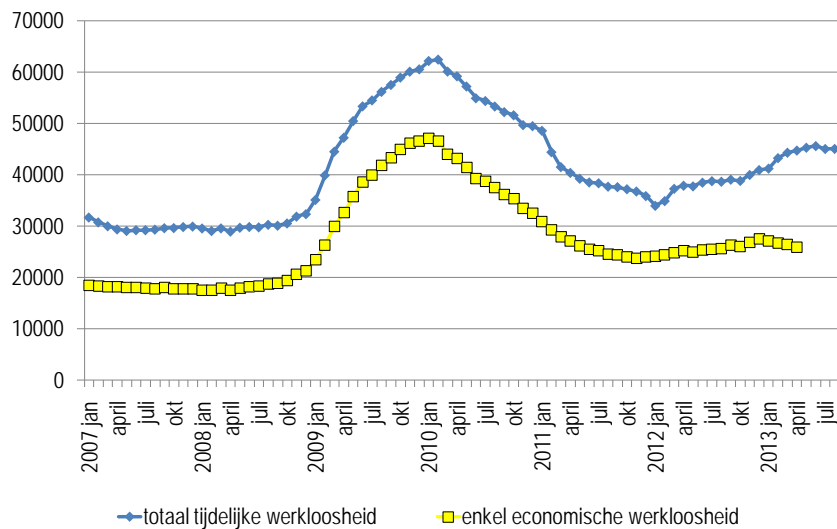
Noot 2: "Δ" betekent "groei".

Bron: Destatis, [jaarlijkse nationale rekeningen](#) (gegevens totale werkgelegenheid) en Bundesagentur für Arbeit Statistik, [Geringfügig entlohnte Beschäftigte nach ausgewählten Merkmalen- Zeitreihe](#) (gegevens mini-jobs)

Een interessante vaststelling is dat het aantal mini-jobs in hoofdberoep in Tabel 5-8 minder hoog is in 2012 dan in 2011 (t.w. 4 868, zie nota [CRB 2013-0359](#)). Die maatregel heeft immers in hoge mate bijgedragen aan de groei van de werkgelegenheid tijdens de eerste jaren van de wijziging van het statuut (2003 - 2004), en vertoont vervolgens een stagnatietendens of begint vanaf 2010 zelfs te verminderen. Het aantal mini-jobs die worden uitgevoerd bovenop een klassieke baan blijft daarentegen oplopen. Die jobs worden echter niet weergegeven in de bovenstaande tabel, want de personen in kwestie zijn, wegens hun andere baan, al geregistreerd als werknemers.

5.3.4 Tijdelijke werkloosheid

Grafiek 5-5 : Tijdelijke en economische werkloosheid (arbeiders + bedienden) , voortschrijdend gemiddelde

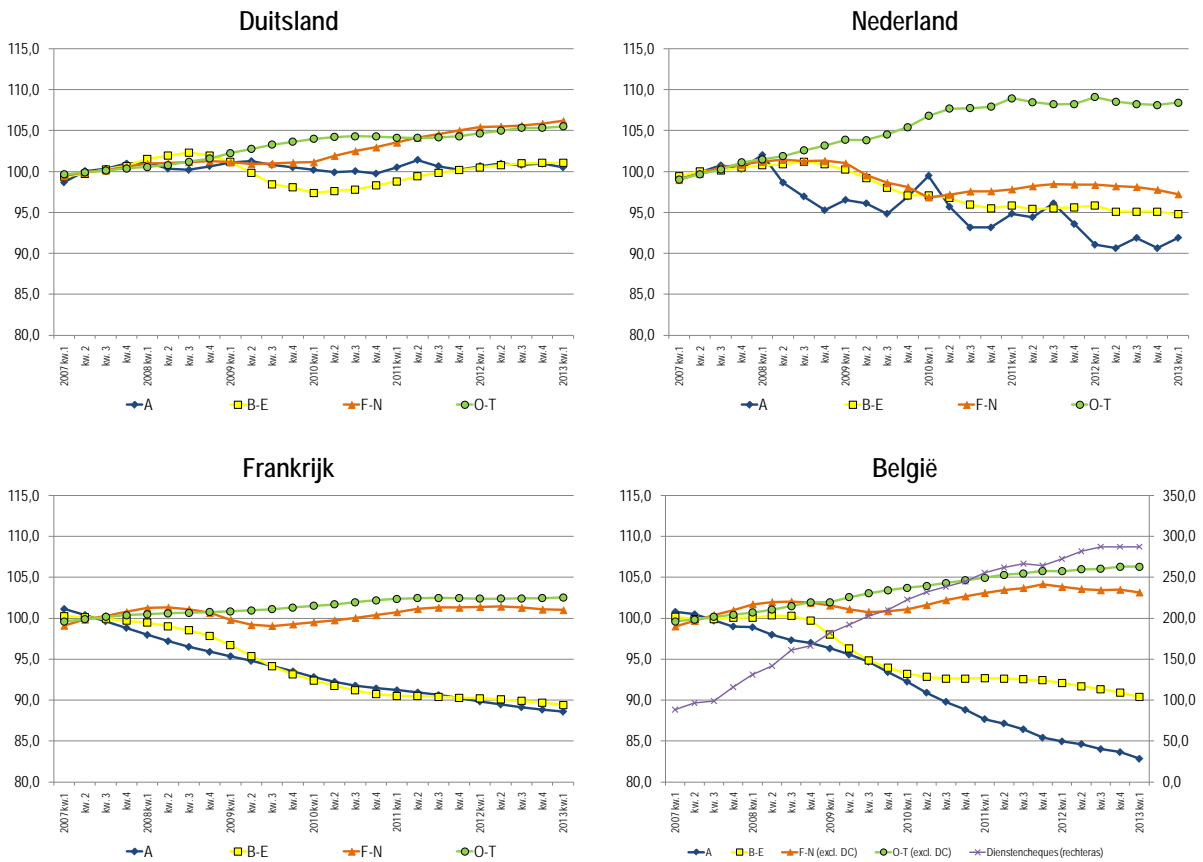
Bron: RVA (niet-gepubliceerde gegevens, verwerking secretariaat)

5.3.5 Sectorale werkgelegenheidsontwikkeling sinds 2007

Voor deze waarneming werd een correctie uitgevoerd in België om de dienstenchequebanen te verplaatsen van de takken N : "Administratieve en ondersteunende diensten", Q "Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening" en S "Overige diensten" naar een specifieke tak. Die correctie is gebaseerd op het aantal dienstenchequewerknemers zoals ze werden geëxtraheerd bij de RSZ voor de opstelling van de nationale rekeningen, die binnen de takken zijn verdeeld volgens de uitsplitsing die het FPB voor het jaar 2011 heeft gerealiseerd voor de Expertengroep Concurrentievermogen en Werkgelegenheid.

Zoals al werd aangestipt in de kadertekst in de corpus van dit hoofdstuk, beschikt alleen Frankrijk ook over een belangrijk systeem van persoonlijke dienstverlening. Volgens de beschrijving van dat systeem zouden de betrokken banen zich ofwel in tak T (Activiteiten van huishoudens als werkgever), ofwel in tak Q (Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening) ofwel in tak S (Overige diensten) moeten bevinden. Tijdens het opstellen van dit hoofdstuk konden we daarvan evenwel geen bevestiging krijgen van het INSEE.

Grafiek 5-6 : Ontwikkeling van de totale werkgelegenheid (loontrekkers + zelfstandigen) in de economie in haar geheel, uitsplitsing naar activiteitscategorie (indexcijfer 2007 = 100)

Noot: de takken werden in groepen ondergebracht op basis van de Nace-takken:

A : Landbouw, bosbouw en visserij (tak Nace A)

B - E : Winning van delfstoffen, industrie, elektriciteit, gas, water (takken Nace B tot E)

F - N : Marktdiensten, met inbegrip van bouwnijverheid (takken Nace F tot N)

O - T : Niet-verhandelbare diensten, met inbegrip van de openbare diensten (takken Nace O tot T).

Bron: driemaandelijks nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 ([DESTATIS](#), [CBS](#), [INSEE](#) en [NBB](#)). Voor de correctie inzake de "dienstencheques": RSZ (niet-gepubliceerde gegevens) en [verslag EGCW](#) (zie hierboven uiteengezette methodologie).

5.3.6 Sectorale werkgelegenheidsontwikkeling sinds 1996

Tabel 5-9 : Verandering in duizenden banen en bijdragen aan de werkgelegenheidsontwikkeling, loontrekkers + zelfstandigen, 4de kwartaal van 2012 / 1996

	Duitsland		Nederland		Frankrijk		België	
Totaal	3946,0	10,4%	1338,8	18,3%	3106,8	13,0%	670	17,3%
Waarvan : Landbouw (A)	-142,8	-0,4%	-53,5	-0,7%	-290,3	-1,2%	-28	-0,7%
Industrie + energie en water (B-E)	-728,3	-1,9%	-124,0	-1,7%	-789,7	-3,3%	-129	-3,3%
Marktdiensten (F-N, excl. dienstencheques)	2947,3	7,8%	808,0	11,0%	2915,6	12,2%	403	10,4%
Dienstencheques							111	2,9%
Niet-marktdiensten (O-T, excl. dienstencheques)	1869,8	5,0%	708,3	9,7%	1271,3	5,3%	312	8,0%

Bron: driemaandelijke nationale boekhoudingen, extractie juli 2013 ([DESTATIS](#), [CBS](#), [INSEE](#) en [NBB](#)). Voor de correctie inzake de "dienstencheques": RSZ (niet-gepubliceerde gegevens) en [verslag EGCW](#) (zie hierboven uiteengezette methodologie).

5.3.7 De EU 2020-strategie

De EU 2020-strategie legt 10 geïntegreerde richtsnoeren vast, die werden omgezet in vijf kerndoelstellingen. Drie van die vijf doelstellingen hebben betrekking op de arbeidsmarkt:

- de werkgelegenheidsgraad voor mannen en vrouwen van 20-65 jaar tegen het jaar 2020 verhogen tot 75%, dankzij een grotere participatie van de jongeren, van de oudere werknemers en van de laaggeschoolden en dankzij een betere integratie van de migranten die zich in een reguliere situatie bevinden,
- het percentage jongeren die de school voortijdig verlaten (d.w.z. jongeren van 18 tot 24 jaar die noch studeren, noch een opleiding volgen en van wie het studieniveau niet hoger ligt dan het lager secundair onderwijs) terugdringen tot minder dan 10%,
- het aandeel van de personen van 30 tot 34 jaar die een cyclus van het hoger onderwijs of van een gelijkwaardig niveau hebben voltooid, verhogen tot 40%.

Elk land heeft die kerndoelstellingen omgezet in nationale doelstellingen:

Tabel 5-10 : Nationale "EU 2020-doelstellingen" en situatie in 2012

	Nationale doelstellingen		
	Werkgelegenheidsgraad 20-65	Jonge schoolverlaters	30-34 met diploma hoger onderw.
Duitsland	77%	10%	42%
Nederland	80%	8%	45%
Frankrijk	75%	9,5%	50% (17-33)
België	73,2%	9,5%	47%
EU	75%	10%	40%
waargenomen in 2011			
Duitsland	76,7%	10,5% ¹	31,9%
Nederland	77,2%	8,8% ¹	42,3% ¹
Frankrijk	69,3%	11,6%	43,4%
België	67,2%	12,0%	43,9%
EU	68,5%	12,8% ¹	35,8%

¹ : voorlopige gegevens

Noot: Onder "jongeren buiten school" verstaat men de jongeren die de school voortijdig verlaten; zie definitie hierboven.

Bronnen : doelstellingen: [Nationale hervormingsprogramma's](#), waarneming 2012 : [Eurostat](#).

In België werden vier subdoelstellingen vastgesteld, die het mogelijk moeten maken de "werkgelegenheidsdoelstelling" te halen:

- een werkgelegenheidsgraad voor vrouwen van 69,1% (20-64 jaar)
- een percentage jongeren (18-24 jaar) die noch een baan hebben, noch school lopen, noch een opleiding volgen (de zgn. "NEET : Not in Education, Employment or Training") van minder dan 8,2%
- een werkgelegenheidsgraad voor werknemers van 55 tot 64 jaar van minstens 50%
- een verschil van maximum 16,5 procentpunten tussen de werkgelegenheidsgraad van de Belgen (20-64 jaar) en die van de burgers afkomstig van buiten de EU van dezelfde leeftijdsgroep.

Tabel 5-11 : Belgische "subdoelstellingen" in de EU 2020-strategie, situatie in 2012

	Doelstelling (2020)	Situatie in 2012
Werkgelegenheidsgraad vrouwen (20-64 jaar)	69,1%	61,7%
NEET-aandeel (15-24 ans)	8,2%	12,3%
Werkgelegenheidsgraad 55-64-jarigen	50%	39,5%
Verskil tussen totale werkgelegenheidsgraad en werkgelegenheidsgraad niet-EU-burgers (20-64 jaar)	16,5%	28,3%

Bron: doelstelling: [Nationaal hervormingsprogramma](#) , situatie in 2012: [Eurostat](#)

5.3.8 Werkgelegenheidsmaatregelen: overzicht van de wijzigingen in 2012 en begin 2013

In deze alinea's concentreren we ons op de federale maatregelen. De maatregelen die op gewestelijk niveau werden ingevoerd, kunnen worden geraadpleegd op de websites van de openbare arbeidsbemiddelingsdiensten (VDAB, Actiris en Forem) of op de webpagina's van de gewestelijke ministeries van Werk.

- Regeerakkoord van december 2011 (deel sociaal-economische hervormingen):

De meeste werkgelegenheidsmaatregelen die waren aangekondigd in het sociaal-economische gedeelte van het regeerakkoord van december 2011 zijn inmiddels al van toepassing (of bevinden zich althans in een eerste fase van toepassing).

We denken hierbij meer bepaald aan de wijziging van het brugpensioenstelsel (dat is omgedoopt tot het stelsel van werkloosheid met bedrijfstoeslag, waarvan de eerste toepassingsfase zich in januari 2012 voltrok), de overgang naar het stelsel van instapstages en inschakelingsuitkeringen voor de jongeren die de arbeidsmarkt betreden (januari 2012), de wijziging van het stelsel van tijdskrediet (september 2012), de wijziging van het werkloosheidsstelsel op basis van een prestatie (wijziging van de toegangsvoorwaarden en toegenomen degressiviteit van de uitkering vanaf november 2012) en de wijziging van de regels voor toegang tot vervroegd pensioen (eerste toepassingsfase in januari 2013).

Voor meer informatie over dit onderwerp kan de geïnteresseerde lezer de opvolgingstabel raadplegen die wordt gepubliceerd op de website van de [Centrale Raad voor het Bedrijfsleven](#). Het secretariaat van de Raad bereidt ook een documentatienota voor over de impact van de hervorming van het stelsel van werkloosheidsuitkeringen (meer bepaald: de invoering van een toegenomen degressiviteit) toegekend op basis van een arbeidsprestatie.

De maatregelen die in beschouwing worden genomen in het institutionele gedeelte van het akkoord, daarentegen, moeten nog grotendeels in uitvoering worden gebracht (hierbij denken we meer bepaald aan de regionalisering van de controle op de beschikbaarheid van de werklozen en aan een aantal tewerkstellingsmaatregelen (verminderingen van de sociale bijdragen voor doelgroepen, activering van de werkloosheidsuitkeringen enz.)).

- Relanceplan van juli 2012:

Het relanceplan voorzag in de creatie van 10.000 instapstages. Sinds januari 2013 is het kader op federaal niveau ingevoerd: het betreft stages met een duurtijd van 3 tot 6 maanden, die bestemd zijn voor laag- of gemiddeld geschoolde jongeren (d.w.z. met ten hoogste een diploma van het hoger secundair onderwijs). Die stage moet verlopen tussen de zesde en de laatste maand van de beroepsinschakelingstijd (d.w.z. de periode na de studies tijdens welke de jongere nog geen recht heeft op een uitkering). Tijdens de duur van de instapstage ontvangt de jongere een stage-uitkering uitbetaald door de RVA (26,82 euro/dag), en ook een aanvullend bedrag van 200 euro per maand, dat ten laste is van de werkgever. Op dat aanvullende bedrag zijn geen sociale bijdragen verschuldigd.

Het federale kader werd dus vastgelegd, maar elk gewest kan bepaalde modaliteiten (waaronder de doelgroep) preciseren. Op het moment van de redactie van dit hoofdstuk waren die gewestelijke preciseringen nog niet volledig vastgelegd.

Het relanceplan voorzag ook in de wijziging van bepaalde verminderingen van de sociale werkgeversbijdragen voor doelgroepen. Het betreft de wijziging van de vermindering voor "eerste aanwervingen", voor "mentors", voor "oudere werknemers" en voor "jonge werknemers". Al die wijzigingen zijn van kracht sinds het eerste kwartaal van 2013. Voor meer informatie over dit onderwerp kan de geïnteresseerde lezer terecht in hoofdstuk 3 van dit verslag.

Ten slotte werd in de mogelijkheid voorzien om banen te creëren (800 VTE) in de non-profitsector. Het sociaal akkoord 2013 voorziet hiertoe in een enveloppe van 40 miljoen euro.

Het Federaal Planbureau is belast met de monitoring van dat relanceplan. Een tweede voortgangsverslag is verschenen in 2013 en kan worden geraadpleegd op hun [website](#).

- Andere maatregelen.

Zoals wordt aangestipt in het corpus van dit hoofdstuk, is sinds juli 2013 een uitbreiding van het Activa-plan van kracht (voor de laaggeschoolde jongeren van minder dan 27 jaar oud die sinds minstens een jaar werkzoekende zijn).

Binnen de regering werd in juli 2013 ook een akkoord bereikt over twee aspecten van de harmonisatie van de statuten voor arbeiders en bedienden (de carensdag en de opzeg). Dat akkoord werd echter nog niet omgezet in een wettekst en zal allicht pas vanaf januari 2014 van toepassing zijn.

5.4 Bedrijfstakkenomenclatuur Nace rev. 2

Nace-secties en afdelingen	
A	Landbouw, bosbouw en visserij
01	Teelt van gewassen, veeteelt, jacht en diensten in verband met deze activiteiten
02	Bosbouw en de exploitatie van bossen
03	Visserij en aquacultuur
B	Winning van delfstoffen
05	Winning van steenkool en bruinkool
06	Winning van aardolie en aardgas
07	Winning van metaalerts
08	Overige winning van delfstoffen
09	Ondersteunende activiteiten in verband met de mijnbouw
C	Industrie
10	Vervaardiging van voedingsmiddelen
11	Vervaardiging van dranken
12	Vervaardiging van tabaksproducten
13	Vervaardiging van textiel
14	Vervaardiging van kleding
15	Vervaardiging van leer en van producten van leer
16	Houtindustrie en vervaardiging van artikelen van hout en van kurk, exclusief meubelen; vervaardiging van artikelen van riet en van vlechtwerk
17	Vervaardiging van papier en papierwaren
18	Drukkerijen, reproductie van opgenomen media
19	Vervaardiging van cokes en van geraffineerde aardolieproducten
20	Vervaardiging van chemische producten
21	Vervaardiging van farmaceutische grondstoffen en producten
22	Vervaardiging van producten van rubber of kunststof
23	Vervaardiging van andere niet-metaalhoudende minerale producten
24	Vervaardiging van metalen in primaire vorm
25	Vervaardiging van producten van metaal, exclusief machines en apparaten
26	Vervaardiging van informaticaproducten en van elektronische en optische producten
27	Vervaardiging van elektrische apparatuur
28	Vervaardiging van machines, apparaten en werktuigen, n.e.g.
29	Vervaardiging en assemblage van motorvoertuigen, aanhangwagens en opleggers
30	Vervaardiging van andere transportmiddelen
31	Vervaardiging van meubelen
32	Overige industrie
33	Reparatie en installatie van machines en apparaten
D	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
35	Productie en distributie van elektriciteit, gas, stoom en gekoelde lucht
E	Distributie van water; afval- en afval-waterbeheer en sanering
36	Winning, behandeling en distributie van water
37	Afvalwaterafvoer
38	Inzameling, verwerking en verwijdering van afval; terugwinning
39	Sanering en ander afvalbeheer
F	Bouwnijverheid
41	Bouw van gebouwen; ontwikkeling van bouwprojecten
42	Weg- en waterbouw
43	Gespecialiseerde bouwwerkzaamheden
H	Groot-en detailhandel; reparatie van auto's en motorfietsen
49	Vervoer te land en vervoer via pijpleidingen
50	Vervoer over water
51	Luchtvaart
52	Opslag en vervoerondersteunende activiteiten
53	Posterijen en koeriers

I Vervoer en opslag
55 Verschaffen van accommodatie
56 Eet- en drinkgelegenheden
J Informatie en communicatie
58 Uitgeverijen
59 Productie van films en video- en televisieprogramma's, maken van geluidsopnamen en uitgeverijen van muziekopnamen
60 Programmeren en uitzenden van radio- en televisieprogramma's
61 Telecommunicatie
62 Ontwerpen en programmeren van computerprogramma's, computerconsultancy-activiteiten en aanverwante activiteiten
63 Dienstverlenende activiteiten op het gebied van informatie
K Financiële activiteiten en verzekeringen
64 Financiële dienstverlening, exclusief verzekeringen en pensioenfondsen
65 Verzekeringen, herverzekeringen en pensioenfondsen, exclusief verplichte sociale verzekeringen
66 Ondersteunende activiteiten voor verzekeringen en pensioenfondsen
L Exploitatie van en handel in onroerende goed
68 Exploitatie van en handel in onroerend goed
M Vrije beroepen en wetenschappelijke en technische activiteiten
69 Rechtskundige en boekhoudkundige dienstverlening
70 Activiteiten van hoofdkantoren; adviesbureaus op het gebied van bedrijfsbeheer
71 Architecten en ingenieurs; technische testen en toetsen
72 Speur- en ontwikkelingswerk op wetenschappelijk gebied
73 Reclamewezen en marktonderzoek
74 Overige gespecialiseerde wetenschappelijke en technische activiteiten
75 Veterinaire diensten
N Administratie en ondersteunende diensten
77 Verhuur en lease
78 Terbeschikkingstelling van personeel
79 Reisbureaus, reisorganisatoren, reserveringsbureaus en aanverwante activiteiten
80 Beveiligings- en opsporingsdiensten
81 Diensten in verband met gebouwen; landschapsverzorging
82 Administratieve en ondersteunende activiteiten ten behoeve van kantoren en overige zakelijke activiteiten
O Openbaar bestuur en defensie; Verplichte sociale verzekeringen
84 Openbaar bestuur en defensie; verplichte sociale verzekeringen
P Onderwijs
85 Onderwijs
Q Menselijke gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening
86 Menselijke gezondheidszorg
87 Maatschappelijke dienstverlening met huisvesting
88 Maatschappelijke dienstverlening zonder huisvesting
R Kunst, Amusement en recreatie
90 Creatieve activiteiten, kunst en amusement
91 Bibliotheken, archieven, musea en overige culturele activiteiten
92 Loterijen en kansspelen
93 Sport, ontspanning en recreatie
S Overige diensten
94 Verenigingen
95 Reparatie van computers en consumentenartikelen
96 Overige persoonlijke diensten
T Huishoudens als werkgever; niet gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik
97 Huishoudens als werkgever van huishoudelijk personeel
98 Niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door particuliere huishoudens voor eigen gebruik
U Extraterritoriale organisaties en lichamen
99 Extraterritoriale organisaties en lichamen

5.5 Wegingscoëfficiënten

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Duitsland	54,8%	54,4%	53,8%	53,3%	52,4%	52,0%	51,5%	51,0%	50,5%	49,9%	49,7%	49,7%	49,4%	49,1%	49,7%	50,1%	50,3%	50,7%	51,0%
Nederland	9,3%	9,7%	10,0%	10,3%	10,7%	11,1%	11,2%	11,3%	11,3%	11,5%	11,6%	11,7%	11,9%	11,9%	11,7%	11,5%	11,3%	11,1%	11,0%
Frankrijk	35,8%	35,9%	36,3%	36,4%	36,9%	37,0%	37,2%	37,7%	38,2%	38,5%	38,7%	38,6%	38,7%	39,0%	38,6%	38,4%	38,3%	38,2%	38,0%

Bron : Oeso